

NAŠ TOVARIŠ TV 15

Št. 36 14. septembra 1978 Leto XVI

Glasilo Zveze združenj borcev NOV in Zveze rezervnih vojaških starešin Slovenije

Glavni in odgovorni urednik:
SILVO TERSEK

Novinarji:
Milena Štrajnar, Tone Urbas, Milan Vogel, Bojana Zokelj Jesih

Tehnični urednik:
Sine Kovič ml.

Tajnica uredništva:
Mara Okorn

Telefon uredništva: 327-780

Letna naročnina 180 din, za inozemstvo 190 din; posamezna številka v prosti prodaji 4 din

Uprava in naročniški oddelk -TV-15-:
Miklošičeva 28, pp 598 61001 Ljubljana

Telefon uprave: 320-486

Tekoči račun:
501000-833-30005 pri SDK Ljubljana

«TV-15» izhaja vsak teden izdaja ga Založba Borec, Ljubljana, Miklošičeva 28

Rokopise pošljite na naslov:
Uredništvo TV-15, Miklošičeva 28, pp 598, 61001 Ljubljana

Rokopisov in fotografij ne vračamo
Po mnenju sekretariata za informacije IS SR Slovenije štev. 421/1-72 od 12. 4. 1974 se za «TV-15» ne plačuje temeljni davek od prometa proizvodov

Tisk:
CGP Delo, Ljubljana, Titova 35

V današnji številki, v kateri smo namenili večji del prostora 35-letnici sklepa o priključitvi Primorske k Jugoslaviji, lahko preberete:

dr. Joža Vilfan: »Tu so moje korenine, na Primorskem!« str. 6

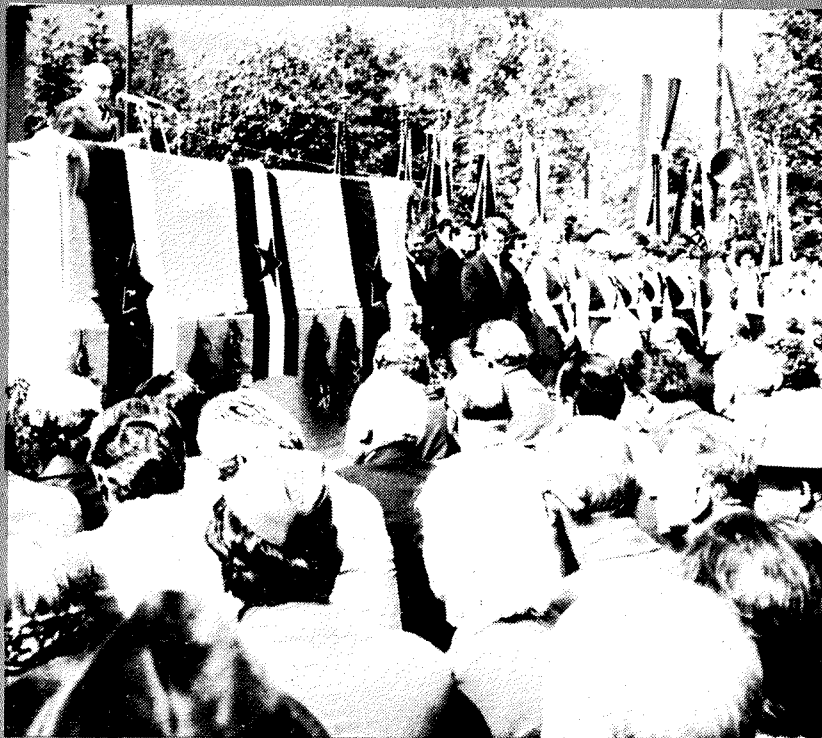
«Tujega nočemo, svojega ne damo!» str. 8

Julij Beltram-Janko: »Svoboda je prečuden sad« str. 9

Nostalgичni jezdec iz Trsta str. 10

Iz močnih ljudi je zrasla svoboda str. 12

Nič več kľofut za slovensko besedo str. 13

Zbor borcev 6. SNOUB Slavka Šlandra

V okviru številnih prireditev ob prazniku občine Mozirje, ko se prebivalci tega območja spominjajo osvoboditve Mozirja 14. septembra 1944, je bil 9. septembra v Ljubnem ob Savinji tudi zbor borcev 6. SNOUB Slavka Šlandra. V slavnostnem govoru je prvi komisar brigade Mitja Ribičič med drugim dejal, da je bilo leto 1943 prelomno za naš boj in zmago naše revolucije. V tem letu se je partizanska vojska tako okrepila, da lahko rečemo, kako je to tudi leto, v katerem je nastala nova ljudska slovenska vojska, ki je lahko enakovredno korakala ob boku enot drugih jugoslovanskih narodov in je že bila pomemben del JLA. To leto je prav tako pomembno za oblikovanje slovenske države in na novih temeljih ustvarjene nove Jugoslavije.

Tovariš Ribičič je spregovoril tudi o ugledu, ki ga uživa v svetu tovariš Tito, kateremu so z zbora, ki se ga je udeležilo nad tri tisoč šlandrovcev, občanov, pripadnikov teritorialne obrambe in gostov, poslali pozdravno pismo.

V pestrem kulturnem programu so nastopili številni godbeniki in pevec, nato pa je sledilo prijetno tovariško srečanje.

BRANKO BLENKUŠ

Prejšnji teden je bilo v večini slovenskih vojašnic nadvse slavnostno, kajti mladi vojaki, pred kratkim še rekruti, so zaprignili pred bojno zastavo in ob prisotnosti starešin, prijateljev, staršev, žena...

Za mlade vojake je bil to nedvomno eden nepozabnih dogodkov in velika obveznost hkrati.

Komen vabi

ob 35-letnici odločitve o priključitvi Primorske k Jugoslaviji na osrednjo prireditev, ki bo v nedeljo, 17. septembra 1978 v Komnu z začetkom ob 11 uri. Slavnostni govornik bo dr. Anton Vratuša, predsednik izvršnega sveta SR Slovenije

Delovni človek bo branil svoje pravice

V Grčaricah pri Kočevju so se v nedeljo, 10. septembra, zbrali številni domačini, borci in gostje ter se spomnili legendarne zmage borcev Šercerjeve brigade nad jedrom plave garde.

Na proslavi je govoril član predsedstva SRS in nekdanji namestnik politkomisarja štaba NOV Viktor Avbelj. V svojem govoru je poudaril, da so bili z zmago Šercerjevcev pri Grčaricah pokopani zadnji upi tistih »protiljudskih, z okupatorjem na življenje in smrt zvezanih sovražnikov, ki so še vedno računali, da bodo lahko s prevaro pridobili ljudi za svoje temne politične namene«.

Viktor Avbelj je govoril tudi o uspehih naših delovnih ljudi in dejal, da so to tako veliki uspehi, »da tisti redki nasprotniki doma ali v tujini, ki se trudijo proti naši samoupravni socialistični ureditvi, ostajajo razoroženi. Kljub nekate-

rim pomanjkljivostim so dosežki v povojnem času tolikšni in položaj delovnega človeka takšen, da si ne bi pustil odvzeti svojih pravic, ki mu danes omogočajo, da odloča o pogojih in rezultatih svojega dela.

V spomin na padle borce Šercerjeve brigade je namestnik komandanta te brigade in narodni heroj Tone Vidmar-Luka odkril mogočen hrastov spomenik, delo kiparja Petra Jovanoviča.

Ni res, da kamniški mladinci svoje naloge niso izpolnili

Na članek v TV-15 z dne 24. 8. 1978 pod naslovom »Bili so klic vesti« imam tehtno pripombo, in sicer na uvod, ki citira odlomek iz knjige Pregled zgodovine NOB v Sloveniji.

V 4. odstavku uvoda pod naslovom »Vstaja« piše, da so se v noči od 27. na 28. julij 1941 začele vse akcije skoraj brez zamud, nato našteva vse skupine, ki so naložene akcije uspešno opravile in končuje, da le kamniški mladinci naloge niso uresničili.

Na ugotovitev, da le kamniški mladinci svoje naloge niso izpolnili, odločno protestiram, ker ni točna. Kot članu Partije mi je bilo poverjeno vodstvo ene od skupin, v kateri sta bila mladinci Mirko Eksler in Leopold Dremelj. Četrty v skupini je bil moj prijatelj Pavel Turel. Midva res nisva bila več mladince, vendar kolikor mi je znano, se skupine ob vstaji v Kamniku sploh niso izrazito delile v mladinske in nemladinske. Mladince so v akciji praviloma vodili člani Partije. Prvi organizator vstaje v kamniškem okrožju Tomo Brejc v svojih zapisih z naslovom »Začetek in razvoj ljudske vstaje leta 1941 na Gorenjskem« ne omenja posebej mladinskih skupin, pač pa poudarja, da je vodstvo vstaje v kamniškem okrožju prvo in najbolj dosledno izvedlo vstajo.

Naša skupina je imela nalogo pretrgati telefonsko zvezo med Kamnikom in Kranjem. V noči med 27. in 28. julijem, točno opolnoči, kot je bilo ukazano, smo pri Podgorju z orodjem, ki ga je prinesel mladinec Eksler, podrl telefonske droge, tako da so obležali čez cesto in jo zaprli, ter posekali žice. Akcija je bila torej uspešno opravljena, toda ne brez žrtv. Oba mladinci Eksler in Dremelj sta bila še isto noč aretirana na njunih domovih in 2. avgusta 1941 ustreljena ob cesti Tržič-Begunje. Turela Nemci niso našli, ker je bil pri svojem dekletu, sam sem se pa le po srečnem naključju izognil aretaciji naslednji dan, ko sem šel hladnokrvno mimo Nemcev, ki so me čakali na delovnem mestu. Ob spoznanju, da sem izdan, kot so bili vsi ostali, kar smo zvedeli šele kasneje, sem odšel v partizane.

Kamniški Zbornik – letnik VII opisuje dobesedno na str. 26 pod naslovom »Upor in dejavnost Kamniškega bataljona«, da je svojo nalogo dobro opravila le skupina, ki je pri Podgorju požgala telefonske droge in potrgala žice ter tako prekinila zvezo med Kamnikom in Kranjem, ter da se druge akcije v Kamniku niso posrečile, ker je izdajalec F. Beč obvestil Gestapo o pripravah na vstajo. Zbornik omenja na str. 31, da so že 2. avgusta 1941 padli kot prvi talci iz kamniškega okrožja: Ignac Hren, Leopold Dremelj, Mirko Eksler iz Kamnika in Lojze Glavič iz Mengša.

Ne zaradi sebe, ki sem edini od skupine preživel vojno vihar, temveč zaradi priznanja mladincema, ki sta žrtvovala mladi življenji za akcijo, ki jo je zgodovinar očitno prezrl, prosim, da objavite moj prispevek. S tem boste izpolnili dolžnost nas vseh, da se spominjamo padlih borcev tako, kot so si zaslužili s svojimi dejanji.

AVGUST VIDMAR

Spominska plošča padlemu komandantu

Odbor nekdanjih borcev Cankarjeve brigade se je namenil za letos nekoliko spremeniti svoje že tradicionalno srečanje ob obletnici ustanovitve brigade. Vabi nas namreč, naj bi prišli v nedeljo 24. septembra v Stopiče pod Gorjanci. Tam bo ob 11. uri dopoldne slovesnost, združena z odkritjem spominske plošče junaško padlemu komandantu brigade Alojzu Draganu in tovariškemu srečanju nekdanjih borcev in njihovih prijateljev. Spominski govor bo pripravil polkovnik Alojz Hren, nastopili pa bodo razen vojaške godbe tudi domači pionirji, katerih odred bo na ta dan poimenovan po rojaku Alojzu Draganu.

Ena izmed legendarnih osebnosti Cankarjeve brigade, Alojz Dragan, se je rodil 19. maja 1915 v Dolžu blizu Stopič v kajžarski hiši, kjer je bilo osem otrok. Izučil se je za čevljarja in po odsluženju vojašine ga je iskanje zaposlitve zaneslo na

Jesenice. Ko so se začeli zgrinjati črni oblaki bližajoče se vojne, je Dragan odšel v Semič, da bo bliže domu. Tu je doživel razpad stare jugoslovanske vojske in bil priča začetnim gibanjem za boljšo prihodnost. Temu gibanju se je priključil in spomladi 1942 je postal njegov aktiven borec. Najprej je bil Dragan v Belokranjskem odredu in z njim združen ob nastajanju večjih enot v Cankarjevo brigado. V njej je bil torej od vsega začetka in po svojih sposobnostih in junaštvu napredoval od komandirja voda prek četrtega poveljnika do vodstva 3. bataljona. Že januarja 1944 je postal komandant brigade in razen krajskega presledka, ko je obiskoval oficirsko šolo v Beli Krajini, je hrabro vodil Cankarjevo brigado več kot leto dni. Sredi februarja 1945 je napredoval v načelnika štaba XV. divizije. Toda smrt ga je doletela – 4 mesece kasneje – na položajih njegove Cankarjeve brigade. Bilo je pri Sv. Petru blizu Smuke na Rogu. Takrat je vodila vsa divizija in še zlasti Cankarjeva brigada ogorčene boje z umikajočimi se nacističnimi hordami. Dragan je padel na pragu osvoboditve kot ena izmed brezštevlnih žrtv našega neizprosnega boja.

Poklonitev Draganovemu spominu bo tako najdostojnejše izražena ob obletnici ustanovitve Cankarjeve brigade, v kateri je zaživel in preživel.

D. Š.

Zakaj tako, tovariši borci?

Zadnjo nedeljo v juliju sem bil v Dolenjskih Toplicah. Središče kraja še vedno preurejajo. Mimogrede sem si ogledal tudi odprti bazen, kjer je bila nepopisna gneča. Ljudi je bilo veliko, avtomobilov tudi. Nemalo presenečen pa sem bil nad okoljem ob spomeniku postavljenem v spomin na ustanovitev I. brigade VDV v marcu 1944. leta. Odkritju spomenika sem sam prisostvoval. Spomenik stoji na travniku, odmaknjen od ceste Novo mesto-Dolenjske toplice. V ozadju spomenika je bila lepa živa meja kopališkega parka. Od ceste do spomenika je peljala s kamnom tlakovana pot, spredaj pa je bil nasajen drevored. In kakšna je okolica spomenika danes? To nam dovolj zgovorno pove fotografija. Naj povem še to, da je v stari šoli lepo urejen lokal s cvetjem in zelenjem, travnik pred spomenikom pa je pohojen, zemlja razrita od avtomobilskih koles, drevje oguljeno ali polomljeno. Kamnita pot do spomenika še vodi. Toda tudi ta služi za parkirni prostor. Okoli spomenika ni nobenega cvetja in okrasnega grmovja, ampak je to okolje spremenjeno v parkirišče in smetnjak.

Zakaj tako, tovariši borci iz Dolenjskih Toplic in drugi, ki ste odgovorni za vzdrževanje spomenikov in obeležij iz NOV in za ureditev okolja ob teh spomenikih? Kje je mladina iz vaše lepe šole, da tega ne vidi? Povsod in na vsakem koraku poudarjamo, kakšna naj bo skrb za spomenike in obeležja in kdo jih je dolžan vzdrževati in skrbeti za ureditev okolja. Toda kakor kaže so v Dolenjskih Toplicah na tem področju zatajili. Mislim, da ni potrebno govoriti o tem, kdo in kaj so bili člani I. brigade VDV in drugih VDV brigad, ki so nosili levji delež v borbah, še dolgo po osvoboditvi, čeprav pod drugim imenom. Če morda mladina ne ve tega, kdo so bili borci VDV brigad, potem je dolžnost organizacije ZZB in ZRVS, da mladino o tem poučijo. Upam, da bodo te dobrnamerne vrstice padle na plodna tla in da bodo tovariši iz Dolenjskih Toplic poskrbeli, da bo v bodoče okolje okoli tega spomenika primerno urejeno, saj jim v neposredni bližini na Rogu ne manjka primernih grmovnic. Tudi za cvetje bi lahko poskrbeli in ga nasadili ob poti, ki pelje od ceste do spomenika in okoli njega. Za parkiranje avtomobilov pa je tudi drugod dovolj prostora.

STEVO JAVOR

Proslava na Rabu

Ob 35-letnici osvoboditve otoka Raba in internirancev rabskega taborišča ter formiranja rabske brigade, bo v **soboto, dne 16. septembra 1978** komemorativna proslava na spominskem pokopališču v Kamporu na otoku Rabu.

Na komemoraciji bo sodelovala godba na pihala iz Trsata, partizanski pevski zbor iz Ljubljane ter govorniki iz Hrvatske in Slovenije. Iz Slovenije bo na to komemoracijo potovalo cca 1500 ljudi v 30 avtobusih.

Vabilo

Vabimo vas na spominsko slovesnost ob 36. obletnici borbe 2. bataljona Kokrškega odreda v Udinem borštu.

Spominska slovesnost bo v nedeljo, 17. septembra 1978 ob 14. uri pri spomeniku žrtvam v Strahinju pri Naklem.

Praporščaki naj se slovesnosti udeležijo s praporom. Na svidenje v Strahinju!

ZZB NOV
Občinski odbor Kranj

Vabilo na proslavo v Framu

Ob 35-letnici ustanovitve 13. SNOUB brigade Mirka Bračiča in krajevnem prazniku vabijo krajevna skupnost in družbenopolitične organizacije Frama ter odbor borcev 13. SNOUB Mirka Bračiča na slovesno proslavo, ki bo 23. septembra 1978 v Framu z začetkom ob 8. uri in 30 minut. Uvod v proslavo bo slavnostna seja zbora delegatov KS Fram in družbenopolitičnih organizacij, ob 10. uri bo otvoritev spominskega kotička 13. SNOUB Mirka Bračiča v OS »Bračičeva brigada«, ob 10.30 bo zbor borcev 13. SNOUB Mirka Bračiča pred osnovno šolo ter ob 11. uri osrednja slovesnost pred domom družbenopolitičnih organizacij.

Slavnostni govornik bo nekdanji politični komisar brigade in sedanji pomočnik sekretarja za ljudsko obrambo, generalpolkovnik Ivan Dolničar-Janošič, sledil bo kulturni program, ki ga bodo pripravili učenci osnovne šole v Framu in KUD »Pavel Turner« iz Frama in Slivnice ter godba na pihala iz Slovenskih Konjic. Po sporedu bo tovariško srečanje.

Ob tej priložnosti bo udeležence popeljal iz Ljubljane poseben avtobus izpred ljubljanske univerze na Trgu osvoboditve 11.

Proslava Cankarjeve brigade

Dne 24. septembra bo v Stopičah pri Novem mestu proslava ob obletnici ustanovitve Cankarjeve brigade. Slovesnost se bo začela ob 11. uri, ob tej priložnosti pa bodo odkrili tudi spominsko ploščo padlemu komandantu Cankarjeve brigade Alojzu Draganu.

Poseben avtobus bo popeljal udeležence proslave 24. 9. ob 9. in ob 10. uri in 30 minut izpred avtobusne postaje v Novem mestu do Stopič.

Borcem Gubčeve brigade!

Letos junija je vrhovni komandant Josip Broz-Tito izdal naredbu, da se enota JLA v Novem mestu poimenuje po IV. SNOUB (slovenski narodnoosvobodilni udarni brigadi) »MATIJA GUBEC«.

V počastitev tega dogodka bo v vojašnici Milana Majcna v Bršlinu v soboto 23. 9. ob 11. uri svečanost, na kateri bo polkovnik Petrovič Rade govoril mladim vojakom o bojni poti Gubčeve brigade. Nekdanji komandant naše brigade, tovariš Ambrožič Lado-Novljan pa bo predal enoti JLA, ki bo nadaljevala njene tradicije bojno zastavo.

Po svečanosti in kulturnem programu bo tovariško srečanje vojakov in starešin ter borcev naše brigade.

Odbor želi, da se svečanosti v Bršlinu udeleži čimvečje število gubčevcev. Zato predlaga, da si borci iz večjih mest (regij) organizirajo posebne prevoze. Zelo ugodne pa so tudi redne avtobusne zveze.

Borcem priporočamo, da pridejo na svečanost z odklopanji ali nadomestnimi trakovi.

Iz Ljubljane bosta odpeljala avtobusa v soboto 23. 9. ob 9. uri s Trga osvoboditve nasproti Filharmonije. Kandidati za prevoz iz Ljubljane naj se prijavijo na naslov: Rajer Alojz, Ljubljana Majde Vrhovnikove 28 (tel. 061-557-639).

Odbor borcev
Gubčeve brigade

Tretja redna seja RO ZZB NOV Slovenije

Danes, 14. septembra bo v prostorih RO ZZB NOV Slovenije 3. redna seja predsedstva tega odbora, na kateri bodo obravnavali nekatera pomembna vprašanja.

Uvodoma bodo člani predsedstva informirani o uresničevanju stališč Skupščine SR Slovenije o izvajanju in nadaljnjem urejanju sistema socialne varnosti borcev NOV in drugih borcev ter vojaških invalidov, sledila bo informacija o analizi in uporabi kriterijev za priznavanje varstvenega dodatka kmetom borcev NOV.

Obravnavali bodo še pravilnik o podeljevanju nagrad vstaje slovenskega naroda, problematiko mladoletnih borcev NOV (ukradenih otrok, pripadnikov Slivniškega bataljona in drugih), družbeni dogovor o dograditvi zdravstvenorekreativnega centra za vojaške invalide in udeležence NOV v Strunjanu ter osnutek proračuna RO ZZB NOV Slovenije za leto 1979.

Kar zadeva uresničevanje stališč in sklepov 2. seje predsedstva Republiškega odbora ZZB NOV Slovenije, je pripravljeno gradivo za obravnavanje problematike o vlogi in nalogah Sveta za razvijanje in negovanje revolucionarnih tradicij ter koordinacijskega odbora enot NOV in POS za eno prihodnjih

sej, za 3. sejo je pripravljen predlog za spremembo in dopolnitev Pravilnika za podeljevanje nagrad vstaje slovenskega naroda, pripravljen pa tudi predlog za imenovanje delegata v založniški svet Partizanske knjige.

Uspešno je bila organizirana proslava ob dnevu borca 4. juliju, osnutek akcijskega programa Re-

publiškega odbora ZZB NOV Slovenije je v razpravi v vseh občinskih odborih ZZB NOV in dogovorjeno je bilo, da ti odbori pošljejo vse pripombe, dopolnitve in predloge republiškemu odboru do 10. septembra. Dopolnjen akcijski program bo predložen predsedstvu RO ZZB NOV na eni od prihodnjih sej.

Vse komisije predsedstva RO ZZB NOV Slovenije, imenovane na 2. seji predsedstva, so že začele s svojim rednim delom. Prav tako je bil po sklepu druge seje organiziran posvet s predsedniki občinskih, obalno-kraškega in mestnega odbora ZZB NOV Slovenije, podeljene so bile plakete ZZB NOV Jugoslavije – na željo občinskih odborov ZZB NOV na slavnostni seji 30. 7. v Ljubljani. Za tretjo sejo predsedstva je po sklepu, sprejetem na drugi seji predsedstva RO ZZB NOV, pripravljen tudi predlog družbenega dogovora o dograditvi strunjskega kompleksa, podeljen pokal najuspešnejši plavalni ekipi na plavalnem tekmovanju, katerega pokrovitelj je bil RO ZZB NOV Slovenije, v pripravi pa je osnutek listine ZZB NOV, ki naj bi se podeljevala najzaslužnejšim organizatorjem vstaje slovenskega naroda in bo predložen predsedstvu, brž ko bo pripravljen.

Med drugo in tretjo sejo predsedstva RO ZZB NOV Slovenije se je sestel sekretariat predsedstva, ki je obravnaval tekoče zadeve.

B. Ž. J.

O uresničevanju sprejetih stališč ter nalogah

Dne 12. septembra se je sestala na svoji drugi seji komisija za vprašanja vojaških invalidov pri Republiškem odboru ZZB NOV Slovenije. Na dnevnem redu seje so bile štiri točke, med katerimi prav gotovo najpomembnejše o informaciji republiškega komiteja o uresničevanju sprejetih stališč in nadaljnjem urejanju varstva borcev NOV in vojaških invalidov s predlogi in pripombami ter sprejem akcijskega programa invalidske komisije.

Informacija republiškega komiteja za vprašanja borcev in vojaških invalidov pri Skupščini SRS je bila v razpravi že dlje časa ter so bile k njenemu gradivu podane nekatere pripombe oziroma predlogi. Od predlogov za dopolnitev oziroma primeren poudarek določenim problemom, je večina takih, ki se nanašajo na urejanje na zvezni ravni, nekaj pa tudi takih, ki zadevajo reševanje v okviru republike. Komisija je bila mnenja, da velja vse te probleme skupno predstaviti tako na seji predsedstva RO ZZB NOV kot na prihodnji seji vseh zborov republiške skupščine, pri čemer pa velja poudariti tiste naloge in kritične probleme s področja varstva VI, ki jih lahko rešujemo s širšo družbeno zavzetostjo od krajevne skupnosti do občin v republiki. Tiste, ki naj bi se reševali na federativni ravni, bodo primerno oblikovane posredovali pristojnim zveznim organom.

V tretji točki dnevnega reda so člani komisije še enkrat preučili osnutek republiškega Zakona o spremembi zakona o VI, ki je bil tokrat že dopolnjen z nekaterimi predhodnimi predlogi in variantami ter na tokratni seji še dopolnjen.

rikrat tedensko po dve uri, lani je nekaj mesecev posloval vsak dan (razen sobote) trenutno pa posluje petkrat tedensko po štiri ure.

Povečanje obratovalnega časa ambulate so zahtevale vse večje potrebe naših borcev po zdravniških uslugah, po drugi plati pa je bil močno odvisen od zdravniškega kadra, ki ga v Celju primanjkuje.

Do lanskega leta sta v borčevski ambulanti zvečine opravljala zdravniško službo eden za drugim zdravnik, ki sta bila istočasno tudi vodji TOZD splošne medicine v zdravstveni skupnosti v Celju in sta zato lahko delo v ambulanti opravljala le občasno. Proti koncu

lanskega leta pa je ambulanta dobila še stalno zdravnico. In da bi ta zdravnica res ostala stalna sodelavka ambulate, ji je naša organizacija priskrbela ustrezno stanovanje, ker je bila brez njega. Zdravnica bi bila sicer zaradi nerešenega stanovanjskega problema ambulanto zapustila. Toda tudi s to rešitvijo problem rednega zdravnika v borčevski ambulanti v Celju še ni bil dokončno rešen. Zdravnica je v letošnjem letu nastopila porodniški dopust ter se vrne na redno delo koncem tega meseca. Med porodniškim dopustom so zdravnik nadomeščali zdravniki splošne prakse, ki so se večkrat menjavali. Seveda to vrzel in menjavanje zdravnikov v borčev-

ski ambulantni bolniki čutijo. Vsi občani, naši člani pa še tem bolj – se radi navežejo na stalnega zdravnika. Pri takem stanju pa tega ni in zato so tu pogostni vzroki nezadovoljstva.»

Tovariš Šprajc pa meni, da si vsi, ki jim je na skrbi dobro delovanje celjske borčevske ambulate, prizadevajo z vsemi močmi, da bi delo v nji steklo po načrtih in nenavsezadnje tudi po željah borcev, ki vanjo prihajajo. Najbrž je v omenjenih pogojih in stanju potrebna tudi dobršna mera strpnosti, saj ne gre za malomarnost, temveč za – v večji meri – splet objektivnih težav, ki bodo v kratkem minile.

B. Ž. J.

Priprave na 35-letnico I. kongresa SPŽZ

V sredo, 6. septembra je imel Svet za vprašanja družbenoekonomskega in političnega položaja žensk pri RK SZDL svojo drugo sejo odbora za proslavo 35. obletnice prvega kongresa Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ).

Na drugi seji odbora za pripravo proslave ob obletnici prvega kongresa SPŽZ, ki jo je vodila predsednica tega odbora, tovarišica Dragica Rometova, so potekale diskusije o konkretnih pripravah na proslavo, ki naj bi bila predvidoma petnajstega oktobra letos v Dobrniču na Dolenjskem.

Odbor za proslavo je bil imenovan na seji predsedstva RK SZDL 15. julija letos. Na prvi seji pa so se že dogovorili za vsebinsko zasnovano omejenjo proslave. Tako naj bi bilo osrednje izhodišče proslave vloga komunistične partije v boju za emancipacijo žena ter njihovo vključitev v družbenopolitično življenje od njenih začetkov pred 60 leti do danes.

Ob tej priložnosti bo izšla tudi publikacija, članek tovarišice Vide Tomšičeve »KPJ v boju za emancipacijo žensk«, ki ga je napisala avtorica za knjigo »Tito – 40 let na čelu KPJ«.

V Dobrniču je postavljena razstava – spominska soba v spomin na I. kongres SPŽZ, ki pa jo bo potrebno do proslave osvežiti ter dopolniti z nekaterimi primernimi eksponati.

Poleg podrobnosti o organizaciji proslave v Dobrniču je tekla beseda tudi o drugih manifestacijah, ki naj bi obeležile letošnjo zaokroženo obletnico prvega kongresa SPŽZ. Tako naj bi v decembru letos pripravili problemsko konferenco na temo »Ženska v združenem delu«, ki naj bi jo pripravil Svet za vprašanja družbenoekonomskega in političnega položaja žensk pri RK SZDL v sodelovanju z republiškim svetom Zveze sindikatov Slovenije.

V načrtu je tudi razstava na temo »Slovenka v revoluciji« za katero pa so bili vsi člani odbora mnenja, da ne gre hiteti, saj je tematika zahtevna in obsežna ter jo zato ne gre ozko vezati na datum obletnice kongresa. Bolj kratkoročno bo lahko izvedljiva razstava pod naslovom »Ženska v delih slovenskih likovnikov«, h katere organizaciji naj bi pritegnili tudi Društvo slovenskih likovnih umetnikov.

Na minuli seji so se dogovorili tudi, da je ob proslavah pa tudi ob problemski konferenci potrebno poudariti naloge in pomen žensk v splošnem ljudskem odporu, ki se zrcali že v udeležbi žena v narodnoosvobodilni borbi, v predvojnem delavskem gibanju ter je še kako pomembno v naši povojni graditvi.

Na seji so bili vsi prisotni tudi mnenja, da je treba nemudoma in s teamom strokovnjakov prirediti resno znanstveno delo za preučitev ter zgodovinski prikaz vloge in udeležbe žena v delavskem gibanju, narodnoosvobodilni borbi in tudi povojni graditvi, lotiti se torej teme, ki je že vse predolgo čakala celovitejše znanstvene obdelave.

B. Ž. J.

Težave so – vendar tudi dobra volja!

Pred časom smo prejeli negotovalno pismo borca iz Celja o delovanju borčevskega dispanzerja v Celju. Zato smo se obrnili na celjski odbor ZZB NOV, da bi nam razjasnili položaj in delo v njihovem dispanzerju.

Predsednik občinskega odbora ZZB NOV Celje Peter Šprajc je o dispanzerju povedal naslednje:

»Nedvomno je dejstvo, da stvari v dispanzerju za borce v Celju še ne tečejo tako, kot bi morale. Temu stanju pa botrujejo različne težave, ki so tako subjektivnega kot objektivnega značaja.

Dispanzer v Celju je bil formiran maja 1970. leta in sicer najprej z odprto ordinacijo dvakrat tedensko po pet ur, pozneje štiri-

LEDAVA

Revolucionarne tradicije

Tudi na tem področju mladinskega dela so si mladi v lendavski občini zadali naloge na osnovi dokumenta 9. kongresa ZSMS. V sodelovanju s štabom TO, ZRVS ter ostalimi dejavniki s tega področja so mladi aktivno pristopili k uresničevanju zakona o ljudski obrambi, varnosti in družbeni samozaščiti. Skupaj s štabom teritorialne obrambe je bila izvedena v lanskem in letošnjem letu štirinajstdnevna vzgoja mladincev prostovoljcev-teritorialcev. Vzgoje v Turnišču se je udeležilo 40 mladincev, vzgoje v Petišovcih pa le 22 mladincev. Na taktično-orientacijskih tekmovanjih so dosegli zadovoljive rezultate. Ne gre prezreti dejstva, da se vedno več mladih vključuje v enote teritorialne obrambe, saj predstavljajo mladi kar 21 odstotkov.

Skupaj z ZRVS in KOO pri SZDL so dosegli uspehe pri kadrovanju v šole rezervnih oficirjev in v vojaške šole ter z informativnimi dnevi, propagandnimi akcijami in z razgovori z dijaki srednjih šol tako zainteresirali več mladih za omenjene poklice. V lanskem in tudi v letošnjem letu so bili naši študentje na usposabljanju v mladinskih učnih centrih JLA. Ta akcija je bila izpeljana preko klubov študentov. Organizirali so tudi obisk na Velike Bloke, kjer so se konkretno seznanili z delom učnega centra. Pri obnavljanju in razvijanju tradicij NOB so z ZZB izvedli vrsto akcij, proslav, razgovorov in štiridnevni pohod po poteh 1. prekmurske čete, ki so ga organizirali skupno z ZZB občine Murska Sobota in Lendava ter OK ZSMS Murska Sobota. Pohoda se je udeležilo 80 mladincev iz obeh občin. Na pohodu so navezali tesnejše stike z domicilnim odborom Prekmurske brigade in borci prekmurske čete. Za centralno proslavo ob dnevu borca, ki je bila v Srednji Bistrici, so organizirali enodnevni pohod, ki se ga je udeležilo 25 brigadirjev in mladincev teritorialcev. Udeležili so se tudi pohodne akcije AVNOJ 77.

S pripadniki JLA so sodelovali na vseh področjih mladinskega dela, predvsem pa pri organiziranju proslav, športnih tekmovanj, kvizov in lokalnih delovnih akcij. V zadnjem času pa se vse bolj opažajo skupne oblike idejno-političnega dela.

V tem obdobju so na šolah posvetili posebno pozornost dvigu varnosti kulture mladih, kar potrjujejo prva mesta učencev osnovnih šol na republiškem tekmovanju.

JOŽE ŽERDIN

MOZIRJE

Srečanje borcev, strelcev in mladine

V smislu obujanja tradicij NOB je bilo 26. avgusta pri Verbunčevih v partizanskem kraju Šmihel nad Mozirjem tradicionalno tovariško srečanje aktiva borcev delovne organizacije Elektrokovina iz Maribora z borci NOV krajevne organizacije Mozirje, strelci in mladino. Predsednika obeh borčevskih organizacij in predstavnik občinskega odbora ZZB NOV Mozirje so v govorih poudarili pomen srečanja borcev iz delovne organizacije in borcev na terenu in drugimi družbenopolitičnimi organizacijami. Obudili so tudi spomine na težke vojne dni, ter spregovorili o vlogi borcev v povojnem in sedanjem času pri graditvi in dograjevanju naše samoupravne socialistične skupnosti, obrambne pripravljenosti in družbene samozaščite. Poudarili so, da imajo pri utrjevanju tradicij NOB veliko vlogo mladi, k čemur prispevajo tudi takšna srečanja.

V tekmovanju z zračno puško je sodelovalo enajst ekip, med njimi dve ženski ekipi. Prvo in tretje mesto sta zasedli ekipi krajevne organizacije ZB NOV Mozirje, drugi pa so bili borci iz Maribora. Med posamezniki pa sta bila najboljša Jože Mejač iz Krajevne organizacije ZB

NOV Mozirje in Franc Podbrežnik iz strelske družine Solčava. Najboljšim strelcem so podelili diplome, aktivu ZB NOV Elektrokovine pa pokal v spomin na prijetno srečanje.

TONE MODRIJANČIČ

MOKRONOG

Domicil za obletnico

Več kot 400 borcev in okoli tisoč drugih gostov je prisluhnilo v soboto v Mokronogu besedam Vida Jeriča, zadnjega komandanta 12. SNOUB brigade, ki je bila ustanovljena pred 35 leti 24. septembra v Mokronogu. Prisrčnega srečanja nekdanjih tovarišev in soborcev so se udeležili tudi Marko Bulc, generala Jože Ožbolt in Marko Kocjan, Mara Rupena, Jože Borštnar in drugi. Zelene čake z rdečim napisom 12. SNOUB so spominjale na borce brigade, ki je štela ob ustanovitvi 1400 borcev – po nekaterih virih pa v kasnejšem obdobju celo 2400 borcev in bork.

Po uvodnem pozdravu in nagovoru predsednika občine Trebnje Toneta Ziberta, saj je bila proslava istočasno tudi osrednja slovesnost ob občinskem prazniku, je Vid Jerič orisal pot brigade od slavnostnega ustanovnega mitinga, do osvoboditve. V tem času je 12. brigada operirala pretežno na področju trebanjske in mirenske doline in Suhe krajine. Uspešno je opravljala svojo nalogo branitelja

osvobojenega ozemlja in poseganja na področje severno od meje. Ta enota je veljala za izredno zanesljivo in borbena. Njena naloga je bila tudi mobilizacija, krepitev oblasti in politična ter vojaška vzgoja čet. Svojo borbo za svobodo pa so borci 12. brigade plačali z najdragocenejšim: z življenji svojih 200 tovarišev, ki so padli v bojih.

Zaradi izrednih zaslug za osvoboditev tega področja, je občinska skupščina Trebnje podelila ob 35 letnici brigade le-tej domicil v trebanjski občini. Domicilno listino je sprejel od Trebanjcev predsednik stalnega odbora brigade Ivan Slapnik. 12. SNOUB je s tem dobila že tretji domicil, saj ga ima doslej že v sevniški in novomeški občini.

Z zborovanja so poslali udeleženci pozdravno pismo tovarišu Titu. V okviru praznovanja je bil še tek od Trebnjega do Mokronoga (19 km dolga proga), orientacijsko taktični pohod od Mokronoga na Trebelno in pionirska štafeta s Kremenjaka pri Selih – Šumberk – z mesta kjer so padli narodni heroji. Delegacija mladine pa je položila spominske vence pri vseh spomenikih iz NOB v občini.

M. DIMITRIČ

JESENICE

Spet izlet v Makedonijo

Komisija za interniranje, zapornike in deportiranje, ki jo pri občinskem odboru ZZB NOV Jesenice vodi tovarišica Rezka Prešeren, organizira 21. septembra šest dnevni izlet v Makedonijo. Zanj je veliko zanimanje, ker je tudi prvomajski izlet v te kraje zelo dobro uspel, pa tudi iz programa je razvidno, da si bodo udeleženci lahko ogledali številne znamenitosti te naše republike. Do Skopja se bodo odpeljali s spalnim vlakom, od tam pa z avtobusom v različne kraje, znane iz časov bojev proti Turkom ali pa iz časov narodnoosvobodilne vojne.

SREČKO ŠORLI

POLZELA

V spomin na padle

Člani krajevne organizacije zveze borcev NOV Polzela smo si že dolgo želeli obiskati Osankarico, kjer je padel slavni Pohorski bataljon, in Koroško, kjer so bile zadnje bitke druge svetovne vojne na evropskih tleh. Na dan vstaje, 22. julija, smo organizirali izlet za devetdeset članov in že v jutranjih urah prispeli z avtobusom do hotela Osankarica, od koder smo peš odšli do spomenika padlim borcem. Ob njem smo se srečali z borci iz Braslovč in skupaj prižgali sveče ter položili venec pred spomenik padlim, med katerimi je tudi naš domačin Franc Banko-Luka iz Ločice. O junaški, a tragični smrti Pohorskega bataljona je govoril predsednik naše organizacije, borci obeh krajevnih organizacij pa so skupaj zapeli nekaj pesmi.

Na Osankarici smo si ogledali tudi res lepo urejen muzej, nato pa smo se skozi Ruše in ob Dravi odpeljali do Raven. Tam smo si pod vodstvom dr. Franca Sušnika ogledali bogato študijsko knjižnico, Maks Dolinšek pa nam je razkazal delavski muzej. Naša naslednja postaja je bila Poljana, prizorišče zadnjih bitk, nato pa smo obiskali še partizansko in turistično vas Šentanel. Po krajšem odmoru smo se odpeljali na Rimski vrelec v Kotljah, kjer so bile gestapovske mučilnice, nato pa smo obiskali še grob pisatelja Prežihovega Voranca in spomenik padlim partizanom in nacističnim žrtvam iz Kotelj in okolice. Ves čas nas je spremljal koroški borec Franc Zabel, ki je pripovedoval o časih druge svetovne vojne na Koroškem. V spomin na prijetno srečanje smo mu borci iz Polzele podarili sliko našega kraja.

Izlet so nam denarno omogočili svet krajevne skupnosti Polzela, Hmežad, TOZD mesnine Celje, TOZD pekarnice in slaščičarne Celje, TOZD pivovarna Laško, trgovsko podjetje Vino iz Šmartnega ob Paki in Savinjski magazin Zalec. Vsem se najlepše zahvaljujemo.

LOVRENC OGRIS

TREBELNO PRI MOKRONOGU

Častna salva v spomin

Pri spomeniku – malo izven vasi Trebelno pri Mokronogu – so se zbrali 4. septembra borci Gubčeve brigade, domačini in pripadniki JLA. S proslavo so počastili spomin na današnji dan leta 1942, ko je bila na tistem mestu v redkem gozdičku ustanovljena slovita Gubčeva brigada. V spomin na ta dogodek praznuje trebanjska občina tudi svoj občinski praznik. Na proslavi so zapeli mokronoški pevci, domačini pa so poskrbeli za kulturni program.

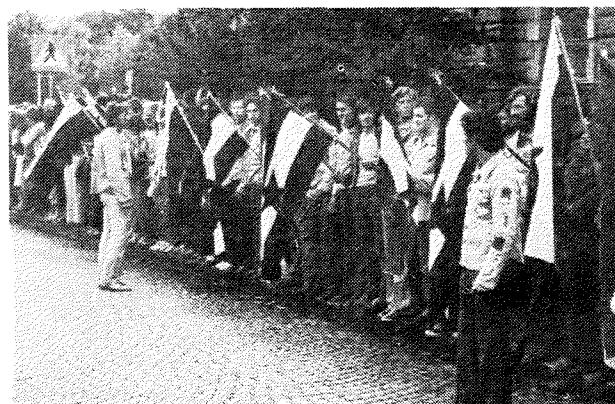
Na proslavi se je postrojil častni vod novomeškega garnizona Matije Gubca, ki neguje tradicije in vrednote Gubčeve brigade. S častno salvo so počastili obletnico ustanovitve brigade katere ime nosijo.

M. D.

KRANJ

Brigada France Prešeren večkrat udarna

Letošnje delovne akcije Brkini 78 se je udeležila tudi brigada France Prešeren, ki so jo sestavljali brigadirji iz vseh občin na Gorenjskem, brigado pa so vodili Bine

Bešter iz Kranja, Marjan Sajovec iz Tržiča in drugi. Zaradi prizadevnega dela je brigada postala večkrat udarna. Udeleženci akcije se v okviru brigade večkrat dobe na raznih proslavah, srečanjih in podobno. Pred kratkim je bila brigada v Kranju, kjer se je udeležila sprejema tovariša Tita.

Helga Glušič

Tipologija sodobne slovenske proze s tematiko NOB

Psihološke in akcijske prvine narodnoosvobodilne tematike je najti pogosteje v romanih Mateja Bora Daljave, Toneta Svetine v obsežni trilogiji Ukana, ki je med najbolj brani in prevajani vojnogodovinski romani s to tematiko v sodobni slovenski pripovedni prozi, v novelah Vladimirja Kavčiča Čez sotesko ne prideš, ter v romanih Žrtve in Zapisnik; značilnost Kavčičevega oblikovanja te tematike je odkrivanje in razčlenjevanje najboljčutljivejših moralnih dilem v vojni.

Med posebej zanimivimi besedili te vrste je Vitomila Zupana roman Menuet za kitaro na petindvajset streliv. Roman vsebuje za partizansko bojevanje mnogo specifičnih prvin: centralna literarna oseba je nazorsko in duševno ter značajsko netipičen udeleženec vojne, pripoved niha med panoramsko kolektivnim dogajanjem in usodo posameznika, močan pomen v dogajanju ima erotika, predvsem pa boj in strategija boja, ki sta središčna tudi zaradi dramatičnosti in plastičnosti pripovednega postopka, s katerim Zupan ustvarja prostorsko globino posameznih prizorov.

Ob tem je zanimiva pisateljeva izjava o nastajanju teksta: »Naloga, ki se mi je postavljala sama od sebe, je bila dokaj zahtevna. Vživeti se v miselnost pred tridesetimi leti, avtentično in brez predsodkov, vnesti premisleke, ki so nastajali desetletja kasneje, preveriti odnos tako različnih časov, in ne ostati na ravni spominskega teksta, to se mi je zdela pravilna pot izoblikovanja neke časovno pogojene podobe, v kateri nastaja fizični in psihični lik neke svojevrstne osebnosti prostovoljca-partizana, kakor je v NOB tudi bil, čeprav nemara ni bil tipičen... Več ko sem zbral gradiva, bolj sem se utapjal v njem, skromnejši sem postal v želji po vseobsežnosti. Naposled je iz vsega nastal šop žarkov, ki pade na dogajanje, ga osvetljuje za hip, in že zagrinja vse temine pozabe, ki nastaja hkrati s spomini.« Ob tem velja poudariti problem izločanja, odbiranja, in tako postopne sinteze bistvenih prvin tematske osnove, ki tako prečiščena postane jedro literarne umetnine.

Med ustvarjalci, katerih pripovedno delo v veliki meri temelji na dokumentarni in spominski osnovi, so pisateljica Mimi Malenšek z dvema obsežnima romanoma Temna stran meseca in Sonce je obstalo, Vida Lasičeva s Spomini mladih let, Nada Gaborovič s tekstom Jesen brez poletja in drugi. Partizanska spominska proza v pravem pomenu besede: spomini na boje, zmage, poraze, opazovane z vojaško strateškega in psihološkega opazovalnega kota, navadno z mero partizanskega hu-

morja in anekdot, ki dajejo tej vrsti proze poseben poudarek, ima velik obseg. K temu tipu pripovedi sodijo spomini koroškega pisatelja Karla Prušnika-Gašperja (Gamsi na plazu), spomini Radka Poliča, Draga Suhija in Ivana Jana ter Hinka Bratoža-Okija Dnevnik partizana, Vinka Hafnerja humorna spominska pripoved Srečno pot, fanta, partizanske podobe Janeza Vipotnika (Iz zanke, Balada o kovačici, Enainštirideseto).

Prepričljiv in neposreden realističen postopek je v nekaterih spominskih besedilih ustvaril izredno močne podobe partizanskega bojevanja. Pripovedna moč v teh besedilih temelji predvsem na izjemnosti samega doživljanja, kateremu v veliki meri sledi tudi povedna moč besede. Ta trditve velja za obe knjigi Milana Gučka Jutri bo vse dobro in Počakaj do prihodnje pomladi, ter za romana Mileta Pavlina Najhuje je biti sam in Spomladanski mraz. Pavlinova proza je akcijsko živahna in neposredna in v nasprotju z Gučkovim lahkotnejša in polna humorja (zbirka Jurišni bataljoni), podobno kot pripovedi Vasje Ocvirka (Hajka, Soncu ni verjeti, in V novo zimo).

Med najavtentičnejšimi primeri partizanske spominske proze je delo Matevža Haceta Komisarjevi zapiski. Pred obema knjigama Komisarjevih zapiskov je Haca izdal dve zbirki krajše proze (Partizanske slike in Gozdne steze) reportažnega značaja. Komisarjevi zapiski pa z elementarno preprostostjo portretirajo ljudi in dogodke s stališča razvidnih in jasnih etičnih in nazorskih temeljev, kot jih pokaže partizanski komisar, ki je hkrati kmet in gozdni delavec.

Hacetova pripovedna moč je v zgoščenem, jedrnatem označevanju dogodka in človeka, v jasnosti ideološke opredelitve in v toplini njegove človečnosti; komisarjeve beležke namreč plemeniti s poetičnimi detajli in z nekakšno okorno nežnostjo. Čeprav je Haca poslej napisal še več pripovednih del, se do kvalitete Komisarjevih zapiskov ni več povzpel. V partizanski tematiki je iskal še nove razsežnosti, predvsem intimnejše (moralne dileme, erotika, psihološki problemi) in humorne strani tega časa. Kasneje je pripovedno oblikoval še več tem iz sodobnega, predvsem vaškega življenja, pri čemer njegova kritičnost do novih razvojnih tendenc v razvoju vasi izvira iz naravne ljudske navezanosti na zemljo (Korenine se trgajo).

Poseben tip partizanske spominske proze predstavlja pripovedni opus Karla Grabeljške-Gabra, ker združuje oba načina pripovednega postopka: dokumentarno-spominskega in literarno-fiktivnega. Posebno v prvih novelističnih besedilih tega av-

V naslednji številki bomo objavili razpravo dr. Borisa Paternuja Poetika slovenskega NOB pesništva 1941–1945.

torja je vidna prisotnost avtobiografske pripovedi (zbirke Za svobodo in kruh, Pot iz noči, V novi svet, Žive brazgotine). Predvsem se pogloblja v duševnost posameznikov ob posebej izpostavljenem odnosu človeka in vojne. V pripovedih novelističnega tipa razrešuje moralne stiske s človečnostjo in razumevanjem, iz katerega raste izrazita protivojna tendenca.

Pomembnejši so njegovi vojni romani v trilogiji Dolomiti se krušijo, Pomlad brez lastovk in Most, v katerih pripoved temelji na zgodovinskih dogodkih (ofenziva v Dolomitih let 1942). Tu se je razživila moč pisateljevega psihološkega analiziranja in njegova fabulistična spretnost, ki je sorodna osnovnim zgradbenim zakonitostim klasične realistične pripovedi, tudi ljudske povedi.

V tematskem sklopu narodnoosvobodilnega boja so še mnoga pripovedna prozna dela, ki črpajo iz taboriščnega in zaporniškega življenja. Med odličnimi predstavnicami teh del so novele Vladimirja Kralja Mož, ki je strigel z ušesi. Novele so dramatične, psihološko dognane in jezikovno prečiščene ter sodijo v vrh sodobne slovenske novelistike. Iz močne doživljajske pobude so nastale novele Ivana Ribiča (zbirke Stopinje v snegu, Zgodba o zakladu, Gozdovi so mi povedali) ter roman-kronika o narodnoosvobodilnem boju na Koroškem Ljudje onkraj reke. Tudi Ribič v svoji pripovedni prozi teži po razgrnjanju kritičnih duševnih stanj, ki izvirajo iz razdvojenosti med osebno in kolektivno dolžnostjo. Njegova pripoved vsebuje prvine psihološke in akcijske proze ter se v tem pogledu vključuje v tovrstni tip pripovedi s partizansko snovjo.

Narodnoosvobodilna tematika je v povojni slovenski književnosti sprožila razvoj vojnega romana in poseben obliko dokumentarne spominske proze, ki je akcijske, intimnoizpovedne in filozofske narave. Snov narodnoosvobodilnega boja se je v literarnem ustvarjanju izoblikovala v obsežne zgodovinske freske v romanopisju, v psihološko portretne studije z močnim poudarkom na etičnih vprašanjih v novelistiki. Izoblikovala je tudi mladinsko povest, ki v partizanski tematiki najde mnoge možnosti za humoristično pripoved in za naraven poudarek narodnostne zavesti.

Tematski razpon narodnoosvobodilnega boja je obsežen in še neizčrpan. Nove generacije odkrivajo v njem sveže gradivo, ki živo asociira v sodobnost.

Predavanje na 14. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture, ki je bilo v Ljubljani od 2. do 15. julija letos.

Konec

POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM

PIŠE: Franček Bohanec

Premalo, dovolj, preveč

Ogibam se branja spominskih zapisov, ker mnogi niso dobri. Šolsko poučujejo o stvareh, ki so že splošno znane ali so brez miselne globine. Ostajajo na površini, ni jim do izvirnosti in domiselnosti. Spomini so pogosto dnevniške skice, nad katerimi uživa pisec, bralci pa v njih ne najdejo očarljivega leska enkratnosti. Mnogokrat jih pišejo nevedci, ki niti tega ne vedo, da so spominski zapisi ena najzahtevnejših oblik sporočanja. Takšni pisci so daleč od tega, da bi vsaj za silo obvladali miselni, čustveni in domišljijiski svet, ki se mora v pestrih prvinah menjajoče prepletati skozi tkivo spominskega gradiva. Spominov se kdaj pa kdaj lotevajo tudi ljudje, ki pozabljajo, da imajo pravico do objavljajanja takšnega pisanja le, če so člen zgodovinskega dogajanja, lastnega širši skupnosti, in če so v tem členastem časovnem zaporedju nosilci širše vednosti o dogajanju.

S podobnimi vnaprejšnjimi kritičnimi predsodki sem se loteval spominov partizanskega zdravnika dr. Francija Derganca Okrvavljena roža, ki so pravkar ponovno izšli pri Partizanski knjigi. Ko sem knjigo prebral na dušek, sem se zamislil. »Za koliko bi bil duhovno revnejši,« me je zmrazilo, »če ne bi prebral prvih dveh delov tega dela (zadnji del so podatki o bolnikih ipd.)!« Nato sem se poskušal otresti prvega močnega vtisa in sem poskušal najti tisto, kar me je osvojilo, da sem podlegel nenavadni vznichenosti. Knjiga je vzorčni primer dobrih memoarov.

Snov je splošno znana. Pisec se spominja svojega strokovnega izpopolnjevanja v Parizu (1939–40), kjer doživlja ob vedri mladosti stiske vojnih grozot nemške zasedbe. Vrne se v Ljubljano. Vojna na domačih tleh ga ponovno zaplete v krvavi vrtnec. Zdravnik kirurg (okrvavljena roža je simbolna podoba njegove zdravniške discipline) se ove, da je njegovo mesto med borci za osvoboditev domovine. Rodil se je v ugledni ljubljanski meščanski hiši (lastniki sanatorija Emona), ki mu je dala znanje in kulturo, a iz marksističnih knjig je zaslužil razsežnosti socialnega boja. V vojnih razmerah pa so bili nosilci vseh teh idej resnični ljudje, zato je tudi dr. Franci Derganc živel svojo vsebino. Pomaga skrivati in zdraviti ranjene ilegalce in politike v odporiškem mestu, se zaradi tega znajde v italijanskih ječah in taboriščih in mu le uspe, da prispe v avgustu 1944 v minersko sabotažno četo Gorenjskega partizanskega odreda. Od tam so ga kurirji odpeljali v štab 9. korpusa v Lokvah. Nato je delal kot vodja kirurške skupine na trnovski planoti in v cerkljanskem hribovju. Z njim se še povezuje slava bolnice Pavle in Franje. Ob koncu vojne ga je zmagoviti pohod vojske proti Gorici in Trstu premaknil s teh gozdnatih poti.

Snov je znana in verodostojna. Oboje pa v bralcu še ne bi zapustilo vtisa nenavadne moči in prepričljivosti. Nad splošno znane resnične snovi, ki jih je avtor potrdil s svojo prisotnostjo, veje piščeva osebnost. Ta je hrbitišče nizanja dogodkov in pripetljajev. Moč raste iz Dergančevega dojemanja sveta, predvsem ljudi, med katerimi zdravi ranjene. Zanj vsi ljudje, ki so enako kot sam zavzeti z drobnimi deli, z boji, ki se vrstijo brez pretiravanja in olepševanja, ustvarjajo čudežne stvari – epopejo. Sam med njimi najde enakovredno mesto po svojem prispevku k veliki stvari. Okrvavljeno rožo pišejo z njim ljudje: ljubljanski ilegalci, politični delavci, jetniki, tlačitelji, partizani, zdravniki tokraj in onkraj vojne črte. Z njimi živi tudi njihovo orodje: puške, kirurški instrumenti. Vsakdanja dejanja v bojnem metežu in zaledju so gonilna sila, ki se razrašča in se vali navzven, da gazi gnilo pod seboj, in drvi, da prižge bakljo novega, vrednejšega odnosa med ljudmi. Za to vsebino knjige, ki je neprestano prisotna, pisec ne uporabi niti ene same parolarske besede. Za nastopajočimi ljudmi venomer kar otipljivo čutimo neopisano široko ozadje osvobodilne moči.

V Dergančevih spominih ni velikih in ni malih ljudi. Vsi so enaki, gledani iz skupnega socialnega kota resničnosti. Ker so zanj ljudje živa resničnost, med njimi ni razlik. Socialnih tako in tako ni, saj bi lahko vsi za plačilo, če bi nanj sploh računali, pričakovali tudi izgubo lastnega življenja. Razlikujejo se po zavzetosti pri delu, v boju. Sleherni dan ruši z novimi dejanji (novo stranjo zgodovine) pregraje med njimi. Splošno znana imena, ki se pojavljajo v tem spominskem delu (Ciril Kosmač, Veno Pilon, dr. Božidar Lavrič, Albert Jakopič, Miha Marinko, Janko Rudolf in drugi) samo v bralcih, ki jih bolje poznajo, dramijo učinkovitejšje asociacije, medtem ko so v Dergančevih spominih v isti vrsti z neznanimi ali že zdavnaj pozabljenimi. Piscu je uspelo prav zaradi tega doživljanja tovariške enakosti v skupnem naporu, da je z isto lučjo osvetlil podobo brezimnega stražarja v skalovju nad Franjo kot široke zamahe v boje zapletenega komandanta Vasje.

Delo še preseneča z mnogimi detajli: z oblikovanjem političnega prepričanja, v spoznanju, da se velika dejanja rodijo iz notranje napetosti, v analitičnem opazovanju, kako odpor raste od individualnih poizkusov do organiziranosti v uspešnem oblikovanju številnih portretov (skoraj do monumentalne enkratnosti se dvigne podoba belokranjskega študenta Janeza Marentiča); s spretno menjavo tragičnih in komičnih položajev, točnih predvidevanj pomot, upov in obupa itd.; z dinamičnim ritmom, ki se stopnjuje proti koncu knjige – proti zmagi; s spretnim prikazovanjem ljudi v različnih časovnih presledkih; z iznajdljivostmi kirurga, ki svoje strokovno znanje prilagaja posebnim razmeram; s psihološko prefinjeno tenkočutnostjo, ko opisuje ljudi, ki so zanimali ob svojih etičnih idealih (vietnamski zdravnik); z izbrušenim stilom itd....

Ko izbledijo prvi vtisi po branju, se vse te misli strnejo v skupno spoznanje: vsem tem ljudem, ki so preživeli vojno viхро ali padli, je bilo vredno živeti, ker je takšne cene resničnost, ki so jo intenzivno ustvarjali. Isto velja za pisca (četudi ne bi napisal teh lepih spominskih zapiskov), da je v nekaj letih, o katerih poroča, opravil takšno delo, ki zadošča za vse življenje.

Ni se imel za izjemo, a izjemno moč žari spomin nanj. Zato so mu posvetili novo bolnišnico v Sempetru pri Novi Gorici. Zanj velja, kar o njem danes pišejo (dr. Aleksander Nardin in Marijan Drobež), da je bil to »velik zdravnik, osebnost z veliko etiko, s humanizmom in s široko kulturo. Zaradi takih in drugih vrlin ni poznal pehanja za prestižem in karizma...« Resnično: doktor Franci Derganc se ni naučil zdravniške etike na pamet, spomine je zapisal kot izoblikovana osebnost.

POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM

REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM POD REFLEKTORJEM

Stari vrh, pri kmetu Žgajnarju. Tišina, da jo slišiš. Mir. Tu, kjer dr. Joža Vilfan s soprogo Marijo preživlja oddih, sva se pogovarjala. To ne bo podoba človeka. V tako kratko odmerjen čas ujeti spomine o nemirnem, vihnem obdobju, dolgem več kot četrt stoletja, in predstaviti osebnost, ki mu je vtisnila neizbrisljiv pečat, lahko imenujemo le utrinke nekega življenja.

In to življenje se je začelo 6. julija 1908 v Trstu.

Stal sem na obrežju in gledal prihod italijanske vojske

Čas otroštva sega v dni pred prvo svetovno vojno. Že jo je bilo slutiti. Ko se je začela, je bil Joža na maminem domu v Kranju. Ostal je droben spomin:

»Kam pelješ fanta, Mici?«

»V šolo?«

»Za teh nekaj tednov?«
Pa je trajalo dolga štiri leta.

Leto 1918. V tem letu usodnih odločitev se Joža vrne v Trst, kjer se vpiše v prvi razred gimnazije.

»Spominjam se. Stal sem na obrežju in gledal prihod italijanske vojske. Ni bilo lahko. Pričakovali smo vse kaj drugega.«

Prav ta mladi fašizem je pustil še eno sled. Ostro jo je začrtal. Leta 1920 so požgali tržaški Narodni dom, v katerem so so živeli Vilfani. To je bila hkrati vojna napoved slovenski manjšini. In začela se je rojevati nova miselnost: nezadovoljstvo in odločen protest proti tujcu, ki je jemal pravice. S kakšno pravico? Nosilka revolucionarne misli pa je bila mladost. Spočetka tiha, je dobivala vse jasnejšo podobo in se izkristalizirala v geslo »vzdržati in boriti se zoper fašizem«.

Bil je to čas prvih javnih nastopov Jože Vilfana in boj zoper tisti fašizem, ki je pozneje mlademu študentu prava onemogočil bivanje v Trstu.

Kako strniti to zorenje, tja do vstopa v partijo?

Moralni lik komunistov, ki jih je spoznal, je mladega fanta, sina vodilnega tržaškega in primorskega meščanskega voditelja dr. Josipa Vilfana, impresioniral. In domače okolje je bilo tiho, v katerem so ga vzgajali v odločnega Primorca, Slovenca in Jugoslavana ter napotili v edino možno opredelitev: za tiste politične sile, ki so nasprotovale vezanju narodnega boja primorskih Slovencev na Jugoslovansko reakcijo. Z odločnim poudarkom, da mora vodstvo boja za rešitev slovenskega vprašanja preiti na sile delavskega razreda. Osebnih izkušenj, kajljene v boju, ki so že zgodaj izoblikovale družbeno misel Jože Vilfana, pa niso mogle roditi drugega kot dokončen sprejem marksistične ideologije.

Leto 1933. Za njim je študij prava v Rimu, na Dunaju, diploma in promocija v Ljubljani. In ko se dr. Joža

Vilfan odpravlja v Pariz, so bile tu že dolžnosti, ki mu jih je naložilo jugoslovansko komunistično gibanje.

V ta in nekoliko kasnejši čas sodijo srečanja z Gorikičem, Prežihovim Vorancem in drugimi člani centralnega komiteja Jugoslovanske komunistične partije. Z Hudamaljem. Oskar je bilo njegovo partijsko ime. Kidrič ga navdušuje s svojo nadčloveško vztrajnostjo: zastavljene naloge izpeljati, tako ali tako. Tudi Kardelja spozna.

»Joža, dosti rdečega vina točimo zdaj!«

Spomin na 6. julij 1941 in preselitveni tabor:

Večer. Transport, ki naj bi jih peljal v Srbijo, stoji na prehodu današnje Titove ceste. Ljudje na oknih pozdravljajo z rjuhami. Z vsem, kar se je našlo v rokah. Slovo je bilo manj težko. Tu so tovariši, organizirano so prišli.

»Joža, dosti rdečega vina točimo zdaj!« mu je takrat zaklical dr. Marjan Breclj.

Zagreb, Slavonski brod, Sarajevo, Valjevo, Valjevska kamenica. Neke noči čaka partizana, za zvezo. Zaman. Napoti se k očetu v Beograd. In 19. januarja 1942 sede dr. Joža Vilfan na voz z izkaznico advokata Palmeja. Spremlja ga ena najbolj mrzlih noči drugega vojnega leta. V Zagrebu se javi slovenskemu Rdečemu križu in pod imenom duhovnika Ivana Ja-

vornika nadaljuje pot preko Karlovca proti Ljubljani. Spremlja ga židovska družina, ki pritegne pozornost. Presenečenj ni in vrnitev varna.

Leto 1943. Z nalogo partijskega inštruktorja krene na Primorsko, kjer je ostal do februarja 1945.

Navezanost do rodni krajev, že tako globoko in prizadeta, dobi v tem času nove odtenke, še svetlejše. (Naj omenimo le najpomembnejše dolžnosti, ki jih je dr. Joža Vilfan opravljal v tem času: član pokrajinskega odbora OF za Primorsko in predsednik oziroma podpredsednik Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo, najvišjega primorskega oblastnega organa. Da je vojaška in politična borba za priključitev Primorske k Jugoslaviji našla v dr. Joži Vilfanu enega najbolj zvestih in odločnih glasnikov, bi skoraj ne bilo potrebno posebej poudarjati.)

Že od leta 1918 so vedeli, kaj hočejo: Slovenijo v Jugoslaviji

Čeprav je poznal Primorsko in njene ljudi, so ga na tej poti mnoge stvari presenečale.

Vrsta prijetnih, nepozabnih srečanj:

Nekoč sta se s kurirjem namenila k župniku v Slap

dr. Joža Vilfan:

»TU SO
MOJE
KORENINE,
NA PRIMORSKEM!«

nad Idrijco. Pridobivati duhovščino, to je bila njegova naloga. Zarana sta krenila na pot. Kar v čevljih sta zakorakala v Idrijco, ko sta na drugi strani zagledala kmečko hišo.

»No, fanta, kaj pa vida?« vpraša gospodar.

Bila je rojstna hiša Cirila Kosmača. Z univerze sta se poznala.

Stisk roke, topla beseda, prigrizek.

»Na te ljudi, na naše Primorce, se je človek lahko zanesel.«

In pri Angelu Mlečniku v Bukovici. Tu so zvedeli, da je kapitulirala Italija. Z Julijem Bešramo-Jankom sta bila na seniku, ko je Angel prinesel novico. Takoj so

imeli sejo. Vera, kurirka iz Vrtojbe, je odšla v Gorico na karabinjersko postojanko, da bi javila njihov prihod na pogajanja. Vrnila se je ob treh zjutraj. Hrabro, čudovito dekle. Takrat je dr. Joža Vilfan opravil kot politični predstavnik narodnoosvobodilnega boja prvo mednarodno vlogo. O skupnem nastopu proti Nemcem so govorili. Brez uspeha.

»Veseli me, da sem vas spoznal, dr. Vilfan,« je rekel karabinjerski komandant, »iskali smo vas cel mesec.«

Bevkovo ženo Davorino so vodili po Gorici. Da ga pokaže, če ga vidi. Niso ga srečali in četudi bi ga. Takrat svoji na svoje niso kazali s prstom. Na Primorskem ne.

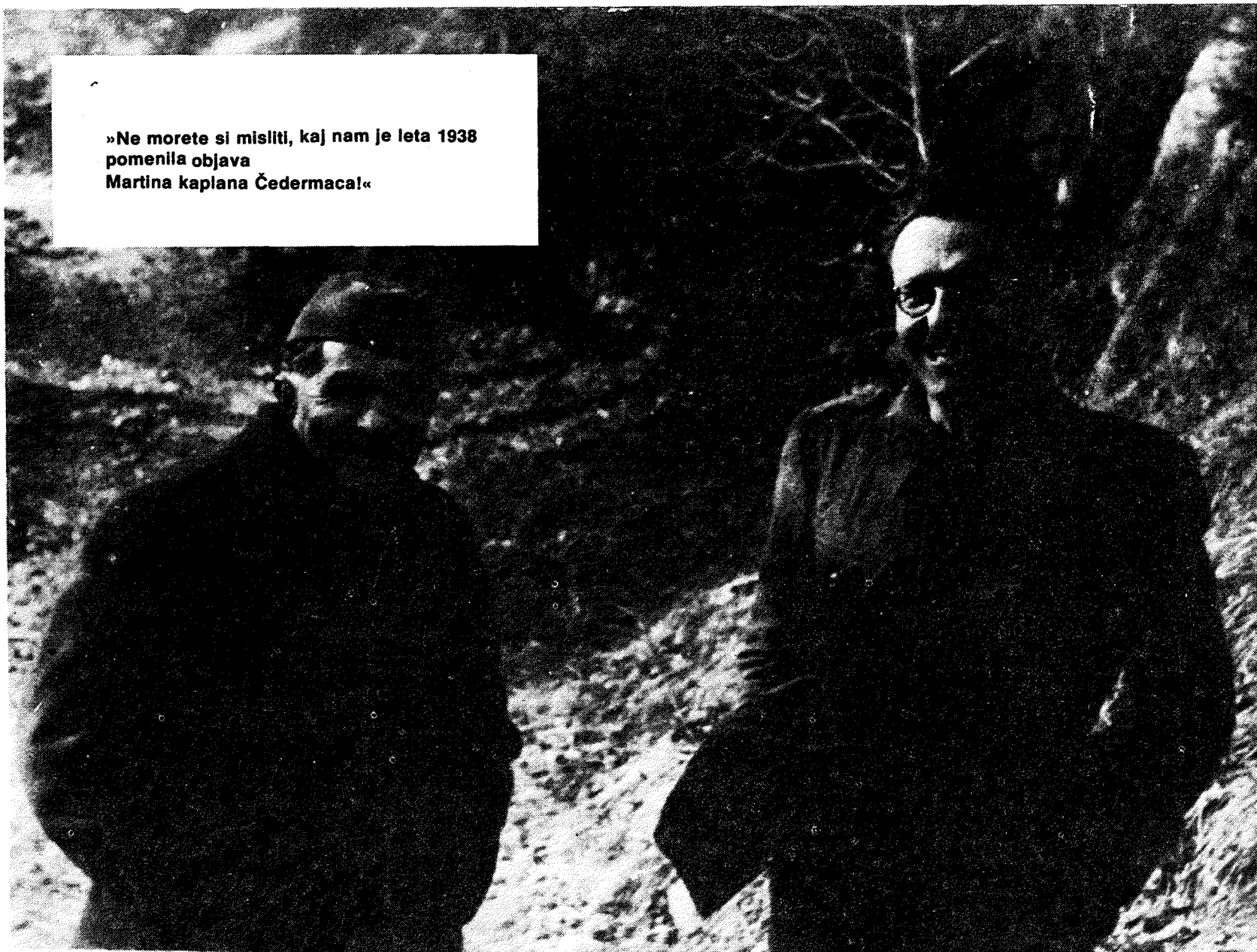
Pogajanja z komandantom karabinjerjev je pretrgala vest, da se vali proti Gorici stotine manifestantov. Vilfan jim je šel naproti in v šempetrskem predmestju imel zborovanje. Govoril je na strehi avtomobila. V teh petindvajsetih prvo javno zborovanje v Gorici, na katerem je spet zadonela slovenska beseda.

Čustva, ki jih sicer resnobni sobesednik le redkokdaj pokaže, spremljajo te besede.

In spomin spet seže nazaj:

»Preživljal sem najbolj idilično partizanstvo. Delati v krajih, kjer ni izdajalcev in kjer so ljudje že od leta

»Ne morete si misliti, kaj nam je leta 1938 pomenila objava Martina kaplana Čedermaca!«

France Bevk in dr. Joža Vilfan nekje na Primorskem med vojno.

1918 vedeli, kaj hočejo: Slovenijo v Jugoslaviji, je bilo lepo. Bila je to neverjetna domovinska zavest, od otroka do starčka. Okupatorji so imeli nekaj postojank v Vipavski dolini. Vsa dolina je vedela, da pripravljajo partizani napad. Okupator ni vedel.

Vse vaše življenje in delo je povezano s Primorsko... Se semkaj radi vračate?

»Tu so moje korenine, na Primorskem!«

In priljubljenost je ostala, tovariš Vilfan... Ste kdaj razmišljali, kako se je porodila?

»Leta in leta človek dela, predstavlja OF, pa ga ljudje poistovetijo z idejo, s katero nastopa, za katero se bori. Morda zato. Ko sem letos praznoval sedemdeset let, so me počastili. Posebno v rodnem Trstu. Človeku je toplo pri srcu, kaj bi skrival. Se vedno spremljam Primorsko in njeno življenje. Teh petindvajset let, o katerih govoriva danes, je fantastična zgodba. Kaj vse so ljudje prestali in kako čudoviti vzdržali. V tem času so kovali in skovali enotnost, da malo takih. Ta zavest skupne borbe, skupnih želja, je rodila globoko tovarištvo, medsebojno predanost. In kadar se združi ideja družbene preureditve in narodnostna, je to polet, ko ga ni moč ustaviti.«

Vaši najožji sodelavci, prijatelji?

Julij Beltram-Janko. Takrat, ko sta hodila skupaj po Primorski, je bil sekretar okrajnega komiteja oziroma medokrožnega komiteja za srednje primorsko okrožje. Na sedežu pokrajinskega foruma na robu Banjške planote sta se srečala. Bil je kot živa magnetna igla, pristen Primorec. Anton Velušček-Matevž je zgorel v Rižarni. Doma iz Ločnika, delavec, je bil vzor borca in človeka. Katja Rupena, dekle z lepimi zlatimi lasmi. Vesela, inteligentna, je bila sposobna v treh mesecih pridobiti in organizirati primorske žene za Žensko protifašistično zvezo. Spomini na Franceta Bevka zavzemajo posebno mesto. Ne le sodelavca, bila sta osebna prijatelja. In dr. Danilo Lokar, pisatelj. Tam nad Dolenjo Trebušo pri kmetu Skoku sta bila mnogo skupaj. Vedno je slonel na oknu in pisal. Oživele so besede dr. Franceta Mese snela, ki so ga ubili na pragu svobode. Pojdi k Lokarju in mu recitiraj Prešernovega Orglarja. To bo zado stovalo. Vedel bo, da si naš. Pa dr. Aleš Bebler, ugledna partijska osebnost.

»Naše bogastvo je bil človek.«

Če le morem, grem na Primorsko in 17. septembra bom v Komnu

Govori o Jožetu Srebrnič, komunističnem poslan-

cu v Italiji in organizatorju komunistov na Goriškem, dolgoletnem konfinirancu:

Prvič sta se srečala, ko je imel dr. Joža Vilfan advokatsko pisarno v Kranju. Leta 1940. (Kot specialist za delovno in upravno pravo je zastopal koristi delavca in političnih nasprotnikov tedanjega režima.) Srebrnič je pribežal v Jugoslavijo in priskrbel naj bi mu politični azil. Vstopil je v pisarno, ko se je vrnil z dolge obravnave, utrujen. »Bi lahko govoril z vami?« je vprašal starček s sivo brado. Ni mu takoj odgovoril, pa je segel v žep in vrgel na mizo zlatnik, na katerem je pisalo Giuseppe Srebrnič Srebrnič. (»Moj oče je imel prav tak zlatnik, znak poslancev v italijanskem parlamentu.«) Jože Srebrnič, markantna osebnost. Utonil je v Soči, ko se je vračal iz Brd.

»Z leti postaja vse daljša galerija tistih, ki jih ni več. Ferdo Kravanja-Skalar... Čudovit zbir ljudi in vsako naštevaje je krivica.«

Tudi v Beneški Sloveniji je bil med vojno, dr. Joža Vilfan, ne enkrat.

»Seme je padlo na plodna tla,« razmišlja. »Če se spomnim, kako je bilo v teh krajih nekoč. Danes doživlja Beneška Slovenija narodnostni preporod. Ne sramujejo se svojega jezika. Srečujem ljudi, ki so končali vse šole v italijanskem jeziku, pa v slovenskem jeziku branijo pravice svojih rojakov. To je potrditev humanizma neke borbe, naše borbe. Človeku je vrnila dostojanstvo.«

Spominov je veliko: ponosnih, dragocenih in srcu dragih.

»Če le morem, grem na Primorsko in 17. septembra, na dan praznika petindesete obletnice odločitve o priključitvi Primorske k Jugoslaviji, bom v Komnu, središču zapadnega Krasa.«

Kako se posloviti? Delo še zdaleč ni bilo sklenjeno leta 1945 in čas, o katerem nisva utegnili govoriti, nič manj plodno ustvarjalen, revolucionaren. Zapisano je bilo človeku in načelom, ki si jih je v svoje sporočilo zapisala domovina. In spomnila sem se besed, izrečenih ob življenjskem jubileju dr. Jože Vilfana: »Če je tudi ta Vilfan partizan in tovariš, naš tovariš, s titovko in z rdečo zvezdo, brzostrelko, potem smo mi vsi na edino pravi poti do zmage, svobode.« Tako je o dr. Joži Vilfanu govoril primorski človek v dneh narodnoosvobodilnega boja. Je moč povedati kaj več?

»... Eden največjih uspehov naše ljudske vstaje, ki ima velik zgodovinski pomen, je osvoboditev Istre in Slovenskega primorja po kapitulaciji Italije. Dvajsetletno suženjstvo slovenskega in hrvatskega naroda ni moglo kljub prizadevanju fašistov odvzeti našemu zaslužnemu narodu njegovega nacionalnega oboležja in ni moglo oslabiti prizadevanj za združitve z brati in ostalimi narodi Jugoslavije...«

TITO

Odločitev o priključitvi Istre, Reke, Zadra in otokov k matični Jugoslaviji je bila izredno pomembna. Z njo so bili razveljavljeni vsi italijansko-fašistični zakoni, nacionalni etnični manjšini pa so bile zagotovljene pravice. Odredbo o priključitvi so sprejeli prebivalci Istre z velikanskim navdušenjem. Šlo je za uresničitev dolgoletnih teženj za socialno in nacionalno osvoboditev, šlo je za konec večletnega suženjstva. In vendar je v tistih prelomnih dneh prebivalstvo Istre vedelo, da pomeni konec italijanske fašistične okupacije le nadaljevanje boja za osvoboditev. Priprave na množično vstajo v Istri so se začele že leta 1941. Vanje so bili vključeni predvsem študentje in napredni delavci, ki so študirali v večjih mestih in so prihajali v Istro na svoje domove. Pri njihovem agitatorskem delu jih je vodila Komunistična partija.

Ljudski odpor se je začel v Istri močnejše razvijati leta 1942, naslednje leto pa je dobil še pomembnejši razmah. Decembra 1942 ustanovljena partizanska četa na Čičariji je bila pomemben premik v množičnosti narodnoosvobodilnega gibanja v Istri. Nanjo je bila izvršena ofenziva. V Istri se je naselil italijanski fašizem z razvejanim političnim, policijskim in vojnim sistemom, kar je one-

ISTRE NI BILO MOGOČE ZLOMITI

mogočalo hitrejši razvoj NOG v Istri. Poudariti je treba tudi to, da je bilo od leta 1940 do leta 1943 v Istri s fašistične strani mobilizirano približno 50.000 moških v posebne italijanske bataljone.

Zahvaljujoč stalni in vsestranski aktivnosti Komunistične partije Jugoslavije je prebivalstvo Istre pripravljeno dočakalo kapitulacijo fašistične Italije. Začela se je formirati ljudska vojska, v Istri so bile ustanovljene tri brigade in nekaj samostojnih bataljonov. Osvobojena je bila skoraj cela Istra, vzpostavljena pa je bila tudi redna ljudska oblast. Ob razorožitvi okupatorjevih vojakov je prišlo ljudstvo do velikih količin orožja in vojaškega materiala.

Kako je bilo v tistih dneh na zahodnem delu Istre? Že zvečer 8. septembra se

je vest o kapitulaciji Italije hitro razširila do slednje vasi in zaselka. Devetega septembra so vsi sposobni moški, ki so jih vodili komunisti in aktivisti, pristopili k razoroževanju razsule vojske. Prvi in najpomembnejši del razoroževanja fašističnega okupatorja je bil opravljen od 9. do 15. septembra 1943. Trinajstega septembra se je v Sv. Martinu pri Buzetu sestalo partizansko vodstvo, ki se je med drugim lotilo tudi zbiranja prostovoljcev in organizacije partizanske vojske. Do 20. septembra sta nastala dva bataljona. Z ukazom operativnega štaba za Istro je bila 24. septembra formirana 2. istrska brigada. Sestavljena je bila iz Hrvatov, Slovencev in Italijanov. Borci te brigade so odšli s kamioni in delno peš proti Kopru. V njen se-

stav se je vključil še bataljon, ki je bil formiran v Slovenskem primorju v bližini Kopra. Brigada s štirimi bataljoni je tako pokrivala prostor od Kopra do Limškega kanala. Koper in Izola sta bila osvobojena v dopoldanskem času 26. septembra. Dvajsetim italijanskim vojakom se je uspelo obdržati v hidro bazi v Portorožu. Rešila jih je nemška intervencija iz Trsta. Iz teh burnih dni je brez dvoma največji uspeh brigade, ko je le-ta iz zloglasnih koprskih zaporov osvobodila približno 200 zapornikov.

V prvih dneh splošne ljudske vstaje v Istri Nemci tam niso imeli svojih vojnih enot, razen nekaterih posebnih skupin in agenture. Na to območje so začeli prodirati 10. in 11. septembra in so kmalu postavili komande v Trstu, Pulju in Reki. Začel se je nemški teror. Med prodiranjem v Istro so uničili vse, kar se jim je upiralo. Tako so izvršili pokol nad 84 rodoljubi pri Višnjaju.

Prvega oktobra se je začela velika nemška ofenziva, ki pa je imela le začasni uspeh. Narodnoosvobodilno gibanje v Istri ni bilo uničeno, narod ni bil zlomljen, čeprav je padlo približno dva tisoč naših ljudi. Po končani nemški ofenzivi so narodnoosvobodilni odbori, komande mest in vojaške enote nadaljevali s svojo aktivnostjo.

Po ofenzivi je ostala v Istri množica manjših partizanskih skupin: novembra in decembra jih je bilo že štirinajst. Leta 1944 je sledilo ustanavljanje partizanskih bataljonov. Enajstega junija 1944 je bila spet formirana druga istrska brigada, konec avgusta tretja istrska brigada in slavna tretja divizija. Za dokončno osvoboditev je Istra žrtvovala 28.754 življenj, z orožjem v roki pa je padlo več kot pet tisoč borcev.

S. T.

Milena Štrajnar

Prav letos, ko proslavljamo 35-letnico splošne vstaje na Primorskem in v Istri in 35-letnico priključitve Slovenskega primorja, Istre, Reke, Zadra, Cresa, Lastova in še nekaterih drugih manjših otokov k SR Sloveniji in Hrvatski v okviru nove Jugoslavije si oglejmo kaj se je po kapitulaciji Italije dogajalo v taborišču Carbonara. Namreč taborišče Carbonara v predmestju pristanišča Bari – so italijanske fašistične oblasti zgradile šele spomladi 1943. Prve skupne internirancev so v taborišče Carbonara prišle iz Dalmacije in Črne gore, v delu taborišča pa so bili tudi angleški vojni ujetniki. Ko so se zavezniki (3. septembra) izkrcali v škornju Italije in nato 9. septembra v Taranto, je bilo taborišče preimenovano v Camp 75 – ter je postalo center, v katerem so se odigrali dogodki, ki jih označujemo za rojstvo prvih partizanskih enot NOVJ v južni Italiji. V tem taborišču so bili postavljeni prvi temelji za organizirano zbiranje pripadnikov jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja v južni Italiji. Kmalu po kapitulaciji Italije so na pobudo komunistov formirali NOO, začelo se je intenzivno politično in kulturno delo med bivšimi jugoslovanskimi interniranci, posebno pa še med primorskimi Slovenci in istrskimi Hrvati. Iz vseh krajev severne in vzhodne Afrike, Bližnjega vzhoda in južne Evrope so prihajali borci v Bari, da bi odtod lahko šli v borbo za osvoboditev Jugoslavije.

Oglejmo si nekatere vojaško politične razmere, ki neposredno zadevajo vprašanje formiranja prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot NOVJ:

– pred kapitulacijo Italije je bilo zbrano na jugu Italije veliko število primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov, bodisi v posebnih kazenskih enotah, ali pa v redni italijanski vojski. Poleg tega so bili vsi otoki in različna mesta na celini južne Italije prepolna internirancev, konfinirancev, ljudi obsojenih na zaporne kazni iz Istre in Slovenskega primorja. Kasneje od leta 1941 dalje pa tudi iz tistih krajev (delov) Jugoslavije, ki jih je okupirala fašistična Italija (t. i. Ljubljanska pokrajina, Dalmacija z vsemi otoki in Črna gora).

Z razvojem ljudske vstaje v okupirani Jugoslaviji in z razširjenostjo te borbe na ozemlje Slovenskega primorja in Istre, za katero so italijanski fašisti trdili, da je »Terra italianissima« se je začelo naglo večati število ljudi, ki so bili obsojeni na zaporne kazni, poslani v internacijo in konfinacijo. Na Primorskem in v Istri so italijanski fašisti pobrali vse moške do letnika 1926, ki je imel ob internaciji v posebne kazenske enote 16, ko pa je Italija kapitulirala pa komaj 17 let.

Po porazu hitlerjevskih armad pri Stalingradu na vzhodni fronti in pri El Alameinu na afriški fronti, so se porazi sil osi nizali vse leto 1943. Pred zmagovitim pohodom angloameriških armad, ki so najprej osvobodile severno Afriko, takoj nato Sicilijo in se končno izkrcale v južni Italiji, je fašistična Italija bila primorana položiti orožje. K temu so jo prisilile tudi vsakodnevne borbe NOV Jugoslavije, saj je naša NOV Jugoslavije ob kapitulaciji Italije imela več kakor 300.000 mož. Takoj po kapitulaciji Italije se je začel uresničevati sen tistih primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov, ki so že 25 let trpeli pod fašizmom in tistih, ki so se razočarali nad bivšo Jugoslavijo, se opredelili za borbo za nacionalno in socialno osvoboditev, ter so zaradi tega dospeli v zapore, konfinacijo in internacijo na jug Italije. Vsa ta množica pedeset in še več tisoč ljudi se je znašla

raztresena po Italiji, severni Afriki, Bližnjem vzhodu in v nešteto drugih krajih.

Osmi september, dan kapitulacije Italije, je bil velik dan za vse borce NOV v okupirani Jugoslaviji, še večji dan pa je nedvomno bil za tiste ljudi, ki so bili osvobojeni spon, zaporov, ujetništva, konfinacije in še cele vrste drugih institucij, ki so vse imele nalogo preprečiti, ali vsaj ovirati razvoj misli za nacionalno in socialno osvoboditev naših narodov. Tretjega septembra 1943 se je izkrcala v Calabriji 8. britanska armada, 9. septembra pa 5. ameriška armada pri Salerno v bližini Neaplja, pri Tarantu pa 1. britanska aviodessantna divizija. Ko so 8. septembra 1943 britanske enote naglo napredovale proti Catanzaru in Cosenzi, je prišlo sporočilo o brezpogojni vojaški kapitulaciji Italije. Italijanska vojska je na jugu ustavila sovražnost, njena mornarica pa je izplula iz Taranta in se predala zaveznikom. Takoj zatem je britanska armada zasedla važno letališče v bližini Foggie. Prvega oktobra je ameriška armada zasedla Neapelj. Tako je bil osvobojen večji del južne Italije. Na tem ozemlju se je zdaj močno okrepilo narodnoosvobodilno gibanje tisočev interniranih primorskih Slovencev, istrskih Hrvatov in pa Jugoslovancev predvojne Jugoslavije, ki jih je fašistični okupator prav tako nasilno odpeljal iz domovine.

Najprej so se osvobodili fašističnega jarma politični zaporniki, interniranci in konfiniranci vseh narodnosti.

Zaradi tega je bila v Carbonari ustanovljena zbirna baza za tuje narodnosti, v kateri so se znašli tudi pripadniki jugoslovanskih narodnosti. Angleži in Amerikanci niso radi gledali peterokrake zvezde na titovkah in trobojnicah Jugoslovancev. Četniški elementi pa so s svoje strani delali vse mogoče ovire, da bi predstavnikom NOV in POJ, oziroma političnim internirancem, preprečili afirmacijo pri zaveznikih, da jih ne bi priznali kot svoje zaveznike v borbi proti silam osi.

Razvoj dogodkov pa je šel svojo pot. Italija je že kapitulirala, Nemčija pa je bila še vedno močna, a je doživljala poraz na vseh frontah. NOV Jugoslavije

se je močno okrepila, dokončno razbila četnike, ki od tedaj niso več predstavljali v vojaškem pogledu omembe vredne moči. Vse to je imelo velik vpliv tudi na stališče Angloamerikancev do NOV in POJ in posebno do ustanovitve partizanske baze v Bariju.

Tretjega oktobra 1943 je bil vzpostavljen prvi stik z zavezniki od strani predstavnikov NOV in POJ. Takratni podpolkovnik dr. Sergej Makiedo je še z nekaterimi tovariši stopil na italijanska tla v pristanišču Bari in te stike uresničil. Kasneje, z osvoboditvijo tovarišice Vide Tomšičeve, članice CK KPJ iz zaporov Trani in z diferenciacijo med pristaši NOVJ na eni ter četniki na drugi strani v zbirni bazi v Carbonari, je dobila partizanska baza v Bariju, konkretno v partizanskem taborišču Gravina, svojo dokončno obliko. Imeni Gravina in Bari sta se od tedaj naprej bliskovito širili po vsej južni Italiji, po vseh italijanskih otokih, Afriki, Bližnjem vzhodu in še dlje.

Vzporedno u II. zasedanju AVNOJ v Jajcu in njegovimi zgodovinskimi sklepi se je sestala v Teheranu velika trojica (Roosevelt, Stalin in Churchill). Zasedanje v Jajcu pomeni dejansko rojstvo nove Jugoslavije in njeno dokončno afirmacijo v mednarodni javnosti, konferenca v Teheranu, kar se Jugoslavije tiče, pa uradno priznanje NOV, njenih borcev, njene ga doprinosa stvari zaveznikov, istočasno pa tudi potrebe po večji materialni podpori borbi narodov Jugoslavije. S tem so dozorili pogoji za dokončno formiranje partizanske baze NOVJ v Bariju v južni Italiji. Vendar s tem še ni bilo konec ovir, ki so jih zavezniki

»TUJEGA NOČEMO, SVOJEGA NE DAMO«

Ob 35. obletnici splošne vstaje na Primorskem in v Istri (delež borcev prekomorcev v NOVJ)

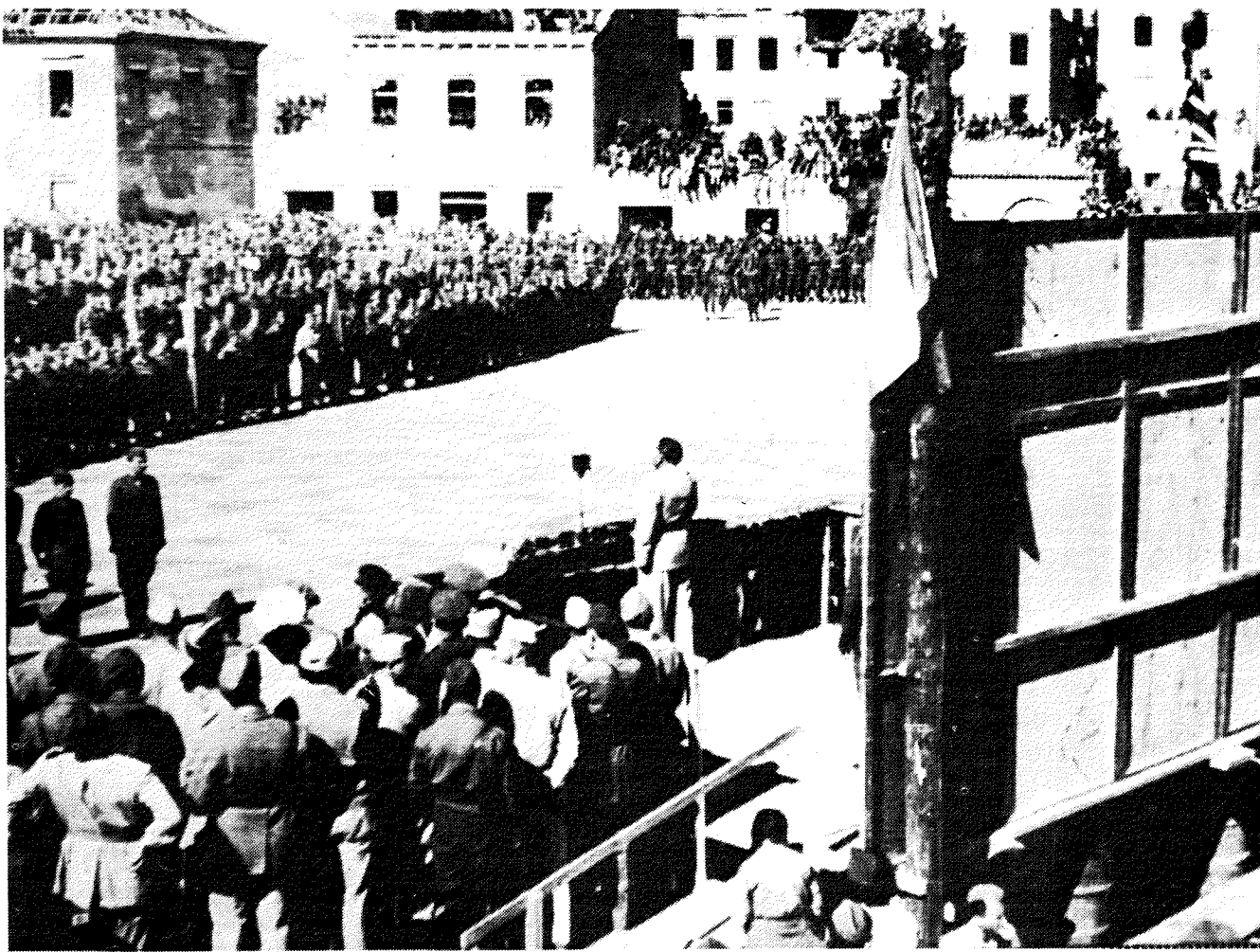
in italijanska civilna in vojaška oblast postavljali na pot željam borcev za odhod v partizane. Posebno močne ovire so postavljali primorskim Slovincem in istrskim Hrvatom. Vse intervencije pri zaveznikih ali italijanskih oblasteh zaradi dovoljevanja odhoda v Bari so naletele na odpor in običajno utemeljitev, da so primorski Slovenci in istrski Hrvati italijanski državljani, da se lahko borijo za zavezniško stvar v Badoglievi vojski itd. (Badoglieva vlada je napovedala vojno Nemčiji 13. oktobra 1943). Te ovire so se še

stopnjevale iz dneva v dan. Še bolj očitne in drastične so postale potem, ko se je italijanska civilna in vojaška oblast opomogla od presenečenja in nereda, ki jim ga je prizadejala kapitulacija Italije in prihod zaveznikov. Še posebej so se italijanski oblastniki ojunčili potem, ko so uvideli, da zavezniki ne gledajo s prevelikimi simpatijami zbiranje partizanov v Bariju. Postopek z našimi interniranci na otoku Sardiniji zgovorno priča o tem: Američani so se izkrcali na otok brez borbe. Prihod Amerikancev naj bi pomenil za

nekaj tisoč primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov osvoboditev. Pa ni bilo tako. Po kapitulaciji Italije so ti interniranci v posebnih kazenskih enotah ostali podrejeni istim oficirjem kot v času fašizma. Vsi napor, da bi se rešili tutorstva italijanskih oficirjev, so bili zaman. Zavezniki so ostali gluhi za prošnje in pritožbe naših sonarodnjakov. Ko je končno le prišla misija NOVJ na Sardinijo (decembra 1943), je lahko ugotovila, da s temi ljudmi niso ravnali nič boljše po kapitulaciji Italije, kot pred njo. Edino, kar so italijanske civilne in vojaške oblasti ukrenile po prihodu zaveznikov, je bilo načrtno preprečevanje odhoda v partizane.

Podobni primeri so bili povsod, kjer so se ti ljudje nahajali. V takih razmerah je bil odhod v partizansko bazo v Bari dobesedno ilegalna stvar, nevarna, da bi lahko imela hude posledice, če bi bila odkrita. Niso redki primeri, ko so bili primorski in istrski fantje zaprti in sojeni zaradi poskusa »dezertiranja«. V prenekatem taborišču ujetnikov, v vojašnicah, kjer so bile razmeščene posebne kazenske enote, so bili prvi plebesciti z možnostjo opredelitve za četnike ali za partizane. Ponekod je obstajala še možnost opredelitve za zaveznike.

Nešteto krat se predstavniki zaveznikov in italijanskih oblasti niso mogli načuditi tem ljudem, ki nočejo zamenjati težave partizanskega boja in življenja za udobno življenje v zaledju zavezniških armad, v mirni in osvobojeni južni Italiji. V čast je primorske-mu ljudstvu dejstvo, da je opredelitev pod zelo težkimi pogoji bila skoraj stoodstotna za novo Jugoslavijo,

Tovariš Tito je imel po pregledu enot 26. divizije (12. septembra 1944) na otoku Visu slavnostni govor. Na proslavi razglasitve 1. dalmatinske brigade za proletarsko brigado, na kateri je bilo več kot 5000 prekomorcev, je govoril o pravicah primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov. Takrat je izrekel zgodovinske besede: »Tujega nočemo, svojega ne damo!«

za Tita in za takojšnji odhod v NOVJ. Zaradi tega je prav, da poudarimo, da za odhod v partizane niso bili potrebni mobilizacijski odloki, niti pozivnice, nasprotno, preko vseh mogočih ovir, ki niso bile majhne, so primorski in istrski fantje množično prihajali v Bari. Med temi ljudmi ni bila potrebna kakšna posebna agitacija za odhod v partizane. Sami so se organizirali in bili že pripravljeni za odhod ter so tudi odšli, čim se je za to ponudila priložnost.

Nacionalna zavest je dozorela do te stopnje, da je postalo gibanje – vodilo ogromnemu številu ljudi – borcev. Od skupno okrog 35.000 borcev, ki so šli skozi partizanske baze v južni Italiji, jih je bilo okoli 27.000 primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov. Prav vsi ti ljudje bi se lahko vključili v angloameriške zaledne enote. Celo radi bi jih sprejeli, saj so jih poznali kot zelo pridne in marljive ljudi. Vsi bi lahko živeli siti, na toplem in v zaledju, brez nevarnosti za življenje. Toda niso se opredelili zato, ker je bila zavest dolžnosti

Po svoji sestavi so prekomorske enote bile sestavljene iz borcev vseh jugoslovanskih narodov (razen Makedoncev), toda velika večina borcev je bila doma iz Slovenskega primorja in Istre, tj. iz krajev, ki so bili po prvi svetovni vojni prepuščeni Italiji. Bilo je tudi ostalih narodnosti, nekaj Poljakov, Grkov, Francozov, Špancev, Albancev, Italijanov, ki so se priključili prekomorskim enotam v Bariju.

Pet prekomorskih pehotnih brigad, prva in druga tankovska brigada, artilerijska brigada in ostale artilerijske enote 8. korpusa, prvi letalski polk in druge letalske enote ter številne mornariške enote – so ustanovili borci prekomorci, ki so bili v veliki večini doma iz Primorske in Istre – konkreten rezultat narodnoosvobodilnega gibanja na jugu Italije, ki se je odvijalo pod vodstvom KP Jugoslavije, pri katerem imajo izredne zasluge predvojni člani KPJ, španski borci, aktivisti OF, ki so se prav tako takrat znašli sredi dogodkov v taboriščih južne Italije in severne Afrike.

Pogovarjala sva se o Primorski in njenih ljudeh.

Leta 1918 so Primorsko zasedli Italijani in začeli našemu življu jemati že tako skromne pravice... Do kod sega spomin?

Julij Beltram se je rodil leta 1913 na Vogrskem.

Samo tri leta kasneje so Beltramovi, »pri Božičevih« so jim rekli, povezali cule in odšli v begunstvo na Dolenjsko. Bili so to dnevi prve svetovne vojne. Neka družina jih je vzela, kot za svoje. Oče je bil takrat pri vojaki in na to žalostno pot se je odpravila mati Matilda s petimi otroki. Najstarejša, Dora je imela enajst let.

In Julij? Tri leta je napolnil in ko je po štiridesetih letih prvič popeljal mater in očeta na Dolenjsko, je z roko pokazal hišo: »Tu smo bili.« To se v spomin ostro vreže.

Vrnili so se leta 1918. Tudi oče je prišel. Vse je bilo zapuščeno, uničeno. Soška fronta je bila svojo bitko le pet kilometrov od Vogrskega. Že prej težko življenje, je postalo še težje. Revščina, revščina.

»Vse življenje smo gradili in zidali,« pravi, »kar naprej.«

Bi govorila o materi, očetu?

»Mati je bila zelo pridna in skrbna, o njej kdaj drugič, jaz pa bi rad govoril o svojem očetu. To sem mu dolžan.«

Ivan Beltram je bil narodno zaveden, politično napreden. Mož, ki je imel svoje ideale, svoje cilje. Človek, ki je vedel kaj hoče. »O njegovi življenjski poti mnogokrat razmišljam.« To življenje je bilo resničen boj, ne le za kruh, tudi za domovino, za svobodo, za svojo bitnost. V tem boju ni bilo demagogije. Vse je bilo postavljeno na trdo, neizprosno resničnost, ki je morala doživeti svojo preizkušnjo. In prav to preizkušnjo je Ivan Beltram močito opravil. »Procesi osvobajanja so se pri nas zavlekli v naš čas. Če vam kaj pove to, da je bil oče od očeta prvi župan na Vogrskem (prej so to bili baroni, grofi, veleposestniki), sam pa zadnji pod Italijo, izvoljen 1922. leta. Gre za kratko dobo. In zdaj vam novi okupator zadušil prve kali, prve žarke svobodnejšega življenja.«

Julij Beltram-Janko:

»SVOBODA JE PREČUDEN SAD«

Ivan Beltram je 1913 kupil malo posestvo. Navezanost na zemljo je bila globoka (»gre za prvič, razumete, prvič pridobljeno samostojnost, kar rodi poseben odnos. Vživite se v čas. Ta zemlja je pomenila obstoj in neke vrste svobodo.«)

Krvice ni prenesel Ivan Beltram. »Če pride Jugoslavija, lahko gre preko te hiše!« To so njegove besede. In res prva hiša na Goriškem, ki je gorela, je bila Beltramova. 7. avgust 1942. (Zatočišče so našli v drugi, ki je zgorela leto dni pozneje. »Ne mati, ne oče nista nikoli tarnala, nikoli očitala, četudi je bil ta požig cena za moj pobeg pred aretacijo.« Neverjeten rod je bil to, ta primorski rod. Koliko fantov je sam spravljal v partizane, Julij Beltram. Mnogi se niso vrnili, a besede očitka ni slišal. Vse, kar si gradil, si pritrgoval od ust, je vzel ogenj. Spiš na slami in ne tarnaš. »Človek, ki tega ne doživi, ne bi verjel. Ne!«)

Leta 1935 je bil Julij Beltram prvič zaprt, takrat član

mladih komunistov.

»Dolžan sem povedati, za naše doma velja to in za dosti, ogromno Primorcev. V tem boju za svobodo je bil važen samo človek – borec. Poroštvo je bilo v borcih. Tata mi nikoli ni rekel, naj se pazim. Vedel je, da je vojna in da se je treba boriti, vztrajati. On je to vedel in temu je treba dati ceno. In ko so mu tistega avgusta požgali vse in zaplenili imetje, zaprli otroke, sam je zbežal pred aretacijo, ni tarnal. Skoraj nek ponos je bil v njem, da je njegova domačija gorela prva na Goriškem.«

Hrepenenje, s katerim so primorski ljudje pozdravili prve partizanske strele, je bilo skoraj legendarno... Od kod ta neverjetna enotnost, silnost?

»V tem, kar sem govoril, je delček odgovora. Resnica je to. Lahko si šel v vsako hišo in bojazni ni bilo, in lačen nisi nikoli odšel. Ni šlo samo za narodnostno vprašanje. Tudi za socialno pravico so se borili. To je bilo vprašanje kruha. Ocenjujte ljudi tudi po tem pri-

meru: jeseni 1942 sem na sestanku OF v Vrtojbi srečal kmeta, ki sem ga prvič videl.

Po sestanku OF je dejal: »Prodal sem par volov, pa vam vse dam kot posojilo za OF.« Takšni so bili.

Ogenj, trpljenje je povezovalo ljudi.

Julij Beltram-Janko utihne. Išče misel?

»Svoboda je prečuden sad,« reče komaj slišno.

Ljudje so vedeli, da bodo hiše še gorele in na to so bili pripravljeni. Zgradili jih bodo in tudi orali bodo. Za partizane so se balli, za borce. Njim je bila posvečena osnovna skrb. Tu je bilo nemogoče biti sam.

Kadar se tovariš Beltram spominja teh dni, vedno govori o njih, ki jih ni več. Dolga je ta vrsta. (»In naj mi bo oproščeno, če bom omenil le enega.«) Leta 1944 je izgubil prijatelja Oskarja Gorjana, očeta šestih otrok, ki je naravnost sfanatiziral vso družino za ta naš boj. (»Škoda, velika škoda.«) Primorska je bila vsa prepojena z zavestjo.

»Več veljajo, kot tehtajo v zlatu, ti naši ljudje.«

Svoboda. Takrat je bil Julij Beltram-Janko član oblastnega komiteja KPS za Slovensko primorje in član IOOF. (»Kako bi se je ne spominjal, svobode!«)

Kako strniti ta boj v eno samo misel?

»Ne gre le za Primorsko, za ves slovenski narod gre. Tako majhni smo bili, pa te rujejo iz zemlje, spodmikajo. Ne glede na to, da sem imel več let političnega dela za seboj, je bila zame, kot za okolico, prelomnica prav neizzvan požig domačije, ki me je bolj obremenil in zarezal, kot vse politične funkcije. Bilo je neposredno po zastrašilnem govoru Mussolinija v Gorici 31. julija 1942. To zadržanje domačih, ko se delo nekega življenja spreminja v pepel... Ta stoičnost in vera v prihodnost. V pogledih si jo videl. S preganjanjem in trpljenjem se je gradila moč in zaupanje v pravičnost našega boja, mobilizirala je in hrabrila. Nobene tožbe. Vsem je bilo jasno: iztrgati zemljo iz tujčevih rok ne moreš brez žrtev. Vedeli so tudi, da mora pravica zmagati.« In niso se zmotili.

Milena Štrajnar

Skupina borcev 1. prekomorske brigade, doma iz Križa pri Trstu. Od leve proti desni: Angel Košuta, Marjo, Drago in Vojko Bogatec, Lado Sirk, Albin Tence, Urban Sedmak, Nino Sulčič, Armid Ukmar, Marjo Košuta, Albert Sulčič in Ladi Tence. Slika je nastala 14. oktobra 1943 v Bariju (taborišče Carbonara)

do domovine močnejša od udobnosti, varnosti in možnosti zaslužka v službi Angloamerikancev.

To je bil pravi plebiscit ogromnega števila primorskega in istrskega ljudstva za novo Jugoslavijo, plebiscit, ki je v poznejših letih diplomatske borbe za priključitev Slovenskega primorja, Istre, Reke, Zadra, Cresa, Lastova in nekaterih manjših otokov k Jugoslaviji pomenil ogromen politični kapital pri dokazovanju nacionalne in etnične meje slovenskega in hrvatskega naroda.

V partizansko bazo Bari so prihajali borci iz juga Italije, iz otokov Ponza, Ischia, Stromboli, Lipari, Tremiti, Pianosa, Pantelleria, Ventotene, Lampedusa, Socoglio San Stefano, Elbe, Sicilije, Sardinije in Korzike; iz severne Afrike od Alžirije do Egipta, iz Kenije, z vsega Bližnjega vzhoda – predvsem iz takratne Palestine in Sirije in vse Jugoslavije in sicer ranjenci, ki so bili po okrevanju vključeni v prekomorske enote, iz borbenih enot NOVJ so bili poslani predvsem kot komandanti in komandirji, iz Francije in Anglije, iz vrst italijanskih partizanskih enot, v katerih so bili naši borci, itd.

Albert Klun

dr. Joža Vilfan, Edvard Kokalj-Martin, Julij Beltram-Janko, France Bevk, Albin Dujc in Leopold Krese-Još januarja 1944 na Primorskem

V Trstu si je izkrcila pot k oblasti desnica oziroma skupina tako imenovane »Liste za Trst«, ki nastopa s političnim programom, zazrtim v ropotarnico preteklosti. Zadeva je na moč aktualna tudi za Slovence v Italiji, pa tudi državo to stran meje: v bistvu gre namreč za poskuse, razbiti – na oni strani meje – poti sodelovanja med demokratičnimi političnimi silami na eni strani, na drugi pa osamiti in izničiti »tují živelj« v Trstu, kot imenujejo pristaši »Liste« slovensko skupnost. Toda delovanje »Liste«, ki je dobila na zadnjih občinskih volitvah največ glasov, pod njeno zastavo pa deluje kaj mešana družba bivših in sedanjih fašistov, odpadnikov krščansko demokratske stranke, radikalcev in drugih, ima še druge cilje. Ta nova meščanska avtonomistična politična grupacija ima za svoj »sveti cilj«, razbiti sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo, ki so ga začrtali osimski sporazumi, ti isti sporazumi, ki jih je svet po helsinški konferenci dajal za zgled sodelovanju med narodi in državami z različno družbeno usmeritvijo. Z izgovori, da bi industrijska cona, ki jo predvidevajo osimski sporazumi na meji med državama, uničila »ekološko ravnost« na Krasu, so se najbolj nazadnjaškim silam v Trstu, zbranim okoli »Liste za Trst«, pridružili tudi radikalci Marca Pannelle. Italija česa podobnega v zadnjih desetletjih še ni doživela: za isto mizo sta sedla salojški krvnik Almirante, vodja italijanske neofaši-

stične stranke, in vodja radikalcev, ki je – v Rimu – združeval okoli sebe često najbolj napredno mladino, in začela sta mešetariti proti sodelovanju med Italijo in Jugoslavijo, proti osimskim sporazumom in – zdaj posredno zdaj povsem odkrito – proti slovenski skupnosti v Italiji.

Kdo je kriv za nastali položaj? Komunisti v Trstu so prepričani, da predvsem tisti, ki zavračajo sodelovanje demokratičnih sil v mestu, namreč krščanski demokrati. Naj bo očitek povsem upravičen ali ne, dejstvo je, da je uspehu »Liste za Trst« botrovala neenotnost strank demokratičnega loka v mestu samem. »Lista za Trst«, v kateri se zbirajo »nostalgiki«, vsi tisti, ki bi radi mesto opasali z dvojno mejo, z mejo proti sodelovanju z Jugoslavijo in z novo carinsko mejo z Italijo, je dobila na občinskih volitvah 27 odstotkov glasov ter postala prva poli-

NOSTALGIČNI JEZDEC IZ TRSTA

tična sila v mestu. Pod gesli, da bo »življenje v mestu za 30 odstotkov cenejše«, če pride na oblast »Lista« in uveljavi svoj program, so šli pod njeno okrilje številni trgovci in trgovci, ki v bistvu žive od jugoslovanskih kupcev. Pod njeno zastavo so šli v prepričanju, da bo mesto uspelo, če bo dvignilo roke tudi od Italije; »izvoljeno mesto« se je znova poslužilo izsiljevanja, je zapisal neki poznavalec tržaških razmer, tako kot že nekajkrat v zgodovini: z iredentizmom je liberalno-nacionalni Trst izsiljeval Dunaj, s sklicevanjem na to, da je zadnji okop italijanstva, je nacionalistični Trst izsiljeval Rim, s sklicevanjem na to, da je zadnja postojanka zahodne civilizacije in kapitalističnega sistema, je konservativni Trst izsiljeval Zahod. »Dunaj nima ničesar več opraviti v Trstu. Tudi Zahod je gluha za nekdanjo, kar preveč prozorno igro. Preostane le še Rim. Današnji udarci so usmerjeni nanj samo zato, ker je Rim z osimskimi sporazumi odvzel parazit-skemu Trstu sredstvo, s

katerim bi ga mogel še naprej izsiljevati. Pomiritev in sodelovanje ob meji ne potrebuje okopov in nacionalistične nestrpnosti. Parazitski Trst je nenadoma ostal brez čudežne skrinjice, iz katere bi mogel kar naprej brez vsakršnega lastnega truda vleči privilegije,« je ob »zadevi Trst« zapisal predsednik slovenske kulturno gospodarske zbornice iz Trsta Boris Race.

»Gibanje za Trst«, ki si je za svoj simbol izbralo melono, je konservativna prikazen, ki so jo rodile popolnoma specifične okoliščine v mestu, ki je v svojem lastnem gospodarstvu pristalo na čerih krize, pa je zato začelo iskati izrazi-te »umetne«, politične možnosti za ponoven vzpon, toda kot že tolikokrat v polpretekli zgodovini, je iskanje teh možnosti uperjeno proti dobrososedskim odnosom s sosednjo Jugoslavijo.

Samo politična enotnost demokratičnih sil v Trstu lahko vrže nostalgичnega tržaškega jezdec s konja. Ponovna izvolitev Cecovinja za župana mesta, izvolitev predstavnika »Liste za Trst«, pa je – za sedaj – grožnja vsem mostovom sodelovanja tako med Slovenci in Italijani v Italiji kot tudi mostovom sodelovanja med državama.

Peter Breščak

Ob padcu fašizma je bil antifašistični Trst skoraj brez vodilnih kadrov, saj je bila večina vodilnih aktivistov v zaporih, taboriščih, konfinacijah in v sami italijanski vojski, nekaj pa jih je že odšlo v partizane. Mestni odbor OF je bil močno prizadet zaradi takih izgub, saj sta bila julija 1943 na svobodi le tovariša Branko Babič in Danilo Pilat.

Petindvajseti julij 1943 je presenetil prebivalstvo Trsta, ki se je ob veselju novici zlilo na ulice ter se predalo veselju. Večina je že mislila, da se bliža konec vojne ter novo obdobje svobode in demokracije. Ljudje so se zato spravili nad najvidnejše simbole in znake fašizma ter jih začeli odstranjevati in razbijati.

Kmalu pa je prišlo razočaranje. Že 26. julija je bil objavljen razglas o nadaljevanju vojne. Čeprav so osrednje oblasti zamenjale tržaškega prefekta, se v bistvu ni prav nič spremenilo. Vsi so pričakovali, da se bodo odprla vrata prepolnih zaporov in ječ, odgovor pa je bil tak, da so še bolj zastražili zapore. Nadaljevala se je tudi vojaška zasedba jugoslovanskih pokrajin.

Vendar je padec fašizma le pretresel širše množice, ki so spoznale, da se je zak-

ljučilo neko mračno obdobje in se začel nekaj novega.

Pod pritiskom množic so oblasti začele izpuščati zapornike iz ječ, začeli so se vračati tudi konfiniranci. Začela se je tudi množična propaganda za odhod k partizanom. Skratka, širši del prebivalstva je zajela protifašistična dejavnost, ki je obrodila sadove septembra 1943 in pozneje.

Osmi september: kapitulacija Italije

V takih razmerah se je najavil 8. september. Ljudske množice so tudi tedaj preplavile mestne ulice, vendar mnogo bolj organizirano. Manifestacije so bile v znaku parol za svobodo, mir in proti nacifašizmu. Več vodilnih osebno sti se je že vrnilo iz konfinacije in so lahko spet vodili boj. Med temi moramo omeniti: Franca Štoko-Rada, Luigija Frausina-Fran-

TRST OB ZLOMU FAŠIZMA

ca in Giordana Pratolonga. Od oblasti so zahtevali orožje ter izpustitev vseh političnih zapornikov. Z

raznimi pretvezami so bile zahteve odbite. Vojaštvo ni izročilo orožja delavcem, vendar je začela večina vo-

jakov odmetavati orožje in se skušala vrniti domov, ker so mislili, da je vojne konec. Skozi Trst pa so se že začele viti kolone vojakov, ki so prihajali iz okupiranih predelov Jugoslavije.

Italijanske oblasti niso hotele odpreti vrat vseh zaporov in jetnišnic, zato je tržaško ljudstvo navalilo na zapore ter osvobodilo politične jetnike. Vse to pa se je že dogajalo pod pritiskom zunanjih dogodkov, saj so se Trstu že bližale prve nemške vojaške kolone, ki so ga dosegle že 10. septembra. Naslednjega dne, 11. septembra, so Nemci zasedli celotno mesto in ga vojaško okupirali. Večina zapornikov in vnetih protifašistov je zapustila mesto in se zatekla med partizane. Po približnih ocenah lahko govorimo o odhodu tri do štiri tisoč ljudi iz mesta. V glavnem so odhajali v treh smereh: proti Vipavski dolini, proti Brkinom in proti Istri. Organizirane so bile javke za odhode, ki so delovale predvsem pri Sv. Ivanu, v Lonjerju, na Kolonkovcu, v Škedenju in v Brkovičah.

Nastali so številni novi bataljoni. Precej italijanskih tovarišev se je vključilo v že obstoječe slovenske partizanske enote, nastale pa so tudi nekatere nove italijanske formacije, ki so se pozneje borile v sklopu

NOV. V Brkinah je nastal Tržaški bataljon, na Krasu prav tako Tržaški bataljon, ki je v naslednjih mesecih prerasel v Tržaško brigado, ki je v sklopu NOV in POS nato nosila številko 20. V Istri je bila ustanovljena italijanska brigada, v Furlaniji pa brigada Garibaldi.

V tistih septembrskih dneh pred nemško ofenzivo so bile vse moči usmerjene v organiziranje novih vojaških enot, ki bi se borile proti sovražniku. Po ofenzivi pa je bilo treba na vseh območjih postaviti na noge močne odbore OF. Oktobra 1943 je nastal okrožni odbor za Trst. V tržaško okrožje so tedaj spadali Trst z bližnjo okolico, Milje in okolica ter Tržič. Samo okrožje je bilo razdeljeno na rajone: Sv. Jakob, Škedenj, Racol, Lonjer, Sv. Ivan, Rojan, Barkovlje, Trst center, Tržič in Milje. Sekretar tržaškega okrožja je postal Franc Segulin-Boro Kladivar, člani pa Jože Mihečič, Riko Ukmar-Normin, Zorko Lah-Kolja, Franc Mezgec-Jurij, Slavko Kjuder, Danilo Pilat-Tone ter Jože Ferfolja-Miloš. Okrožni odbor se je sestel 20. oktobra. Začela se je nova faza v boju proti nacifašizmu za dokončno zmago in osvoboditev.

Milan Pahor

Spomini Lada Premruja

Bilo je zvečer 8. septembra 1943. Skozi okno, ki je gledalo proti stanovanju paznikov in drugih uslužbencev jetnišnice, se je dalo ujeti nekaj tega, kar je oddajal radio. Nismo sicer razumeli vseh besed, vendar eno, ki pa je bila za nas najpomembnejša, smo do bro slišali. To je bila »armistizio«. Obšlo nas je nepopisno navdušenje in razburjenje hkrati. Začeli smo razmišljati, kako je do tega prišlo in kakšne posledice bo imelo. Dolgo v noč smo razpravljali o tem, posebno mi iz slovenske srečnje. Zjutraj je bila novica že last vseh zapornikov in tudi vseh jetniških paznikov in upravljalcev. Med običajnim jutranjim sprehodom smo si veseli podajali roke ter živahno razpravljali o tem za nas tako pomembnem dogodku. Naslednje jutro, desetega septembra,

vice. Ker z obljubami ni ničesar dosegel, je nekaj zagrozil in odšel. Mi smo še naprej zborovali in razpravljali, kaj bomo storili. Bili smo res zelo razburjeni, razgreti in polni uporniškega duha. Pripravljani smo bili upreti se vsakemu ukazu, ki bi nas spet hotel pogonati v celice. Toda kmalu se je pokazalo, da uporniški duh ni bil kos puškam in drugemu orožju. Iz spodnjega nadstropja je pridrelo kakšnih deset ali dvanajst oboroženih orožnikov, vojakov in paznikov, ki so zahtevali, naj se takoj poberemo v celice, sicer bodo začeli streljati. Ob teh grožnjah nam ni ostalo drugega, kot da smo se umaknili v celice, pazniki pa so takoj zaklenili vrata. Žalost in zaskrbljenost sta nam legli na dušo. Čakali smo nestrpnost, kako in kdaj se bodo dogodki razvili. Čez nekaj časa smo slišali z dvorišča nekaj streliv in smo mislili, da je prišla osvoboditev, vendar smo se zmotili. Ravnatelj zaporov je nato poklical k sebi naše zastopnike in jim zagotovil, da se bo zavzel, da bomo čimprej izpuščeni.

Ure so minevale druga za drugo, mi pa smo nestrpnost čakali, kaj bo. Opoldne nam niso dali kosila, kar nas je še bolj vznemirilo. Tudi v veži pred celicami, kjer se je vedno stihajal stražnik, je bilo vse tiho. Iz bližnje ulice Coroneo so prihajali neki čudni glasovi. Bila je množica ljudi. Goto vo so to ljudje, ki so prišli zahtevati od oblasti, naj spustijo zapornike, preden pridejo Nemci, smo si dejali. (Pozneje smo zvedeli, da so množice organizirali člani naše organizacije). Še nekaj časa je minilo v napetem pričakovanju. Nenadoma smo zaslišali škripanje ključa, ki je odpiral železna vrata na stopnišču, ki so ločila stopnišče od našega hodnika. Ključ je zaskripal tudi v naših vratih in v vratih vseh celic. Pojavil se je stražar Križman, doma nekje iz Istre. Nekaj trenutkov je stal med vrati ter slovesno in skoraj ukazovalno zakričal: »Ale fora, tuti fora!« Ker smo vsi obstali nekoliko presenečeni in neodločni, je spet zarohnel: »Se no volé venir, fora, sero denovo la porta po gavarè!«

Po tej prijetni in vabljivi grožnji nismo več premišljevali; pobrali smo svoje cule ter jo ubrali iz celice proti stopnišču. Tudi iz drugih celic je vrelo kot iz panjev. Po stopnicah proti izhodu se je gnetlo na stotine jetnikov. Vsi smo želeli čimprej skozi glavni izhod, zato je nastala gneča in prerivanje, mnogi pa so od uprave še zahtevali, naj jim vrne dokumente. To pa je bilo nemogoče, ker so bili Nemci že blizu. Kogar so ujeli, so ga zaprli nazaj v celice, toda takih nesrečnejev je bilo malo.

Ko sem zavil v ulico Rismondo, sem se še enkrat ozrl na kraj, kjer sem preživel tri mesece trpekega življenja. Ozrl sem se tudi na valujočo množico in se ji v

IZ TRŽAŠKIH ZAPOROV SVOBODI NAPROTI

Partija je 8. septembra 1943 zvečer izdala nalog, naj se delavci naslednji dan zberejo na največjem tržaškem trgu, Unità. Ko so se ljudje začeli zbirati, so jih na trgu že čakali vojaki, karabinjerji in alpinci. Vojaštvo je zrinilo delavce s trga Unità na bližnji Borzni trg. Tam sta delavcem govorila tovariša Franc Štoka-Rado in Legiša. Nato so se morali delavci premakniti z Borznega trga na trg Gol-doni, kjer so se razšli. Še prej pa sta jih nagovorila italijanska tovariša Pratolongo in Zacchi.

duhu zahvalil, da nas je rešila iz zloglasnega Coronea.

Tako sem tudi storil, vendar zasliševalcev s tem nisem zadovoljil.

Domači so me komaj spoznali

Josip Šušteršič je Krašovec, iz Gorjanskega pri Komnu. Zaradi slovenstva in prepevanja slovenskih pesmi je bil že pred vojno obsojen na dve leti konfinacije, vendar ga tudi to ni odvrnilo od tega, da bi se takoj leta 1941 vključil v osvobodilno gibanje. Njegovo delovanje je ostalo italijanskim fašistom skrito do 21. junija 1943, ko so ga aretirali in zaprli v znane zapore na Villa Triste.

»Po 'pozdravu' s klofuto se je moje prvo zasliševanje končalo, ker je moral oficir, ki me je zasliševal, na sestanek s svojo ljubico,« je hudomušno pripovedoval Josip Šušteršič. »Toda čez mesec dni so me spet poklicali na zasliševanje na inšpektorat v ulici Bellosguardo. Tam sem srečal Rada Pišota, ki me je takoj vprašal, če sem jaz Pepi. Ko sem pritrdil, mi je povedal, kaj je na zasliševanju priznal o meni in mi svetoval, naj tisto priznam, sicer me bodo pretepali.

pozneje bil še večkrat na zasliševanju, tako hudo ni bilo nikoli.«

Prišel je 8. september in z njim kapitulacija Italije. V celice zaporov na Villa Triste se je naselil nemir in negotovost, kaj bo z zaporniki. Novice o vojaških dogajanjih so v zaporu včasih zvedeli še prej kot zunaj, saj so se dali nekateri pazniki tudi podkupiti. Zaporniki so hoteli govoriti z direktorjem zaporov, vendar jih ni hotel nihče poslušati. Po čudnem naključju so se začela odpirati vrata celic in vsi zaporniki so se zbrali na hodniku ter ponovili svoje zahteve. Namesto direktorja je prišlo še več paznikov in skupina petnajstih ali dvajsetih civilov z mitraljezom. Postavili so ga na hodnik proti zapornikom in jim ukazali, naj se vrnejo v celice. Ukaz so ponovili trikrat, nato pa je tišino prerezal dolg rafal v strop. Hodnik se je spraznil in zaporniki so se nagneti v najbližje celice.

»Popoldne so prišli pazniki in odpeljali naše zaupnike na pogovor k direktorju. Ta jih je miril in obljubljal, da bo vsak dan spustil nekaj zapornikov, vendar brez ukaza »višjih« ne more ničesar storiti. Čakali smo dan ali dva, izpuščen pa ni bil nihče. Tretji dan dopoldne smo z ulice slišali kričanje, ki smo ga razumeli kot »Guera, Guera«, (vojna) množica pa je v resnici kričala »Fora li volevo!« (Izpustite jih!) Nenadoma smo zaslišali škrtanje ključavnic in takrat smo razumeli, da so pazniki pod pritiskom množice začeli odpirati vrata celic.«

Množica zapornikov se je zllila na ozke tržaške ulice in zbežala pred Nemci, ki so se že bližali zaporom. Mnoge izmed njih kmalu najdemo v partizanskih enotah.

Delovanje žensk je premalo poznano

Leta 1943 je bilo v tržaških zaporih veliko Slovencev ne samo s Tržaškega, ampak tudi iz drugih krajev Primorske. Skoraj vsi so bili obdolženi, da so nasprotniki Italije in da pomagajo narodnoosvobodilnemu gibanju.

V celico številka 48 zaporov na Villa Triste so spomladi leta 1943 prignali tudi mladinsko aktivistko in organizatorko Grozdano-Lojzko Čebihin. Poleg političnega dela je bila tudi organizatorka zbiranja pomoči za internirance v Gonarsu ter za partizane. Prav zaradi zbiranja hrane in zdravstvenega materiala za partizane so jo fašisti tudi zaprli, toda na zasliševanju je priznala le zbiranje za in-

ternirance v Gonarsu, a je kljub temu dočakala zlom fašizma v zaporih.

»Naša celica je bila ena največjih v teh zaporih in v njej smo bile pomešane politične zapornice s pocestnicami, taticami in drugimi. Moram reči, da so nam te ženske kar prav prišle, ker so bile zelo iznajdljive, pa tudi domači so jih večkrat obiskovali in jim prinašali časopise ter vesti. S tem smo bile obveščene tudi me. Skozi okno smo imele napeljeno vrv, ki je segala do tal in nanjo so nam privezovali časopise. Tako smo zvedele tudi za zlom fašizma in se veselile, da bomo kmalu proste. Sklenile smo, da bomo ob osvoboditvi naše paznice-nune kaznovale za vse svinjarije, ki so nam jih naredile, ter jim dale jesti to, kar so nam one kuhale. Ko pa je prišel 8. september in potem tudi naša izpustitev, tega nismo uresničile, ker smo vse zbežale čimprej k sorodnikom, pa tudi nune so se preoblekle in pobegnile. Kdo nam je tistega dne, ko so se zaporom že bližali Nemci, odprl vrata, sem zvedela šele pozneje.«

Lojzka Čebihin-Grozdana: Vemo, kaj smo dali za svobodo, zato nas oživljanje fašizma še bolj skrbi.

Po vrnitvi iz zaporov se je Grozdana takoj spet vključila v narodnoosvobodilno gibanje. Delovala je v AFŽ, bila je v komandi mesta, v rajonskem komiteju, OF itd.

»Ženske v Trstu smo se na vstajo že dalj časa pripravljale, saj so terenski odbori žensk zelo dobro delovali. Žene so šivale ti-tovke, barvale rjuhe, iz katerih so šivale zastave, organizirane so bile terenske bolničarke, kurirke, kuharice itd. Zavedamo se, kaj smo dali za svobodo in kaj smo z njo tudi pridobili.«

Milan Vogel

Lado Premru: Kljub nečloveškemu fašističnemu mučenju smo brezmejno verovali v svobodo.

so pazniki že odprli vsa vrata celic v našem nadstropju in tudi vrata na stopnišče, da bi nas peljali na zrak, ko je prišel ukaz, da moramo ostati v celicah. Toda bilo je prepozno. Nekateri pogumnejši so stopili pred množico in jo pozvali, naj ne ubogamo ukazov in naj se ne vrnemo v celice, ampak naj zahtevamo, da nas izpustijo iz zaporov, ker je Italija kot država že razpadla. Na kraj našega upora je prišel ravnatelj jetnišnice in nas skoraj prosil, naj se umirimo in ubogamo ter se vrnemo v celice, ker sam brez ukaza iz prefekture ne more ničesar storiti, vendar pričakuje za nas dobre no-

Temni oblaki se kopičijo nad srednjo Evropo. Fašistični sunki so vse pogostejši. Hitlerjevi tanki pregazijo Poljsko. Začenja se najbolj žalostno, hkrati pa tudi najslavnejše in najhramejše obdobje naših jugoslovanskih narodov in narodnosti.

Leto 1941 je bilo najbolj usodno in odločilno leto v zgodovini slovenskega naroda. Rapalska pogodba in londonski pakt sta krivično odtrgala velik del slovenskega ozemlja matični državi pa vendar italijanski nepotešenosti z veliko primersko fašističnih apetitov tudi to ni bilo dovolj.

Jugoslavija, od katere so primorski Slovenci pričakovali pomoči, je bila na tleh. Pred fašističnimi krvniki so ponižno klečeplazili nekateri generali, škofje, bani in župani. Predstavniki političnih strank so bili v svojih dejanjih še bolj bedni. Vendar je iz te njive plevla poglajal pšenični klas, klas ilegalne komunistične partije, čigar seme je s pomočjo sejalcov, hrabrih mož in žena, padlo na rodovitna tla. Ustanovljena Osvobodilna fronta je napovedovala oborožen upor in vstajo. Človek le ni tako šibak, da skrivi hrbtenico in umolkne pred zlom.

Upor, vstaja... kako enostavno in naglas izgovarjamo zdaj ti dve besedi, besedi, ki sta se le nekaj manj kot pred štirimi desetletji le šepetali in še to med tistimi, ki so verovali v lastne moči in bili prepričani v zmago, v zmago nad fašizmom in vsem, ki so si zaželeli naše zemlje.

Primorski narod je dolga leta ječal in krvavel pod fašističnim jarmom in misel na upor in vstajo je vedno bolj dozorevala. Toda kako zanetiti upor, kako pripraviti vstajo?!

Med tistimi, ki so prvi prinesli plamenico upora čez nekdanjo mejo, ki je nasilno ločila Primorsko od Jugoslavije, je bil Ervin Dolgan-Janez. CK KP Slovenije je bil nosilec pobude za organizacijo NOB na Primorskem. Potem, ko je Ervin Dolgan-Janez dobil od Toneta Tomšiča potrebna navodila, s katerimi ga je osebno seznanil in določil ob koncu junija 1941. leta kot organizacijskega in političnega delegata za Pivko, Brkine in Kras, medtem ko je bil za Trst določen Oskar Kovačič-Toni, za Goriško pa Anton Velušček-Matevž z začetno skupno javko za medsebojno povezavo pri Miletu Vižintinu iz Renč.

Šli so na pot, eni z več, drugi z manj sreče! Po obširnem poročilu, ki ga je Ervin poslal v glavni štab POS, o stanju na Krasu, Brkinih in pivškem, sta Luka Leskošek in Aleš Bebler iz GŠ menila, da je prišel čas za prve primorske partizanske skupine, s katero naj že ob koncu avgusta 1941 iz Mokrca krene na Primorsko. Tako kot vse ostale je bila tudi ta partizanska skupina neposredno podrejena glavnemu štabu POS.

Veza in javka sta bili v Dravljah pri Ljubljani pri Petru Laknerju. Za kurirko je bila določena Vesna Stranič.

V gozdovih Mokerca so bili že takrat številni partizani. Sprva so menili, naj bi ta prva partizanska skupina partizanov, ki bo krenila iz Mokerca na Primorsko, štela nekaj deset mož, vendar jih je ob odhodu štela le sedem. Poleg Ervina Dolgana, ki je bil komandant te enote, je bilo še šest borcev, med katerimi so bili prav vsi že predvojni komunisti ali pa skojevci in vsi razen enega delavci. Komisar je bil Milko Puntar iz Proseka pri Trstu z borci Ivanom Sancinom iz Doline pri Trstu, Benjaminom Čehovinom iz Zgornje Branice pri Štanjelu, Stanetom Likarjem iz Ajdovščine, Petrom Čelikom-Zajčevim iz Cerknega in Francom Žagarjem iz Bovca. Na to skupino prvih borcev, ki so krenili iz Mokerca na Primorsko mimo Loža in pod Snežnikom, kjer si skupaj z Javorniki podajata roko, vežejo Ervina še posebni spomini. Zares je velika škoda, da so prav vsi, razen Ervina, padli že v prvih letih neustrašnega boja za svobodo!

Za prvo še druga skupina

Spričo dogodkov onstran meje je glavni štab POS že v prvih decembrskih dneh 1941. leta izdal ukaz o ustanovitvi druge skupine partizanov, ki naj bi se pridružili prvi na Primorskem. Ta skupina je bila ustanovljena v Podsmrečju, nedaleč od Horjula. Komandant Ervin Dolgan-Janez pa je dobil ukaz, da še z nekaj ostalimi enotami napadejo Preserski most čez Ljubljanico v noči med 5. in 6. decembrom 1941. leta.

Zaradi utrujenosti borcev po hajki in pa zaradi močnega sovražnikovega nadzora nad tistim predelom, v katerem so se zadrževali borci te čete, ki je bila namenjena na Primorsko, so se pod Špacapanovim vodstvom vrnili v Rovte, Ervin Dolgan-Janez pa si je sam utiral pot mimo mitraljez-

Začetki NOB na Primorskem

IZ MOČNIH LJUDI JE ZRASLA SVOBODA

Ervin Dolgan-Janez

nih gnezd, bunkarjev in ovir k svoji enoti, ki je bila že v naposredni bližini Štanjela.

Vse do bitke na Nanosu je bila na Primorskem enotna partizanska grupacija, ki je bila neposredno podrejena glavnemu štabu POS. In prav iz te grupacije, so se

marca 1942. leta in ob prihodu Špacapana in ostalih borcev na to območje ustanovile tri čete, ki so krenile v tri različne primorske smeri. Špacapan je s svojimi borci krenil proti Gorici, Janko Premrl-Vojko na idrijsko in Karlo Maslo proti Pivki v Brkine.

Ne samo imena, tudi dejanja so zapisana globoko v srcu

Dolga, predolga je vrsta imen zaslužnih borcev in aktivistov na Primorskem, ki se jih spominja Ervin Dolgan-Janez. Ne samo imena, tudi dejanja teh sotovarišev so globoko zapisana v njegovih spominih in srcu, ki je v prsih bilo vsem enako in z eno samo željo, čimprej in za vedno pregnati in izgnati sovražnika, ki je bil prepričan, da je na Primorskem že poglajal korenine.

Na svoji zemlji svoj gospodar

No, tako kot Italijanom in tudi pozneje Nemcem ter četnikom in ustašem, so partizani na Primorskem nenehno dokazovali, da so na svoji zemlji, svoj gospodar! Da je bilo dovolj nasilja in tuje oblasti, da mi govorimo svoj jezik, da imamo svoje navade in da v ničemer ne potrebujemo njihove nadvlade.

Okupator je kaj hitro občutil partizansko moč in sleherni njegov korak je bil negotov. V svoji nemoči se je znašal nad ljudmi v vaseh, kjer je požigal in moril vse, kar je v svojem besu dosegel.

Partizani so odgovarjali z akcijami in še predno je iskra upora na Primorskem zagorela v velikanski kres, so se zvrstile številne pomembne akcije.

Že oktobra 1941. leta sta Ervin in Karlo Maslo uspela iztiriti vlak na progi med Kirovčami in Pivko, ki je bil poln nemških letalcev, ki so šli iz ruske fronte na »zaslužni« počitek v Opatijo. Istega meseca so primorski partizani napadli italijansko enoto na Mašunu, mesec pozneje pa razdrli del proge med Koprivo in Štanjelo na Krasu. Že januar-

ja in februarja 1942. leta pa so se na Primorskem zvrstile številne akcije, ki so hromile borbeno sposobnost sovražnika, hkrati pa krepile našo zavest in prepričanje, da smo s temi akcijami vzpodbudili tudi ostale na Primorskem k skupni oboroženi vstaji.

Razvoj partizanstva na Primorskem je šel zatem strmo po poti navzgor. Iz majhnih partizanskih enot je bil ustanovljen bataljon Simona Gregorčiča, ki je bil razdeljen na dve četi. Prva se je imenovala Tolminska, druga pa Vipavska. Bataljonu in minerskemu vodu je poveljeval Martin Greif-Rudi.

Pomembna prelomnica so bile partijske konference

Sovražnik si je na Primorskem nadvse prizadeval, da bi s svojim terorjem prestrašil prebivalce in uničil začetno partizansko gibanje, toda Gregorčičevemu bataljonu je sledila ustanovitev Soškega odreda, ki je vse do prestopa meje nosil ime Loškega odreda.

Pomembna prelomnica pri delu KPS na Primorskem so bile partijske konference. Prve brazde zora ne v ledino odpora primorskega naroda je začrtalo politično posvetovanje 8. julija 1941 v Kremencah nad Renčami. Temu je 6. aprila 1942 sledilo na Skalnici pri Gorici partijsko posvetovanje, ki se ga je poleg predstavnikov CK KPS udeležilo še kar 22 delegatov iz Gorice, Vipave, Krasa, Brd, Idrije in Trsta. Tu so bile določene smernice vsemu narodnoosvobodilnemu gibanju in na čigar osnovi je bil aprila 1942 tudi ustanovljen pokrajinski komite za Primorsko.

Začetek novega obdobja

Tako se je tudi na Primorskem še z večjo vneto nadaljevalo začetno delo Partije in oboroženega upora. Upor je vzplamtel in kdor je mislil prav, je s svojimi dejanji pripomogel, da je bila bakla upora še večja, še bolj veličastna.

Na mnoge nas veže zdaj le še spomin

Vemo, da je svobodo bilo moč priboriti samo s krvjo in v trajen spomin na tiste, ki so žrtvovali za domovino največ kar so mogli, skoraj v sleherni vasi stojijo spomeniki, v katerih so vklesana stotera in tisočera imena junakov in žrtev fašističnega nasilja, ki so šli tudi na Primorskem v strnjenih vrstah skupnemu cilju na proti!

Tone Urbas

Skoraj v sleherni vasi stojijo spomeniki, v katerih so vklesana stotera in tisočera imena junakov, ki so žrtvovali za domovino največ kar so mogli

Ko me je pripeljala pot iz Ilirske Bistrice do Knežaka in potem po ozki, toda asfaltirani cesti do Bača, sem že na začetku vasi spraševal domačine po hišni številki 78. Zmajevali so z glavami, češ, te hišne številke pa pri nas na Baču ni. Toda, ko sem vprašal za Avgušтина Šajna, le nekaj deset metrov niže, nedaleč od trgovine sredi vasi, so mi ženske, ki so se vračale s svojimi vnuki in vnukinjami iz nakupa, pokazale cesto po kateri sem hitro našel Puškinovo domačijo in pred njo Avgušтина Šajna, ki sem ga iskal.

Najprej sva malo pokramljala o vremenu, živini pa o boleznih in nadlogah, ki pestijo starejše ljudi. Tudi mladini se nisva ognila! Dveletni vnuček je po svoje sledil najinemu pogovoru vse dotle, dokler ga ni premagal popoldanski spanec.

Dve uri hoda

Samo dve uri hoda čez travnike, gmajne in gozd le pred zadnjo vojno ločilo

Avgustin Šajn

domačine Bača do nekdanje meje, ki jih je nasilno ločila od matične domovine Jugoslavije. Čeprav so domačini Bača živeli na drugi strani meje, so dobro poznali razmere onkraj meje v Jugoslaviji in večina med njimi je bila pripravljena pomagati gibanju, ki so ga tudi v njihovo vas zanesli domačini-aktivisti, ki so se organizirano in pod vodstvom KPS, začeli vračati v kraje čez mejo iz katerih so se morali zaradi vedno hujšega pritiska fašistov zateči v Jugoslavijo.

Prvi sestanek OF na Baču

Zdaj je prav malo domačinov na Baču, ki ne bi vedeli, da je bil prvi sestanek OF na tem območju prav pri Puškinovih, takrat v 1941. letu pa je za to vedelo morda le pet ali šest ljudi.

Sedanji gospodar Puškinove domačije Avgustin Šajn se teh dogodkov spominja nekako takole:

»Franc Benčan je bil doma iz Planine pri Rakeku,

vendar je imel sorodnike v Trnju in Pivki. Dobro je poznal naš teren. Poleg tega pa se je v Ljubljani srečeval tudi s Tonetom Tomšičem, našim domačinom in sosedom. S Tonetom sva skupaj pasla krave in staknila sleherno luknjo, ki jih v tem kraškem svetu ni ravno malo. Natančno ne vem, verjetno pa je moral nekdo svetovati Francu Benčanu naj poišče tudi mene. No, šele pozneje sem zvedel, da je bil to Smrdelj, Benčanov sorodnik.

Franc Benčan se je za nekaj časa preselil k Urbančičevim v Knežak. Septembra 1941. leta je bilo, ko je poslal Benčan pome Urbančičevo hčerko Tereziko.

Nisem veliko pomišljal. Kot delavec na Urbančičevi žagi sem že bil nekoliko seznanjen z dogodki in resničnostjo pred katero nas je nenehno slepila fašistična literatura.

Franc Benčan mi je povedal kaj namerava in kakšno organizacijo OF na tem območju pripravlja in da želi zbrati okrog sebe zaupne ljudi. Pomagal sem mu pri izbiri teh ljudi, kajti na našem koncu sem poznal slehernega človeka in tudi vedel sem komu lahko takrat zaupam.

No, prvi sestanek zaupnih ljudi je bil v Knežaku. Šest se nas je zbralo in Benčan nam je govoril o načrtih organiziranega dela OF na našem območju. Ob koncu nam je dal Marxov »Manifest« in izrazil željo, da bi se kar največ ljudi, seveda strogo zaupno, pridružilo gibanju OF in se vključilo v KP.

Moram reči, da takrat na našem koncu večina ljudi še ni vedela za pravi pomen OF in KP in razumljivo je bilo, da so malo zaupali v to organizacijo, kajti fašistična propaganda je bila v primerjavi z OF veliko močnejša.

Kljub vsemu smo se jeseni 1941. leta zbrali v gospodarskem poslopju naše hiše na Baču, poleg Benčana in mene še Franc Keš in Jože Fatur, kjer smo postali prvi trije člani KP v Zgornji pivški dolini.

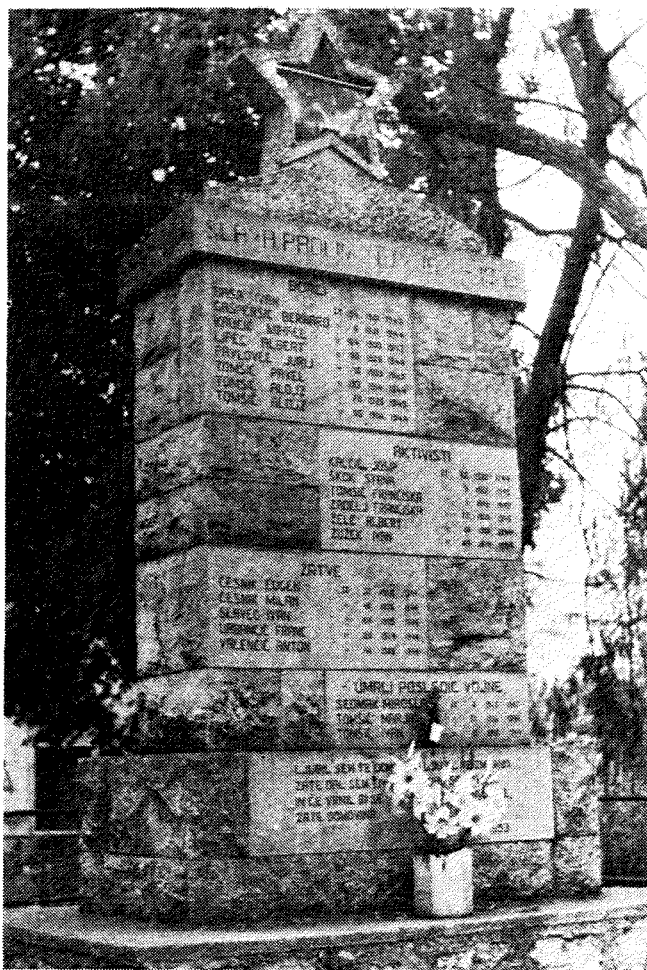
Začeto gibanje smo želeli razširiti, vendar smo pri tem naleteli na številne težave. Tudi pred fašisti smo sprva še imeli mir. Toda že naslednje leto, ko so jele iz javorniških in snežniških gozdov na Bač prihajati partizanske skupine, so postajali fašisti bolj pozorni. Kljub vsemu pa smo uspeli ob koncu septembra 1941. leta organizirati večji sestanek aktivistov našega širšega območja kar med razvalinami gradu na Kalcu, ki so se ga udeležili celo aktivisti iz Hrvaške, Brkinov in Pivke.

Prvo srečanje s partizani

»Aktivistom OF so predpostavljeni veliko zaupali in hkrati s tem so nam nalaga-

Ljubil sem te domovina, ljubil neizmerno, zate dal sem življenje, dal sem ti vse! In če vrnil bi se v življenje, dal bi ga še, zate domovina!

NIČ VEČ KLOFUT ZA SLOVENSKO BESEDO

»Ljubil sem te domovina, ljubil neizmerno, zate dal sem življenje, dal sem ti vse. In če vrnil bi se v življenje, dal bi ga še, zate domovina«, piše tam za šopkom cvetja na spomeniku, ki so ga padlim in umrlim borcem in vaščanom postavili člani ZB iz Bača 1953. leta

Še malo in podkve konj se ne bodo več tako globoko udirale v nasuti pesek, ki pokriva speljano vaško kanalizacijo, kajti vaščani se ogrevajo za asfalt, da jim ne bi prah onesnaževal hišne vodnjake, ki se polnijo ob deževju iz vaških hiš, kajti na Baču na vodovod ne morejo misliti vse dotle, dokler ne najdejo močnega naravnega zajetja. Teh pa je na kraški zemlji bore malo

li vedno bolj in bolj zahtevne naloge. Odbori, ki smo jih organizirali po okoliških vaseh so zaživel.

Februarja 1942 je bilo. V gozdu je bilo še veliko snega. Noč je bila temna. Zbudilo me je trkanje Petra Tomšiča, domačina in enega izmed 20 oboroženih partizanov, ki so čakali v gozdu, da jih varno pripeljemo v vas. Jaz sem kljub policijski uri šel po hrano celo v Knežak, brat Alojz pa je šel po partizane v gozd. Posamične in manjše skupine borcev sem videl že prej, vendar je to srečanje s partizani name napravilo zares velik vtis.

Izdajalcev v vasi ni bilo

»Fašisti so sicer sumili, da se v naši vasi marsikaj dogaja, vendar nas na delu niso nikoli uspeli dobiti. Cela vas je bila na naši strani. Izdajalcev ni bilo, morda so bili nekateri le bolj previdni.«

Trnova pot revolucionarja

Februarja 1943 so Avgušтина Šajna aretirali, odpeljali v Trst in zatem tako, kot mnoge zavedne Slovence poslali v posebni bataljon v Južno Italijo. Toda Avguštin je bil tudi tam nenehno aktiven in neuničljiv organizator OF. Niti težka bolezen mu ni preprečila zagnanosti. S Prekomorci se je vrnil v domovino. Jugoslavija, Split, svoboda.

Doma na Baču pa kup ruševin od Nemcev požgane hiše, ki so poleg 77 let starega očeta težko pričakale Avguštinovo vrnitev.

Znova je bilo treba prijeti za delo

Dobro leto zatem, ko se je Avgustin Šajn vrnil domov je bil izvoljen za predsednika občine, ki je takrat bila v Knežaku. »Težko je bilo takrat, vendar vztrajali smo in uspehi so bili. Poglejte kako nenehen in skokovit je ta naš uspeh. Zdaj vse to vodijo drugi, mlajši so prevzeli v roke naše začeto delo in to je prav. Ponosni smo na našo mladino«, je še posebej poudaril Avgustin Šajn.

Okoli 150 hiš je štel Bač pred vojno in zdaj jih je približno ravno toliko. Govoriti o prejšnjem Baču in današnjem je skoraj nemogoče, človek sploh ne more najti primerjave. Poglejte! Cest skoraj ni bilo, avtomobila, razen Urbančičevega niti enega. Danes sta ponekod tudi že po dva na dvorišču. Malokdo je imel radio, danes ni hiše brez njega. Učenci obiskujejo sodobno šolo »Toneta Tomšiča« v Knežaku. Zdaj načrtujejo tudi gradnjo novega zdravstvenega doma poleg šole

v Knežaku, da jim ne bi bilo treba k zdravniku v 10 kilometrov oddaljeno Ilirsko Bistrico.

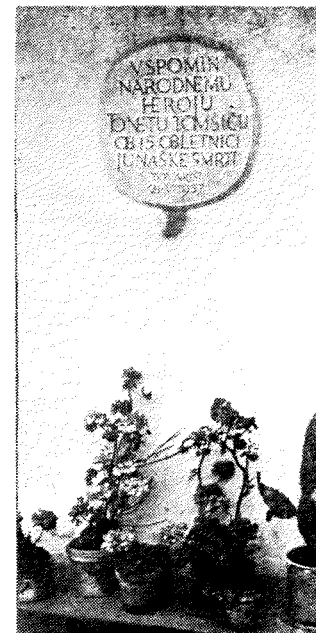
Složni vaščani

Složnost vaščanov je bila za Bač značilna že v najhujših preizkušnjah, le 1948. leta se je ta složnost nekoliko skrhala in zdaj tri desetletja po tistem je složnost vaščanov načela govorica, da bodo vse gozdove dosedanjim lastnikom vzeli.

Borci so še vedno nosilci številnih prizadevanj

Borčevska organizacija na Baču šteje še 47 članov. Včasih jih je bilo mnogo več. Vendar to ne pomeni, da delo in prizadevanja za posodobitev Bača ne potekajo še vedno s tako zagnanostjo kot pred leti, ko je po žilah borcev še tekla mlajša kri.

Prav zdaj so se skupaj s krajevno skupnostjo, mladino in SZDL dogovorili o skupni akciji, v kateri so napeljali s prostovoljnimi

Spominsko obeležje narodnemu heroju Tonetu Tomšiču na hiši na Baču, v kateri je preživel del brezskrbnih mladostnih let

delom celotno vaško kanalizacijo. Tudi asfalt bo še prišel na vrsto.

Kulturno življenje, kje si?!

Še pred leti je bilo na Baču zelo delovno pevsko društvo »Miroslav Vilhar«. Starejši so prenehali s petjem, mlajši pa avto, zabava, delo, televizija... Dvorano imajo, prej še te ni bilo. Kulturni dom je bil izročen mladini v varstvo in oskrbo. Zdaj propada. Škoda!

Spet mi silijo v spomin besede Avgušтина Šajna, ko mi je pripovedoval, da je sleherni, ko je v letih pred vojno in med njo, govoril v javnih lokalih slovensko, dobil za to plačilo v klofutih in zdaj, ko slišim da kulturni dom na Baču propada, sem vedno bolj prepričan, da dajemo »kulturno« klofuto sebi.

Tone Urbas

Človek bi na prvi pogled dejal, da se je v tej mali istrski vasi ustavil čas. Povsod kamen – od strehe do dvoriščne ograje – in nikjer žive duše. Šele, ko se tujec prikaže med ozkimi vaškimi ulicami, zalaja tu in tam pes in skozi vrata pokuka gospodinja.

Ustavili smo se pri Jakominovih sredi vasi. Moža Antona ni bilo doma, ker je prav tistega dne prišel v Koper tovariš Tito pa ga je šel pričakat. Kljub gospodarjevi odsotnosti pa je kaj hitro stekel prisrčen pogovor z gospodinjjo, Marijo Jakominovo, njeno sestro in hčerjo Jordano.

»Takole je s to stvarjo,« pravi sestra Marije Jakomin, ko povprašam žene po številu prebivalcev v vasi, »131 nas je, to vem natančno, ker ponoči ne morem spati, pa nas preštevam.« Od tod pa do hrvaške meje je približno uro in pol hoda in le nekaj minut z avtomobilom. Govorico imajo značilno primorsko, brez težav pa spregovorijo tudi po hrvaško-istransko in po italijansko.

Žene mi opisujejo življenje v tej vasi pred vojno in pripomnijo, da je bilo v okoliških vaseh enako. Nekateri, ki so imeli dobro zemljo in dovolj delovnih rok pri hiši, so gojili zelenjavo ter jo nosili prodajat na koprski in tržaški trg. Jakominove pa so hodile (kot še številne druge žene) po okoliških vaseh zbirat jajca ter jih na koncu tedna v jersbasih na glavah ali z oslički peš odnašale naprodaj v Trst in Koper.

»Kaj vse nismo delali, da bi prislužili nekaj soldov za sol in milo.« Zemlja je bila

od nekdanj skopa v teh istrskih krajih. Male zaplate rdeče zemlje so dale komaj nekaj mernikov različnih žit in zelenjave, v hlevih je bilo nekaj glav živine.

»Mi smo že bili pod Italijo še preden se je vojna začela,« razlaga Jordana. »Nismo prav vedeli, kaj se pripravlja, dokler niso neke noči leta 1941 prišli pozno ponoči neki možje in se pogovarjali z očetom. Takrat še nismo vedeli, da so bili to partizani.«

Kaj kmalu pa so jih spoznali ter tudi sami stopili na pot odpora, kleni in trdni, kakor so trdne kraške hiše, kakor jim je narekovala vest in srce. Tako, kot so se odločili Jakomini, se je odločila večina vasi Gračišče in tako se je odločil večji del prebivalstva v teh slovenskih, istrskih vaseh.

»Od leta 1943 sploh ni bilo v vasi več moških. Eni so bili v partizanih, eni v taboriščih...« se spominja Marija Jakomin.

Drugega in tretjega oktobra 1943. leta so Nemci

GRAČIŠČE V ISTRI – TOPLO SRCE POD TRDIM KAMNOM

požgali večino domačij v Gračišču in sosednjem Movražu. »Ostali smo pogoreli, brez obleke in hrane. Ne kruha ne zabele ni bilo, ne živine v hlevu,« se spominja Jordana. Mati Marija je odhajala vsak dan na polje,

da je iztisnila zemlji kaj za pod zob, pomagala je pri sosedih, hodili so v sosednje vasi, da so jim dali nekaj hrane in obleke. »Še vedno živi ženica, ki nam je takrat, pred božičem je bilo, spekla veliko štruco be-

lega kruha, zlatorumenih flancatov in pristavila žganja, iz Zabavej je doma,« pripoveduje Marija Jakomin in si briše solzo, ki ji uide s sicer vedno nasmejanega obraza.

Jordana je bila med vojno kurirka. Prehodila je vse okoliške vasi z različnimi nalogami. Bila je zelo mlada in je ni bilo nikoli strah, zato pa je mati Marija vedno poskrbela za primerno kamuflažo. Enkrat je bila Jordana »namenjena na polje«, drugič spet »k sose- dom na delo«.

»Takrat, ko so bili partizani na Krasu, smo nosile z vasi na glavah polne golide hrane. Ovijale smo jih v rjuhe, da bi Nemci česa ne zaslutili. Bila je dolga pot gor v hrib. Zjutraj in zvečer smo nosile mleko, opoldan pa kosilo. Ne vem več, katera enota je bila gori, spominjam se le tistih skrivnostnih potov, ko je bilo treba tudi sredi noči prenašati težke tovore v hrib k našim,« pripoveduje Marija. Tako kot Jakomini, je bila za partizane in osvobodilno fronto vsa vas Gračišče. Nek nemški oficir jim je ob koncu vojne, ko se je nemška vojska že umikala, dejal, da bi tudi mačka ne ostala živa, če bi prej vedeli, kaj vaščani počno.

»Preživeli smo vse gorje prve svetovne vojne, lakoto in slabe letine, preživeli smo drugo vojno – in smo še živi, da bi le bilo zdrav-

je,« modruje Marija Jakominova, »in da bi nam še dolgo živel naš tovariš Tito.«

V Gračišču imajo še pri vseh hišah zemljo, ki jo obdelujejo, kolikor jo pač morejo, kajti mladi uhajajo v svet. Največ pridelajo koruze, krompirja, nekaj žita in fižola, pa vina. Živine je v hlevih bolj malo, ker nima kdo krme kositi... Pri Jakominovih v kuhinji še vedno greje starinski zidan štedilnik pod značilno primorsko napo in vendar mi sogovornice zatrjujejo, da ni bilo še nikoli tako dobro kot je zdaj. Proti Kopru grmi, na nevihto se pripravljajo in Jakominove ženske se veselijo, saj je zemlja moče že močno potrebna.

Ob slovesu mi Jakominove še povedo, da bodo odšle na proslavo v Buzet, če bo le vreme in prevoz, saj bo praznovanje v Buzetu tudi njihovo, meja med republikama je le na zemljevidu, prebivalce teh istrskih krajev pa vežejo neizbrisne prijateljske vezi še iz hudih vojnih dni.

Ob glavni cesti iz Kopra proti Buzetu stoji na odcepu za Smokvico spomenik 107 padlim borcem in žrtvam nacističnega nasilja iz Gračišča in okoliških vasi, ki nemo priča o junaštvih in trdnosti tamkajšnje prebivalstva.

Bojana Ž. Jesih

Z aktivistko Milko Ščekovo sva se z neko nalogo odpravili iz Lisjakov, majhne vasi pri Planini nad Ajdovščino proti vasi Gabrje. Kar preko hriba sva jo ubrali po skritih poteh. Z vrha hriba sva imeli lep razgled v dolino. Videli sva vrvež v vasi pod seboj in pospešili korak v prepričanju, da bova srečali kako našo, partizansko enoto. Milka je v rokah nosila pisalni strojček »Olivetti«, jaz pa preko rame torbo z različnimi beležkami in propagandnim materialom – bili sva namreč aktivistki propagandnega odseka za Vipavski okraj.

Šele, ko sva se vasi že čisto približali, sva ugotovili, za kakšno vojsko gre. Bili so četniki, ki so se umikali proti Furlaniji. Nisva imeli več časa za umik proti gozdu, zato nama je preostala edinole pot naprej. Zavili sva k prvi vaški hiši. Domačinov se nama ni bilo bati, saj so bili vsi brez izjeme za našo stvar. V veži nama je prihitela naproti prestrašena gospodinja, ki je povedala, da so tudi v njihovi hiši četniki. Peljala naju je v shrambo, kjer smo najprej poskrile nevarno prtljago, ki sva jo z Milko nosili s seboj. Nato naju je gospodinja predstavila za sorodnici. Prvič sva si od blizu ogledali četnike. Poleg teh pa je bila hiša polna tudi civilistov, ki so bežali in se umikali skupaj s četniki. Mlad četnik je začel prijateljici Milki celo dvoriti, kar nama je prišlo celo prav, ker naju je ob odhodu pospremil skozi vas.

Po tem, ko sva se srečno izmuznili iz vasi polne četnikov, sva ugibali, v kateri smeri bi bilo najbolje iti dalje. Odločili sva se za pot proti Erzeli. Pa tudi, ko sva prispeli v to vas, sva naleteli na četnike. Preko neke ograje je domolarno visel plašč, prepojen s krvjo. Stiskalo naju je v grlu. Jaz sem se ustavila pri Verčonovih, ki so mi bili v nekem daljnem sorodstvu, Milka pa se je zatekla nekam drugam. Domenili sva se, da se kasneje dobiva in določiva nadaljnjo pot – umik skozi kraje, kjer bi ne bilo četnikov. Najine vezi z ostalimi aktivisti so se s tem dnem popolnoma pretrgale.

Zopet sem se pretvarjala, da sem domača hči in sem domačim pomagala pri poljskih opravilih ter v vinogradu. Po nekaj dneh so prišli v vas še domobranci iz Vipave, kar je bilo še mnogo nevarneje od četnikov, kajti vmes bi bil lahko tudi kateri od domačinov, ki bi me prepoznal. Po tem dogodku sem najresneje začela razmišljati, kam bi se bilo varno umakniti, saj je tudi do nas prišlo Titovo naročilo, naj si vsakdo pomaga sam ter, naj ne tvegamo življenj zdaj, na pragu svobode.

Z Milko sva se sestali na dogovorjenem mestu in se odločili, da se zatečeva vsaka k svojim sorodnikom; ona na Kras, jaz pa sem poiskala v Podragi tovariša Medveda, ki mi je izstavil ponarejene dokumente za prehod meje in pot v Trst, kjer sem imela strica.

Od Vipave do Trsta na pragu svobode

Silva Roblek nam je v svoji pripovedi opisala zadnje dni pred svobodo in svojo pot skozi primorske vasi, preplavljene z umikajočimi se četniki – proti Trstu.

Še predno sva se s tovarišico Milko razšli, sva skupaj dospeli do hiše, kjer naj bi ona počakala do konca vojne. V hiši sva zaslišali jok. Tik preden sva prišli k njim, so četniki streljali po domačinih, ki so se vračali iz nedeljske maše in ustrelili domačo hčer.

Moja pot v Trst se je vlekla po stezah in stranskih poteh, ker sem se izogibala postojankam in naseljem. Srečno sem prispela do Trsta. Skrivala sem poslušali radijska poročila in sledili napredovanju naše armade proti Trstu. Po nekaj dneh smo zaslišali oddaljeno

streljanje in naslednjega jutra z daljnogledom opazovali kačo tankov, ki se je vila po vijugasti cesti od Opčin proti Trstu. Na prvem tanku je bila razpeta naša zastava s peterokrako na sredi. Zajela nas je nepopisna sreča. V tem razburjenju in veselju sem stekla na balkon, pobrala rože iz lončnic in jih vrgla na prihajajoče tanke. Stric me je sunkoma potegnil v stanovanje, saj se je bolje od mene zavedal, da so se v hišah in stanovanjih zadrževali tudi nam sovražni elementi in bi me bil lahko kdo opazil.

Ne spominjam se več, ali je potekala bitka za mesto še dan ali dva, vem le, da je zmanjkalo elektrike in vode, že pičila hrana nam je pohajala in neko jutro je nastopila izredna tišina. Polagoma so na ceste prihajali civilisti in tudi sama sem se napotila tja, kamor je šla večina. Na trgu Unità se je zbirala množica pred palačo, kjer se je držala nemška komanda, ki se ni hotela predati. Trg so obkrožili tanki naše armade, za njimi pa so prispeli še Angleži in Amerikanci. Namesto predaje so Nemci na balkonu mestne palače razobesili Hitlerjevo sliko in začeli streljati med zbrano ljudstvo. Razbežali smo se v hipu. Vso noč in še naslednjega dne je bilo slišati streljanje...

Prišla je svoboda in gnalo me je domov. Najraje bi bila poletela čez hribe v rodno Vipavo... pa sem odpešala po cesti čisto sama. Pri samotni hiši pred

Opčinami me je ustavil partizan in kar precej časa je minilo, da sem dokazala, kdo sem ter kam sem namenjena. Partizani so mi nato izstavili propustnico, da bi še kasneje ne imela težav.

Na poti sem srečevala množico ujetih nemških vojakov, ki so jih stražili naši. Kar nisem se mogla navedati takih prizorov. Ob poteh so ležali prevrnjeni tovornjaki ter kupi razmetanega tovora, menda nagrabljenega nemškega plena, ki so ga kanili odpeljati v Nemčijo. Prav malo ljudi je bilo srečati. Jaz pa sem hitela mimo vsega proti domu. V mislih sem videla Vipavo polno ljudi, znanih obrazov, tovarišev in domačih, ki se že dolgo, dolgo nismo videli. V resnici pa je bilo moje prvo povojno srečanje z domačim krajem bolj žalostno. Ulice so bile prazne, ljudi nikjer. Končno sem le srečala znanko, ki mi je razložila, da »je vse kar leze in gre« odšlo v Ajdovščino, kjer se ustanavlja nova Slovenska vlada. Seveda mi je prav zato ostal datum moje vrnitve v rodni kraj tako neizbrisno v spominu.

Devetega maja je bil razglašen konec vojne in peš ter s kolesi smo se razkropili po vipavskih vaseh z nalogo, naj vsem zvonarjem ob določeni uri ukažejo zvoniti, da bi tako med ljudstvom oznanili konec trpljenja in gorja.

Lavrenčič-Roblek Silva
B. Ž. J.

NOČNI SKOK

NOČ NI NAMENJENA LE POČITKU?

Seveda ne! Železnica ne pozna oddiha. Blago, ki ste ji ga danes zaupali, prepelje ponoči na katerokoli postajo v Sloveniji – da je le vključena v NOČNI SKOK – in ga zjutraj izroči naslovniku. Vaše blago pa doseže čez noč tudi Beograd ali Sarajevo.

Železnica pogodbeno jamči za svojo obvezo
DANES PREVZETO – JUTRI IZROČENO!

Podrobnejše informacije lahko dobite na vseh
važnejših železniških postajah.

ZAVOD ZA RAZISKAVO MATERIALA IN KONSTRUKCIJ LJUBLJANA, N. Sol. O.

61109 LJUBLJANA, DIMIČEVA ULICA 12
Telefon 344 061 Tek. rač. 50102-503-48407 p. p. 54

TOZD — INŠTITUT ZA CESTE LJUBLJANA, N. Sub. O.
TOZD — GEOTEHNIKA LJUBLJANA, N. Sub. O.
TOZD — INŠTITUT ZA GRADBENO FIZIKO IN SANACIJE
LJUBLJANA, N. Sub. O.
TOZD — INŠTITUT ZA KONSTRUKCIJE LJUBLJANA, N. Sub. O.
TOZD — INŠTITUT ZA MATERIALE LJUBLJANA, N. Sub. O.
TOZD — STROJNIŠTVO LJUBLJANA, N. Sub. O.
DS — SKUPNE SLUŽBE

SEDEŽ VSEH: LJUBLJANA, DIMIČEVA 12

izvaja preko svojih temeljnih organizacij

preiskave in raziskave na področju materialov investicijske izgradnje, gradbenih konstrukcij in objektov, strojev in strojnih naprav, geomehanike in geotehnike, cestogradnje, gradbene fizike, akustike v urbanem prostoru in patologije objektov. Uvaja novejša tehnična in tehnološka dognanja v industrijo in gradbeništvo, umerja preiskovalne naprave ter izdeluje opremo za izvajanje laboratorijskih in terenskih preiskav.

Izdelujemo jih v normiranih oblikah s perforacijo 8 cm. Za gradivo se poslužujemo svetlo vlečenih jeklenih trakov, ki so upogibljivi, kar povečuje njihovo trajnost. Za spise, daljše obravnave, izdelujemo brzoveze iz nerjavečega materiala, ki kljubuje vsakršni klimi. Izdelke dobavljamo v količinah po 1000 komadov.

KLIPS

BRZOVEZI ZA MAPE

BRZOVEZI Z DRSNIKOM

NIKO • ŽELEZNIKI • SLOVENIJA • JUGOSLAVIJA

**brest
cerknica**

industrija pohištva Jugoslavija
telefon 061/791-200 telex 31-167

dnevna
soba

zala

izdelke si lahko ogledate in
kupite v:

salonu pohištva brest cerknica
v prodajalni brest, v Mariboru
kneza koclja 6
v vseh specializiranih trgovinah
s pohištvom

TEHNIKA – LJUBLJANA n. o. sol. o Industrija gradbene keramike Trebnje

SINTER

keramične ploščice IGK

Sinter keramične ploščice se izdelujejo po povsem novem tehnološkem postopku suhe priprave surovine in suhega istočasnega stiskanja surovine (mase) in glazure, ter žganja na zelo visoki temperaturi do 1150° C, ki daje izdelku vrsto posebnih lastnosti:

- Izredno trdoto in odpornost glazure
- Izredno upogibno trdoto
- Odpornost na vremenske vplive, temperaturo sonca, ter popolno odpornost na mraz
- Odpornost na kisline in luge
- Odpornost na mehansko obrabo
- Uporabnost

6–7 po MOSH-ovi lestvici
300–400 kp/cm²
upijanje vode
1–3%

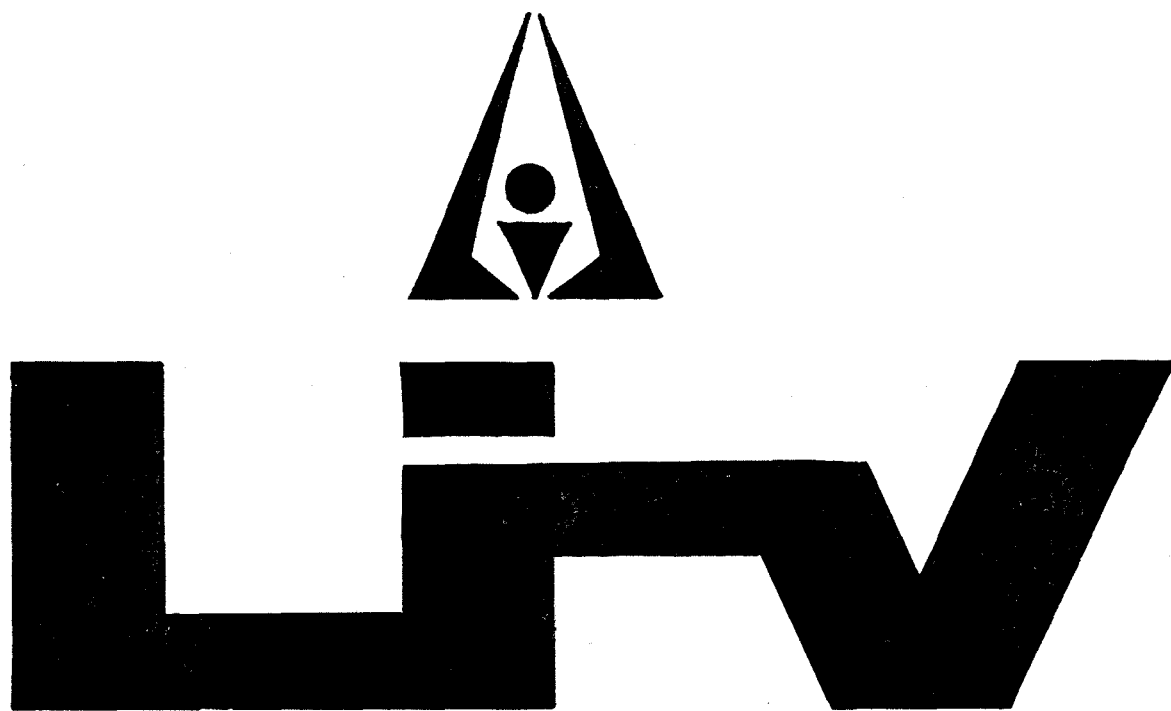
ustreza JUS-u, po naročilu izdelujemo popolno kislinsko odporne ploščice zaradi izredne trdote in debeline plasti glazure je le-ta skoraj neuničljiva

- za zunanje in notranje oblaganje
- za tla in fasade
- za industrijo in gospodinjstva
- za balkone in terase
- za posebne namene (nedrseče ploščice)

Izvedba:

Dimenzije:

- glazirane in neglazirane v naravni rdeči in črni barvi
- gladke in nazobčene
- 200 × 200 × 10 in 100 × 200 × 10 mm
- kalibrirane v 5 nazivnih področjih +0,4 mm

Postojna

Industrija kovinskih in plastičnih proizvodov

Delovni kolektiv organizacije združenega dela »LIV« v Postojni je začel svojo pot v letu 1954 s komaj dvajsetimi delavci. Začetno pomanjkanje usmerjenega programiranja je majhnemu kolektivu delalo težave v hitrejšem razvoju.

Že leta 1962 pa se je kolektivu LIV pridružila Veluroplastika iz Hruševja. Tako je v tem letu štel kolektiv že 186 delavcev, ki so svojo skupno pot bolje zastavili in tudi rezultati njihovega dela so postajali iz dneva v dan boljši. Šele, ko so začeli proizvajati učila in otroške igrače se je v razvoju zopet zataknilo. S pomočjo širše družbene pomoči se je podjetje izvilo iz resnejših težav, kar so delavni ljudje v Livu cenili in opravičili z dobrim in prizadevnim delom.

Leto 1966 pomeni prelomnico v delovnem razvoju podjetja LIV ter pomeni hkrati tudi konec samorastništva kolektiva, saj so s prehajanjem na serijsko proizvodnjo dosegali vse boljše in boljše uspehe. Med leti 1966 in 1976 se je število delavcev povečalo na 580. Pri tem pa se je tudi kvalifikacijska struktura zaposlenih bistveno izboljšala.

Od leta 1965 pa do leta 1976 je ta delovni kolektiv za 23 krat povečal realizacijo, za kar 21 krat pa so se povečali tudi njihovi poslovni skladi. Povečali so za mnogokrat svoje rezervne sklade in sklad skupne porabe, kupili 50 družbenih stanovanj za svoje delavce ter 46 proslcem odobrili posojila za gradnjo individualnih stanovanj in hiš.

Skrbno gospodarjenje in poslovna politika je bila pogoj za dosego zastavljenih delovnih ciljev, kar je v letu 1971 pogojevalo tudi izgradnjo nove tovarne v postojnski industrijski coni ter večja vlaganja v obrat Plastike v Hrušovju.

Svojo zamisel in načrtovanje za prihodnost so delovni ljudje LIV še lažje nadaljevali, ko so leta 1976 dokončali še drugi del novih tovarniških obratov v postojnski industrijski coni – tako imenovani obrat B1. Dograditev tega objekta je bila spet nova delovna zmaga kolektiva.

V novem dislociranem obratu v Osilnici ob Kolpi bo LIV organiziral proizvodnjo delov za izdelavo gozdnih nakladalcev. V prvi fazi bodo tam zaposlili 35 do 40 delavcev, v končni fazi pa naj bi se število zaposlenih povečalo na 70.

V Rogaševcih pri Murski Soboti bodo uvedli proizvodnjo stikal za potrebe dolgoročnega sodelovanja z delovno organizacijo IMP ter proizvodnjo delovnih orodij za lastne potrebe, torej za potrebe kovinske predelovalne industrije.

S tema dvema novima delovnima obratoma bo LIV iz Postojne uresničil še dve novi nalogi v svojem razvojnem programu, obenem pa tudi prispeval k industrializaciji in zaposlovanju delovnih ljudi v manj razvitih slovenskih občinah.

Uspehi dolgoletnega dela in truda, snovanja in načrtovanja so danes v LIV stvarni. Po razvojnem programu na nivoju sestavljene organizacije združenega dela Slovenijalesa bodo do leta 1980 v primerjavi z letom 1974 za 400 odstotkov povečali realizacijo ter porabili za investicije približno petnajst starih milijard dinarjev. Pri tem ne predvidevajo bistvenega zvišanja števila zaposlenih tako, da načrtujejo, naj bi jih bilo do leta 1980 približno 150.

V LIV dajejo izredno težo izvozu, ki ga bodo v prihodnjih letih skušali še povečati.

V novi organizaciji združenega dela je dobila delovna organizacija LIV iz Postojne dve temeljni organizaciji združenega dela ter delovno skupnost skupnih služb.

Kakor se je ta delovna organizacija v minulih letih znala izviti iz težav, ki jih je pogojevala majhna in nenačrtna proizvodnja, tako danes z velikimi koraki skuša dohajati najboljša tovrstna podjetja doma in v tujini. V iskanju možnosti za postavitev novih delovnih obratov z novimi in razširjenimi delovnimi programi je LIV na pobudo Gospodarske zbornice Slovenije začel graditi dva nova obrata v Rogaševcih pri Murski Soboti ter v Osilnici ob Kolpi. Gre za manj razvita področja v naši republiki, kjer pa je bila zagotovljena kvalificirana delovna sila.

ŽABRŠE

Srečanje borcev logaškega bataljona

V soboto, 9. septembra so se v Žabrah na kraju, kjer je bil pred petintridesetimi leti ustanovljen logaški bataljon, srečali nekdanji borci tega bataljona. Spomnili so se dni, ko so mnogi prebivalci Logatca in okolice zapustili domove in odšli med partizane. Govorili so o tem, kako je bil množični odhod med partizane dobro pripravljen, o ustanovitvi bataljona, prvih bojih z okupatorjem in še o marsičem, kar je posebej zanimalo številne mlade udeležence srečanja.

Bataljon je sicer obstajal kot samostojna enota le malo časa, vendar je bil njegov borbeni prispevek velik. V dneh tako imenovane goriške fronte je od 22. do 24. septembra 1943 branil položaje pri Črnem vrhu in tako preprečil Nemcem, da bi iz smeri Idrije prodrli proti Ajdovščini. Okrog sto osemdeset mladih in še neizkušenih borcev je uspešno odbijalo vse sovražnikove napade. Ne glede na žrtve in pomanjkanje orožja ter streliva se niso umaknili, saj so se dobro zavedali, kako pomembni so položaji, ki jih branijo. Omahovali niso niti takrat, ko so tik pred seboj gledali goreči Godovič.

Mladi so z zanimanjem poslušali pripovedi nekdanjih borcev in se iz njih tudi marsičesa naučili. To pa je tudi prav, saj mladi v logaški občini sprejemajo in nadaljujejo tradicije svojega bataljona. Po njem so poimenovali tudi mladinsko delovno brigado, ki se je udeležila delovne akcije Ptuj-Dornava.

Na srečanju so sklenili, da bodo borci in mladi še tesneje sodelovali, v takšnem obsegu pa se bodo spet srečali leta 1980.

FRANC JERINA

MALI LOŠINJ

Grobnica padlim mornarjem

Na Malem Lošinju so v nedeljo, 10. septembra zaključili osemndnevno praznovanje dneva vojne mornarice, pomorstva, rečnega brodarstva Jugoslavije in 35-letnice priključitve Istre, Slovenskega primorja, Reke, Zadra in otokov k matični domovini. Ob tej priložnosti so ob navzočnosti borcev, svojcev padlih in družbenopolitičnih delavcev odprli spominsko kostnico padlim mornarjem najmočnejše partizanske ladje Rdeča zvezda. Na slavnosti sta govorila komandant vojnopomorskega območja admiral Branko Mamula in sekretar predsedstva CK ZKH Milutin Baltić.

DORNBBERK

Nova osnovna šola

V okviru številnih prireditev ob občinskem prazniku novogoriške občine, ki je letos posvečen za Primorsko in Primorje še posebej pomembnim obletnicam, 35. obletnici odločitve AVNOJ – o priključitvi Primorske k matični domovini, 30-letnici graditve Nove Gorice in 35. obletnici začetka slavne Goriške fronte, so v soboto v Dornberku predali namenu novo osnovno šolo. Zgradili so jo s samoprispevkom, imenovala pa se bo po Alojzu Cotiču-Borisu, ki je med NOB daroval svoje mlado življenje za svobodo. Slovesnosti v Dornberku so se med drugimi udeležili dr. Joža Vilfan, Rado Simoniti, oba častna

občana Nove Gorice, in narodni heroj Ivan Maček-Matija, ki so ga zaradi zaslug pri gradnji Nove Gorice prav na sobotni seji novogoriške občinske skupščine proglasili za častnega občana.

Na slovesnosti v Dornberku so pripravili bogat kulturni program, delegacija pa je odnesla venec k spomeniku žrtvam (na sliki).

J. A.

MEŽICA

Srečanje vojaških invalidov

Občinski odbor ZZB NOV in komisija za vojaške vojne invalide občine Ravne na Koroškem sta za vojaške invalide tudi letos organizirala srečanje, ki je bilo pri kmetu Enciju nad Mežico. Poleg invalidov se je pred spominsko ploščo komandantu prvega koroškega bataljona Francu Pasterku-Lenartu zbralo še veliko mladih, vojakov in zamejskih Slovencev.

Zbranim je govoril soborec Franca Pasterka-Lenarta in udeleženec prvega napada na Mežico 4. aprila 1943 Franc Osojnik. Pripovedoval je o junaštvu komandanta prvega koroškega bataljona ter o napadu na Mežico, v katerem je bil Lenart smrtno ranjen.

Udeležence srečanja sta pozdravila še predsednik komisije za vojaške vojne invalide Zdravko Jamar in predsednik občinskega odbora ZZB NOV Ravne Ivan Močnik. Srečanja so se med drugimi udeležili še dve sestri padlega narodnega heroja Lenarta iz Železne Kaple ter predsednik borcev iz Pliberka Lipi Kolenik.

Učenci osnovne šole Franc Pasterk-Lenart iz Mežice so pripravili nekaj recitacij, vojaki pa so med polaganjem vencev izstrelili častno salvo.

IGNAC ZDOVC

NOVA GORICA

Izlet v Zdravščino, Gonars in Rižarno

Komisija za nekdanje politične zapornike, internirance in izgnance pri republiškem odboru ZZB NOV Slovenije je ob 35-letnici kapitulacije fašistične Italije, ko so se odprla vrata političnim zapornikom in internirancem, organizirala več spominskih izletov v kraje, kjer so bili ti zapori. V ta program se je vključila tudi komisija za politične zapornike, izgnance in internirance pri občinskem odboru ZZB NOV Nova Gorica in v nedeljo, 10. septembra organizirala izlet v Zdravščino, ki se ga je udeležilo petdeset bivših internirancev in njihovih svojcev iz Nove Gorice.

V Zdravščini v Furlaniji je bilo med drugo svetovno vojno pomozno taborišče v nekdanji tekstilni tovarni. Ustanovili so ga fašisti leta 1942, ko so jim bili redni zapori že pretesni, da bi vanje lahko spravili vse »ribelle« – uporne Primorce. Zapirali so fante, ki se niso odzvali mobilizaciji v italijansko vojsko, svojce dezertirjev, sodelavce narodnoosvobodilnega gibanja ter vse, ki so bili osumljeni sodelovanja s partizani. Od tu so mnoge vodili na zaslivanje v Trst ter v druge zapore in internacije po vsej Italiji. V Zdravščini je bilo v letih 1942–1943 zaprtih nad tisoč primorskih Slovencev. Danes je v teh prostorih spet tovarna, na vojne dni pa spominja le spominsko obeležje ob cesti, v katerega so vrezani verzi nekdanje interniranke Ljubke Šorli.

Kratke slavnosti so se udeležili tudi nekdanji interniranci iz Ljubljane in Jesenic, nato pa so se skupaj odpeljali v Gonars.

CVETKA MRAK

Pripis uredništva
Več o slavnostih v Gonarsu, Zdravščini in Sansepolcro bomo pisali v prihodnji številki.

RENČE

Srečanje aktivistov OF

V spomin na prvo zasedanje okrajne narodnoosvobodilne skupščine Miren, ki je bila 10. septembra 1944 v Renčah je minulo nedeljo predvojni revolucionar in komunist Milo Vizintin v tem kraju odkril spominsko obeležje.

Na skupščini pred 34 leti se je v zidarskih Renčah zbralo okoli sto delegatov bivšega mirenkega okraja, ki je obsegal kraje od Šempasa do Dornberka pa do Sovodenj in Spodnjega Krasa. Tistega dne so izvolili izvršilni odbor okraja in tako oblikovali ljudsko oblast v tem delu Primorske. Mirenski okraj je bil glavno zaledje za Gorico in imel pomembno politično vlogo. Predani in požrtvovalni prebivalci so bili organizatorji preskrbe borcev 9. korpusa, ki so bili težke boje proti okupatorju v Trnovskem gozdu.

Na nedeljskem zborovanju v Renčah je bil slavnostni govornik dr. Joža Vilfan. »Dali smo naš delež pri graditvi sveta, kjer ne bo več vojne. Osimski sporazumi so korak k tako urejenemu svetu. Zato smo danes z vsem srcem za našimi rojaki v zamejstvu, ki jim z odloki hočejo odvzeti pravice, ki so si jih priborili,« je med drugim dejal dr. Joža Vilfan.

Slovesnosti v Renčah, ki so jo organizatorji popestrili s kulturnim programom, so se poleg številnih aktivistov bivšega okraja Miren in Gorica ter drugih udeležili tudi predstavniki z Renčami pobratenega Staranzana.

J. ALIČ

DIVAČA

Borci in mladi v Ilirski Bistrici in na Snežniku

V nedeljo, 20. avgusta je iz Divače odšlo na izlet precej borcev, upokojencev in mladih. Najprej so si v Ilirski Bistrici ogledali spomenik dvestoštiriinosemdesetim žrtvam, med katerimi je največ borcev 4. armade in prekomorcev, ki so padli zadnje dni aprila in v začetku maja 1945 v zaključnih bojih s 97. nemškim armadnim korpusom. Izletnike je pri spomeniku na »hribu svobode« pozdravil član predsedstva občinskega odbora ZZB NOV

Jože Žnidaršič, borci iz Divače pa so pred spomenik položili venec. Nato so se izletniki odpeljali proti Sviščaku ter odšli na vrh Snežnika, kjer so ob zvokih harmonike tudi zaplesali.

Na poti proti domu so si ogledali še Mašun, snežniški grad ter se preko Loške doline, Rakeka in Postojne vrnili domov.

Ž. P.

RADOVLJICA

V spomin na Jožeta Gregorčiča in padlim soborcem Selške čete

V spomin na padlega narodnega heroja Jožeta Gregorčiča in 25 borcev Selške čete sta občinska odbora ZZB NOV Jesenice in Radovljica z ostalimi družbeno političnimi organizacijami ter šolami 9. septembra izvedla svečanost pri grobnici v Radovljici in pri spomeniku na Lipniški planini na Jelovici. Na obeh krajih so poleg spominskih govorov pripravili lep kulturni program, ki so ga izvedle kulturne skupine radovljiške ter jeseniške občine. Udeleženci, ki jih je bilo tudi zaradi lepega vremena zelo veliko, so se nato mimo spomenika bitki v Dražgošah podali v vojašnico narodnega heroja Jožeta Gregorčiča v Škofji Loki, kjer so si ogledali muzej in orožje. Po tem ogledu je sledilo prijetno tovariško srečanje z vojaki.

B. B.

PODBOČJE

Gubčevci v Podbočju

Krajevna skupnost Podbočje na obronkih Gorjancev je v soboto in nedeljo sprejela nekdanje aktiviste tega področja ter borce Gubčeve brigade, gorjanskega bataljona ter slovenskega bataljona 1. krajiške brigade.

Že v soboto so ob tem tradicionalnem srečanju odprli več gospodarskih objektov. Na nedeljski osrednji prireditvi so postrojeni borci raportirali predsedniku republiškega odbora ZZB NOV Slovenije Janezu Vipotniku, predsednik skupščine občine Krško Silvo Gorenc pa je pripel domicilni trak na zastavo Gubčeve brigade.

V slavnostnem govoru je tovariš Zvone Dragan poudaril pomen tega področja v narodnoosvobodilnem boju, kjer je prišlo še posebej do izraza sodelovanje slovenskih in hrvaških partizanov, ter današnja prizadevanja za hitrejši gospodarski razvoj tega manj razvitega dela krške občine.

MILAN GUČEK

4

GRČARICE

Šercerjeva
je zlomila
vrat plavi
gardi

Šercerjevci so hiteli postavljati havbici. Italijanski oficirji so se kislo držali, ko so morali izbirati prostor za položaj topov. Namestnik komandanta brigade Luka - Tone Vidmar je zagrozil vsakemu oficirju, da dobi strel v glavo, če ne bo že prva granata zadela cilja. Pa je izgledalo, da jih te grožnje niso nič ganile. Šele ko jim je politkomisar Aleš - Miha Čerin ponudil dobro kosilo za dobro opravljeno delo so privolili, da bodo streljali.

Ko so že naravnali cevi havbic na Tschinkljevo gostilno in kar tako, da so pogledali skozi se je izkazalo, da je orožje brez udarnih igel. Brez teh pa ni strela!

Ker je šlo oficirjem pa le za glavo, so povedali, da so jih še pred predajo metali proč nekje ob glavni cesti.

K sreči je bil pri roki borec Krištof iz IV. bataljona, ki je nekje v ribniški dolini že staknil motor in se je z njim pripeljal do Grčaric. Brž je naložil enega od oficirjev, da gresta po igle, drugi oficirji pa so ostali pod stražo za talce.

Vse je bilo nestrpno. Bo moč streljati s temi kanoni?

Ni še minilo pol ure, ko se je že vrtnil prah na cesti od Jelendola. Čez nekaj minut se je prismejalo pred brigadni štab Krištof z oficirjem in udarnimi iglami v žepu.

Ko so sprožili, namestnik komandanta Luka je stal zraven njih s pištolo v roki, se je kar hkrati že tudi pokadilo na gostilniških zidovih.

Prvi strel, prvi zadetek!

Potem so pa še nekajkrat ustrelili, in vsakokrat zadeli. Preluknjan je bil tudi bunker pred vhodom v četniški štab in v njem je odneslo glavo Marjanu Ferlincu. Potem je bilo v postojanki tiho, da je bilo iz vasi slišati kikirikanje vznemirjenih petelinov in mukanje preplašene živine.

Medtem so postavili eno havbico že tudi na drugo stran in spustili nekaj strelcev še v gozdarsko hišo, da so se zidovi kar dobro odprli.

Ko se je nato zaslislalo povelje napadalcev - »Pre-

kini paljbu - sprema za juri!« - je iz močno načete Tschinkljeve gostilne planil ven nekdo, od ometa ves prašen kot mlinar, da je bilo komaj prepoznati uniformo na njem, v roki je vihtel bel prt in kričal:

»Nehajte streljati! Saj nas boste pobili!«

»Zato smo pa tukaj!« mu jo je brž kričé zabrusil izza ogla Jaklitscheve hiše Tone Vidmar-Luka.

Ono človeče pa nazaj: »Nehajte streljati, da se pogovorimo! Jaz sem zdravnik, predstavnik kraljevske jugoslovanske vojske iz Kaira in zastopnik angleške vojske!«

Ko je nato na pritrdilen odgovor, da so se partizani pripravljali pogajati zahteval, da pride blizu komandant, mu je stopil na pol poti naproti najprej komandant I. bataljona Milan. Potem sta skupaj odšla pred hišo brigadnega štaba, kjer je »zastopnik« izvedel pogoje od zbranih štabovcev, ki so vodili napad - brezpogojna predaja...

Ves ta »ceremonijal« je videl s strehe gozdarske hiše stražar - opazovalec, ki se je brž spustil v nadstropje in povedal, da je šel iz gostilne nekdo z belo zastavo proti Jaklitschevi hiši. Ker jih je držalo, da bi čimprej zvedeli, kaj se bodo oni v štabih zmenili, so poslali v vas svojega odposlanca Stojana Harba.

Vsi nestrpni so ugibali, kaj jih čaka. Boja tako ne more biti več, ker jim nobeno orožje ni več delalo, odkar jih je zasipal omet po havbičnih granatah. Samo da bi bil konec, pa kakršen že - si je želelo moštvo, ko si je trebilo lase in veke in ušesa nadležnega prahu. Vošnar in njegovi vrstniki pa so si samo grizli zaprašene ustnice.

Čez pol ure se je vrnil odposlanec Stojan Harb in povedal, da je sklenjena predaja brez pogojev. Vsi

morajo oddati orožje in vsi so ujetniki partizanske vojske, dokler ne bodo oni zgoraj ugotovili, kdo je zrel za - ljudsko sodišče.

Posadka v gozdarski hiši je popustila orožje in se spustila v pritličje, od tam pa lezla na prosto skozi večje okno, ker je bil z bunkerjem zavarovan vhod ves razdejan od granat.

Zunaj so jih že čakali brigadni borci, ki so jim jemali orožje in jih vodili na sredo vasi.

Drugi pa so medtem odšli še v obe utrjeni hiši. Izvlekli so osem pobitih plavogardistov, kakšnih 18 ranjenih pa so odložili posebej. Med njimi je hropel na smrt ranjeni komandant Borut - Danilo Koprivica, ki si je sodil sam.

Natanko toliko ranjenih in tri več padle je imela tudi Šercerjeva brigada. Pa ni bilo zato pri borcih nobene sle po maščevanju. Padel je četni starešina Maks, nekje od Mokronoga, pa kurir Gregor, ki je zapustil doma družino z dvema otrokoma, pa Dacar Tedi iz Rakeka, Erjavec iz Begunj, stasiti mitraljezec Medved iz Primorske, borec Žarko z Gorenjske, pa desetar Nani iz Ljubljane, in namestnik politkomisarja III. bataljona in še drugi trije borci III. bataljona.

Iz brigadnega in divizijskega štaba so šli nato na ogled v obe poraženi utrdbi. V gostilni so bile, od granat-narejene luknje v zidovih zadelane za silo z vrečami riža in sladkorja. V krušni peči je gorel kup italijanskih lir, ki se zanje ni nihče potrudil, da bi jih rešil ognja.

Vsem so se zasvetile oči, ko so našli skladišče še v oljnati papir zavitih nerabljenih pušk, mitraljezov in zabojev streliva vseh vrst.

Ko so nato postavili še ujetnike v vrsto, so jih našteali 126.

In še predno so si potešili sproščujoč občutek do kraja opravljenega dela, je borce Šercerjeve brigade prevzemala že druga vznemirjenost: italijanske vojske ni več! En sovražnik je že manj!

Brž nad belo gardo, ki je ostala sedaj brez pokrovitelja in zaščitnika!

Konec

Ustanovitev
Molniške
čete

4

Ko je od ene teh izvidnic v četo, šel poročat Mate, je iz čete proti cesti na svojo pest odšel na ogled mlad, nediscipliniran borec ter opazil pred sabo Mata, ki je bil ogrnjen v odejo, in imel ga je že za Italijana v vojaškem plašču. Sprožil je nanj dva strela iz revolverja, toda k sreči ga ni zadell. V četi je nastal preplah in nekemu borcu je ušel tudi strel. Konspirativni prehod in pohod čete je propadel. Četa se je odtod premaknila nazaj na drugo stran, Razorško stran in tam predanila. Naslednji večer je četa krenila nazaj na Molnik. Toda na prvem grebenu nad vasjo Podmolnik je predhodnica v temi naletela na tri neznane postave in takoj oddala na njih nekaj strelcev. K sreči predhodnica ni nikogar zadela, kajti hitro se je pokazalo, da so to bili dr. Aleš Bebler s spremljevalcem in vodnikom domačinom. V tej noči se je od Molniške čete ločila Zaloška skupina in odšla na svoje področje.

Razgovori, ki jih je imel v četi dr. Bebler, še niso privedli do kake odločitve, ko je že moral oditi na poročanje v Ljubljano. Po nekaj dneh pa sta prispela na Molnik Boris Kidrič in Jernej Gašperšič. Odločeno je bilo, naj glavnina čete odide na Mokrc, 11 domačinov in še dva druga borca, skupaj 13 mož, pa naj ostane na tem področju, kajti dotedanji razvoj dogodkov je pokazal, da je do tod najbolj dostopen pa tudi najbolj organiziran prehod za nove borce iz Ljubljane in za kurirske zveze. (Zato tudi ni slučaj, da je kmalu po odhodu 2. štajerskega bataljona proti Pugledu - po borbi 23. marca 1942 - bil po nalogu glavnega poveljstva formiran takomenovani »šolski logor«, ki se je nahajal pri vasi Sela kot center za sprejemanje in opremljanje borcev ter za vzdrževanje zvez z Ljubljano.)

Četa je tedaj brez borcev, ki so bili določeni, da ostanejo na tem terenu in brez Zaloške skupine štela najmanj 40 mož. Pod vodstvom Ljube Šercerja, se je pričela pripravljati za pohod na Mokrc. Odšla je 16. avgusta zvečer in morda je prekoračila dolensko železniško progo, samo uro ali dve prej, preden je 17. avgusta (v nedeljo) pričela zjutraj - še v noči - močna italijanska skupina 3500 mož blokirati Molnik. Skupina 13 mož, ki je ostala na Molniku - formalno še vedno Molniška četa - pa je padla v obroč izredno obsežno zasnovane akcije Italijanov, ki o njej nista bila obveščena niti prejšnji sestav čete, niti skupina, ki je ostala na Molniku.

Preostala četa na Molniku je že zvečer, pred odhodom glavne skupine na Mokrc sklenila, da se ob prvem svitu naslednjega dne - 17. avgusta - premakne iz prejšnjega skupnega taborišča na vrhu Molnika, na vzhodno stran Molnika, precej pod sam vrh. Ta zgodnji premik je tej mali četi rešil življenje. Ves čas bivanja na Molniku je četa rano pošiljala na vse strani patrolje ter imela opazovalne točke za premike v dolini. Ta skupina pa tega dne zaradi zgodnjega premika izvidnic ni poslala - in to je bilo skupini pravzaprav v korist.

Ko je zjutraj okrog 5. ure iz mesta novega - začasnega taborišča stopil neki borec nekoliko višje proti vrhu, je na gozdni poti nad sabo opazil kakih 15 do 20 Italijanov; toda to je bil, kot je bilo pozneje ugotovljeno le rep močnejše kolone. O tem je takoj obvestil skupino in misleč, da gre samo za patroljo, je proti tej poti odšlo pet borcev s puškomitraljezom. Na primer-nem mestu so pripravili zasedo, da napadejo Italijane, ko se bodo vračali. Vzporedno z grebenom, na katerem je zaseda polegla, pa poteka le dobrih 200 metrov vstran drug greben in na njem je zaseda opazila Italijane v koloni. Eden od borcev je kontroliral njen premik in v kratkem času naštel sto Italijanov, ki so se med drevjem pomikali po robu proti vrhu. Javil je zasedi in jasno je bilo, da gre za močne italijanske sile, ki jih je imela zaseda že za hrbtno in na vrhu. Umik zasede je postal problematičen, kajti pred seboj je imela brisan prostor - posek, primeren za napad, za umik v teh okoliščinah pa kaj malo prikladen. Kljub temu se je zaseda neopazno izvila, kajti nujno je bilo o položaju obvestiti ostale člane skupine. Po kratkem pretresu položaja komisar čete Franc Kocjančič ni hotel verjeti, da bi bili na Molniku Italijani ter menil, da pač ljudje nabirajo borovnice ali gobe - čeprav takrat ni bilo ne enega ne drugega. Odločil se je, da gre sam s še enim borcem pogledat navzdol. Toda po kakih 200 ali 300 metrih je naletel na italijansko kolono, ki je šla po grapi navzgor in k sreči krenila na levo v neki odcep grape, sicer bi prišla naravnost v taborišče. Oba sta se komaj še neopazno pritajila v steljo in nista mogla ne naprej, ne nazaj.

Se nadaljuje

Borcem jurišnega
bataljona 31. divizije

Odbor enote vabi borce bataljona na osrednjo republiško proslavo ob 35. obletnici sklepa o priključitvi Primorske k Jugoslaviji, ki bo v nedeljo 17. 9. 1978 v Komnu.

Po proslavi si bomo ogledali prizorišča nekaterih borb, ki smo jih vodili na Krasu. Med njimi zlasti Lipo, Gorjansko, Sela in druge. Ob tej priložnosti se bomo tudi dogovorili o pripravi na proslavo v Lipi na Krasu, ki bo združena z odkritjem spomenika tej veličastni borci enote, ki sodi v eno največjih bitk na Krasu sploh.

Dobimo se na prireditvenem prostoru. Odbor je prepričan, da se bodo borci te pomembne proslave udeležili v čimvečjem številu.

Odbor

Borcem zahodno-
dolenjskega odreda in
IX. SNOUB!

Vabimo borke in borce zahodno-dolenjskega odreda in IX. SNOUB - Kočevske na srečanje ob 35-letnici brigade. Srečanje bo v soboto 23. septembra 1978 v Kočevju ob 11. uri v Šeškovem domu in ob 12. uri v restavraciji hotela Pugled.

Osebnih vabil ne bomo pošiljali.

Posebne prevoze ne bomo organizirali, ker so redne zveze zelo dobre.

Z osebnimi avtomobili bomo iz Ljubljane izpred Univerze, Trg osvoboditve 11, odpeljali ob 9. uri v Kočevje. Na svidenje!

Stalni odbor ZDO in IX. SNOUB

Volja mora biti, pa gre

In drugo leto bomo spet skupaj! Skupaj na pohodu »Pohorje-Rogu«.

Zeleno rjavo rumena oblačila – to so uniforme mladih teritorialcev, ki jih pogosto imenujemo kar »močeradi«. Tudi močeradi so lisasti, kakor njihovi kroji. V enote teritorialne obrambe se lahko vključi vsakdo. Tam se mladi usposablajo tudi za morebitne obrambne naloge, velik poudarek pa dajejo predvsem negovanju in obujanju revolucionarnih tradicij.

Občinski štab za teritorialno obrambo Maribor je organiziral sredi julija že drugi pohod »Pohorje-Rogu« za mlade prostovoljce iz svojih enot. Nemenili so se prehoditi nekatere poti med Pohorjem in Kočevjem in kraje znane iz narodnoosvobodilne vojne, predvsem tiste, kjer sta se borili 14. divizija in 11. SNOUB Miloša Zidanskega. Komandant pohodne brigade Pero Marendić je povedal: »Prvič smo pohod organizirali že lani. Tisti je bil poskusni. Odlično je uspel! Zanimanje mladih zanj je bilo veliko, pa smo si mislili, kaj, ko bi postal tradicionalen. S takimi pohodi in podobnimi akcijami bomo najbrž privabili v svoje vrste še več mladih – to pa je nenazadnje ena izmed naših najvažnejših nalog. Seveda, takšna oblika dela, kot je pohod, je zelo vabljiva. In mladi si žele pestrosti, srečanj z borci, taborniki, mladimi širom domovine.«

Nedeljsko jutro se je še le prebujalo. Sonca še ni bilo na svodu, mestne ulice so bile še tihe in skoraj prazne. Le tu in tam je jutranjo pravljico presekal hrup posameznih avtomobilov. Pravzaprav je še vse spalo. Pa ni! 42 »močeradov« se je že zbiralo ob avtobusu, ki jih je popeljal proti Arehu. To je bila prva postaja mladih pohodnikov. Ne, ne, tu še nihče ni bil utrujen. Le zajtrka so se lotili in se poslovili od avtobusa. Seveda – ta je bil le za vzpodbudo. Ja, kadar veš, da te čaka kaj težkega, potrebuješ nekaj bodrilnega. In tako je bil zdaj avtobus vzpodbuda za nadaljnjih 190 neprehojenih kilometrov.

Vsi siti in dobre volje so jo mahali prek Pohorja proti Osankarici. V koloni, en za drugim so hodili, kakor nekoč partizani. Na čelu je bil zastavonoša. Jutro je bilo prijetno, ne

prevroče. Veseli, polni pričakovanj in moči so prepevali, da so kar pozabili na žulje, ki so se po treh urah hoda že marsikje pojavili. Pa kaj bi skrbeli in si belili glave! Poleg je bila Manica, prijazna bolničarka. Rada je priskočila na pomoč, povezala »bolečino« in, boljše je bilo.

Kmalu so se ustavili na Osankarici, na bojišču Pohorskega bataljona, kjer je borec le-tega Tone Ulrih-Kristl pripovedoval o bojih in življenju te legendarne partizanske enote. »Vaša naloga ni le učenje zgodovine. Iz narodnoosvobodilnega boja črpajte moči za revolucijo, ki še traja,« je poudaril tovariš Kristl. »Tukaj zdaj ne kaže učiti zgodovine. Poznati jo morate že od prej. Tu si lahko le boljše predstavljate, v kakšnih okoliščinah smo se morali partizani boriti za svobodo, za naš – danes.«

Prav to – spoznati kraje in pogoje, kolikor je pač mogoče – je bila ena največjih želj mladih pohodnikov. In ob številnih kilometrih jim je to v veliki meri uspelo.

Mimo koče na Pesku jih je pot vodila do Rogle. Malo navkreber, malo navzdol, nadležna soparica, težki vojaški škornji, žulji na vseh mogočih mestih prazne čutare, suha grla... In komandantove šale, ki jih je imel precej za ušesi. Marsikatero ostro je znal stresti na račun »močeradov« in njihovih mentorjev ter kuharja. Pa so se smejali, jasno! In tako seveda pozabili na vse »muke in težave«, ki so jih dajale. Tudi Bojan je že bil malce utrujen, pa je ob glasbi na vse pozabil. Ves čas je navijal svojega »kasetarja«, vrtel eno in isto kaseto. Žal. Se sreča, da so bile posnete same dobre reči. Veste, tiste mirne, nežne pesmi. Romantične, zasnjanje in – »zaljubljen«... Ja, Bojan je sanjarril in lepo mu je bilo.

Ustavili so se tudi blizu mesta, kjer je bil ustanovljen drugi Pohorski odred in se poklonili spomenu. Z Rogle pa je sledil sestop navzdol, proti Vitarnju. To je bilo šele mučno! Moti se, kdor misli, da je prijetneje iti dol, kakor gor. Videz včasih vara! A vsemu so bili kos. »Voljo

moramo imeti, pa bo vse šlo,« je prigovarjala Milena. Dekle je bilo res zagnano in vztrajno. Žulje je imela kar na obeh nogah, nosila je celo zastavo in si govorila: »Moram! Moram! Četudi po štirih!« Svojo voljo, vztrajnost in zagnanost je prenašala tudi na druge in kar nerodno je postalo tistemu, ki je malo potožil.

V Vitarnju je ob nogometnem igrišču skoraj v trenutku zraslo pisano naselje. Same rumeno rjavo zelene »hišice«. Prijeten tabor. In še boljša večerja. Pasulj – tak, dober in okusen! »Kuhar Ivek je res mojster,« je pohvalil mentor Andrej. Bo že držalo; tudi pohodniki so rekli tako. V načrtu je bilo še srečanje z brigadirji lokalne mladinske delovne akcije v Vitarnju. A v taboru je bilo kmalu vse tiho. Komu se le ne bi prilegel počitek po »trimu« preko Pohorja! Pa še časa za spanje ni bilo veliko. Že ob štirih zjutraj je bilo treba ponovno na noge in nadaljevati pot. Proti Sv. Joštu na Basališču, kjer je bilo srečanje z borci, potem proti Mozirju in naslednji dan proti Trojanam.

»Veliko krajev in ljudi spoznaš na takem pohodu,« je pripovedovala enaindvajsetletna Dragica. »Prav zato sem se odločila za ta pohod. Kje pa, žal mi sploh ni!«

Nikomur ni bilo žal, da se je udeležil pohoda. Pa čeprav so bili žulji, tudi zvite noge tu pa tam, čeprav je enkrat deževalo in jih »prijetno« pralo, čeprav je včasih premočno sijalo sonce. Vsak po svoje je bil srečen. Vsak zase je odnesel kaj s pohoda. Eni spomine na prijetna srečanja s taborniki, borci... drugi so spet nekoliko več izvedeli o naši bogati zgodovini, tretjim se je vtisnil v spomin medved, ki jih je prestrašil blizu Kočevja, četrti so se zaljubili... Tako kot je vedno. In prav je. Vse skupaj pa vežejo na pohod novo sklenjena prijateljstva.

In drugo leto bodo spet skupaj! Skupaj na pohodu »Pohorje-Rogu«. Takrat bodo spet vse ponovno doživljali, dotlej pa naj ostanejo v spominu ti lepi, nepozabni in bogati dnevi.

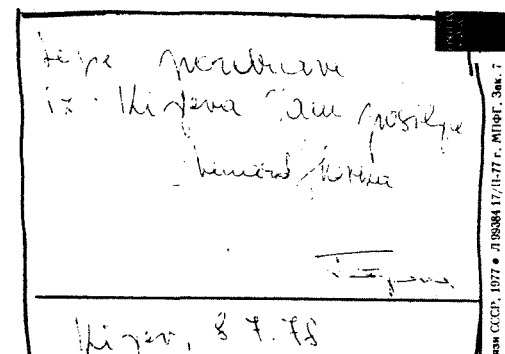
LUČKA LEŠNIK

KRAMLJANJE KRAMLJANJE KRAM

Draga Gabrijelca! Kar dolgo si morala čakati na objavo sestavka, ki sem ga bila zelo vesela. Zgodi se in kaj bi ti pojasnjevala, se opravičevala. Našim bralcem ga predstavljamo danes, v okviru! In zdaj prošnja: z daljšim zapisom čimprej, se spomni mladincev iz Artviž, ki so jih pomorili 21. julija 1944, pošlji njihove fotografije. In o Dragomirju Benčiču-Brkinu, katerega ime nosi šola v Hrpeljah, na naši strani v TV-15 doslej tudi še nismo pisali. Letos Primorska praznuje in zapiša, za katera sem te prosila, naj bosta prispevek k praznovanju. Lepšo oddolžitev njim, ki so padli za nas, bi težko našli.

Sva se razumeli, draga Gabrijelca iz Rodika pri Kozini?

To tudi ni kar tako, če se nas kdo spomni iz daljnje Rusije:

Hvala, Tatjana Jermolova! Kako živiš? Kaj počneš? Od tistih dni, ko smo bili večkrat skupaj, je že dolgo.

In tu je Lučkino pismo! Sredi noči je napisala sestavek »volja mora biti, pa gre«. Pravi, da ga je hitro pisala. »In kar popravite ga, če vam kaj ne ugaja, tovarišica Milena!« Pri mariborskem Večeru opravlja prakso. »Ta novinarski poklic... Po eni strani se bojim, da bom zadržala v te vode,« razmišlja naša Lučka. »Saj me mika, veselje imam, a po drugi strani me odbija. Bom še videla.« Napisati mora še počitniški dnevnik s prakse in potem potuje v London, na počitniško potepanje. No, pa ni tako hudo, kot se zdi. »Pišem še vedno rada. In vedno bolj.« Lepo živi in vsak dan se kaj zgodi, pa se vendarle s spomini rada vrača nazaj, v »naša leta, k našim srečanjem«. Lepi trenutki so bili to, pravi.

Kaj bi ti rekla, draga Lučka? Vesela sem bila tvojega pisemca in tega, da si srečna, zadovoljna. In – da si prisluhnila moji prošnji. Tu in tam se pa le še spomni s pisanjem.

Milena

KRAMLJANJE KRAMLJANJE KRA

Mladina iz Rodika – po partizanskih poteh

Rodiška mladina se s hvaležnostjo in s ponosom spominja domačinov, ki so med narodnoosvobodilno vojno in revolucijo v boju proti okupatorju žrtvovali svoja mlada življenja. Vemo, da je prav ta borba omogočila v svobodni domovini ustvarjati lepše in človeka dostojnejše življenje. Ponosni smo na borce, ki so v najtežavnejših dneh naše zgodovine zgrabili za orožje in se do končne zmage borili proti zavojevalcu naše lepe primorske zemlje... naše Slovenije, Jugoslavije. In v spomin na te dni se vaška mladina že tradicionalno udeležuje pohoda po partizanskih poteh! Posvečen je spomenu petim vaškim mladincem, ki so jih podivjani nemški vojaki pomorili v znani partizanski vasi Artviže – 21. julija 1944.

Tudi letos smo se na dan vstaje slovenskega naroda zbrali pred vaškim spomenikom, od koder smo s cvetjem in z zastavo na čelu odkorakali po gozdni poti proti Artvižam; poklonili smo se spomenu in prisluhnil spominom, ki jih je nanizal Vladimir Dujmovič. Takšni pohodi so nepozabni in bogastvo, ki ga puščajo v človeku, je trajno.

GABRIJELCA VALENČIČ, peti razred Osnovna šola »Dragomir Benčič-Brkin« Hrpelje

SPOMIN NA DAN, KO SMO BILI SPREJETI V PIONIRSKO ORGANIZACIJO – Že kar dolgo je tega, na dan mladosti je bilo, ko smo pripravili slovesnost v počastitev tega slavnostnega dne. Konec koncev ni kar tako, če postaneš Titov pionir! In spomin na ta dan je še vedno živ.

PIONIRJI OSNOVNE ŠOLE
»JANKO PREMRL-VOJKO«
Koper

Črtomir Šinkovec

»Ni ga mogoče streti, če je v njem trda zavest!«

Včeraj, danes, jutri... največkrat jim je odmerjen skromen prostor v svetu, ki je vse prej kakor romantičen in iskreno človeški. Čas jih vleče za seboj, kakor mrtvega junaka, ki je žrtvoval vse in ni ničesar spremenil. PESNIKOM je odmerjen kotiček v samotnih mansardah visoko nad mestom, v razpadajočih domačijah, tudi v kavarni in v naravi. Včasih je lažje govoriti s smrekami, travniki in potoki kakor s človekom. Toda nad vsem ostaja še vedno človek: razočaran, obupan, tudi ponosen in srečen.

Zameril bi mi, če bi mu pritisnil pečat pomembnosti. Igrati mrtvega junaka...? Svet se je spremenil, bi rekel z monotonim glasom in bi prižgal večno toplo pipo. Je tudi prav tako! Potrebno je le, da v vsakem obdobju presejemo dobro od slabega. Ni lahko biti sodnik. Celotno samemu sebi je težko soditi. Je kriv, da je sanjaril o šolah, o znanju, o tem, da bi postal učitelj? Osebnostni ponos ni klobuk, ki ga lahko obesiš na kljuko. Ni hotel obleči črne srjace, še malo mu ni bilo do tega, da bi si z njo prislužil »ugled« in si odprl vrata.

Otroška leta so bila siromaštvo in razmišljanja o političnem trenju. PRIMORSKA – vsa pričakovanja so bila zasidrana v upanju, da se bo priključila k Sloveniji in Jugoslaviji. Menda je najlažje biti razočaran. Razočaranje je bilo razpeto od Triglav do Snežnika in še naprej do Reke. Tudi njegov oče je bil nesrečen. Ne zato, ker je bil gozdni delavec in pozneje reven kmet in tudi zaradi tega ne, ker je imel trinajst otrok. Zaveden Slovenec je bil, prav tak, kakršni so bili njegovi otroci. Solze je imel v očeh, ko so prišli na VOJSKO italijanski učitelji.

»... Dvanajst let sem imel, ko sem poslal Francu Saleškemu Finžgarju prvo pesem. Verjetno se je začudil, ker je prispela iz one strani Nanosa. Mnogi so bili prepričani, da so Primorci potonili v italijanskem morju. Do pisanja in knjig sem imel veliko veselje. Začel sem privatno študirati. V Gorici sem obiskoval Franceta Bevka in mu nosil

svoje »umotvore«. Petnajst let sem imel, ko sem napisal pesem o Napoleonu v Iliriji, ki je prvič združila Slovenijo v neko upravno celoto. Italijanska kvestura je poskrbela za hišno preiskavo. Mojemu prepričanju so pritisnili veliko, črno piko.«

Za zavednega Slovenca v okupirani Primorski ni bilo rešitve. Samo razmišljati in pisati pesmi? Leta 1930 je začel iskati delo, kar tudi ni bilo lahko. V Idriji se je zaposlil pri gradnji ceste. Pozneje se je učil za kovača in tudi za mlekarja v Tolminu. Končno so mu natakneli vojaško suknjo v veri, da so mu s tem slekli slovensko prepričanje.

Pravijo, da je bila to žrtvovana generacija. Najlepše je spoznanje, da ni mogoče nikogar streti, če tiči v njem trdna zavest. Primorska je jokala in preklinjala, ko se je izvedelo, da so Italijani v Ljubljani. Toda to ni bil konec Primorske, začetek je bil. Začelo se je v Mrzli rupi, začelo se je z Vojkovo četo... Primorci so bili trdno odločeni, da se znebijo fašističnega jarma in se priključijo k Jugoslaviji. Ta misel in želja je bila v njih močnejša od kraške burje. Primorska ni poznala izdajalcev, celo duhovniki so bili na strani osvobodilnega gibanja. Z Gregorčičevo in Gradnikovo brigado se je osvobodilna misel ponesla na vse strani, celo v Benečijo.

Novembra leta 1942 se je Črt vključil v terensko delo za partizane. Zbiral je orožje, tobak... Sredi februarja so ga aretirali kvesturini. Hoteli so mu dokazati, da je sodeloval pri partizanskem napadu v Zakrižu pri Cerknem. Soočili so ga z ujetim partizanom iz čete, za katero je Črt zbiral orožje. Šestega aprila 1943 so se začela mučna zasliševanja. Kaj bo s teboj, moja Primorska, so bile misli in besede, ki so ostale zabeležene na stenah jetnišnice. Pod posteljo je našel Črt košček svinčnika in je pisal:

Kaj bo z vami, kaj bo z vami, moje mlade, temne smreke, ko mi z belimi rokami, smrt zatiska veke...

Moral bi pred posebno sodišče za zaščito države. Rešil ga je padec fašizma. Lepo se je dvakrat roditi! Vrnil se je Gorico in se oglašil pri Francetu Bevku, ki je prišel prav takrat iz goriških zaporov. Z njim in tovarišem Beltramom se je odpravil proti Vipavski dolini in glavnemu partizanskemu štabu za Primorsko. Poslan je bil čez Trnovski gozd na Idrijsko, da bi pomagal pri splošni mobilizaciji. Pokrajinski odbor OF ga je imenoval za referenta za šolstvo in prosveto v idrijskem okrožju. Takrat je prvič spoznal, kako velikega pomena so šole. Ustanavljanje šole se je prepletalo z učiteljevanjem, dopisovanjem za Tanjug in hudo boleznijo na pljučih. S trpko bolečino v sebi se je odpravljajal maja 1945 v sanatorij v Gorico. Nenadoma je bilo preveč časa za vse – predvsem za razmišljanje. Pesmi? Človeku so lahko tudi izvor duhovne moči. Kdo ve, kje vse so bile objavljene njegove pesmi o ljubezni do domovine, do narave in otrok. Pravili so, da je Črt pesnik idrijskega rudarja in tolminskega kmeta. Nekoč je izgubil nahrbtnik in pesmi v njem. Mnoge od teh je pozneje zasledil po raznih krajih na Krasu. Bilo je, kot bi se srečal s svojimi otroki. Otroci? Ko je postal urednik Cicibana, je izdal več zbirk otroških pesmi. Tudi takrat, ko je postal urednik revije Borec, je veliko pesnil in mnogo razmišljal.

»... Naša literatura ima neizčrpen zaklad v NOB; toda to pisanje ne sme biti črno-belo. Človek mora biti pošten do sebe in časa, v katerem je živel in živi. Novi val tehnike, znanosti, osebnega blagostanja in mode; vse to je tako vdrl v naš svet, da se v njem marsikdo ne znajde več. Naša preteklost, tudi naš narodno-osvobodilni boj, so naše korenine. Nanje morajo opozarjati šola, starši, borci... Mladina ne sme biti prepuščena brezdeležu, divji motorizaciji in neorganiziranosti.

Borci? Kdor ne sledi razvoju, je obsojen na propad. Zaradi tega se je borcevska organizacija tako približala mladini. Je Črt Šinkovec samo pesnik?

Silvo Teršek

Iz pogovorov tovariša Tita s slovenskimi komunisti na Brdu

»... Mislim, da boste premostili določene gospodarske težave, ki jih še imate, čeprav ste na vrhu kar zadeva gospodarske uspehe. Imate tudi največji družbeni proizvod in najvišji standard. Vendar vas to ne sme zadovoljiti, iti morate dalje. Ni potrebno čakati, kot mislijo nekateri, da na isto stopnjo pridejo tudi drugi, ki se jim sedaj pomaga. Če bi čakali, potem se tudi oni ne bi mogli dovolj hitro razvijati. Čim hitreje gre kdo naprej – takšen je primer Slovenije – toliko bolje je to za druge. Na to in na podobna vprašanja našega razvoja ne smemo gledati s stališča nekakšnih ozkih parcialnih interesov, marveč samo s stališča interesov naše skupnosti kot celote.

Mislim, da Sloveniji zaradi njenih uspehov ne sme nihče zavidati. Prav nasprotno. Vsi bi se morali veseliti, da je ena izmed naših republik – ki je, resnici na ljubo, bila že prej razvitejša od ostalih – v relativno kratkem času dosegla tako dobre rezultate.

Jaz sem vesel, ker je Slovenija dosegla takšne rezultate...«

»Sporazumevanje je že dalo velike rezultate. Spomnimo se samo na prepire v preteklosti, ki so se ponekod izrodili v mednarodne spopade. Sedaj je to drugače, čeprav še ne gre vse tako kot bi moralo. Želel bi, da bi šlo sporazumevanje hitreje, kajti z zavlačevanjem škodimo vsem.« TITO

»Velik pomen dajemo socialistični zvezi delovnega ljudstva. Zavedamo se, da lahko le z najširšo aktivnostjo množic, organiziranih v SZDL, razumljivo, ob vodilni vlogi ZK, uspešno gradimo nove odnose in odpravljamo slabosti. Zato zahtevamo od komunistov, da delujejo v socialistični zvezi in drugih družbenopolitičnih organizacijah in da se za to delo tudi usposabljaajo.«

FRANCE POPIT

»V Sloveniji se zavedamo političnega pomena sporazumevanja med republikami in pokrajinama. To ni le pomembno s stališča reševanja problemov razvoja Jugoslavije, ampak nenehno krepi notranjo stabilnost naše države, s tem pa tudi njen mednarodni položaj.«

DR. ANTON VRATUŠA

VEČER, 8., 9. septembra

Iz poročila zveznega odbora ZZB NOV

Čas med sedmim in osmim kongresom ZZB NOV Jugoslavije karakterizira intenzivna družbenopolitična aktivnost organizacij, članstva in vodstva ZZB NOV, predvsem kar zadeva odločitve desetega kongresa ZK Jugoslavije, zaključke sedmega kongresa ZZB NOV, Ustave, zakona o združenem delu in drugih sistemskih mer in zakonov, ki jih je bilo treba uresničiti in prevesti v prakso. To je čas, v katerem so delavski razred in vse subjektivne družbenopolitične sile, na čelu z zvezo komunistov, napravile zgodovinske korake v nadaljnjem transformiranju in razvoju samoupravnega socialističnega sistema zasnovanega na delegatskih odnosih... PORUKA BORCA, 10. septembra

Počitniško poslovanje

Pametni poslovneži se ne lotijo važnejšega posla med počitnicami, ne morda zato ker poletna vročina ubija voljo do dela, ampak ker vedo, da bodo težko kaj opravili, ker se drugim v tem času ne da delati. Takšno je pač ne samo resnično zunanje ozračje, temveč tudi razpoloženje ljudi. Marsikdo ima že občutek, da bi bilo delo v tem času v nasprotju z njegovimi sindikalnimi pravicami.

Gospodarstvo, 8. septembra

Narobe tolmačenje

V neki slovenski tovarni pohištva jadikujejo, da jim organizacija materialnega in finančnega poslovanja v tozdi zelo povečuje stroške proizvodnje.

Tovarna ima sedem tozdov, od katerih eden proizvaja mize drugi omare tretji stole... vsak pa kupcu posebej izstavi račun za svoj izdelek. Tako za popolno opremo ene sobe kupec dobi kar sedem računov! Takšno poslovanje pa je seveda vzrok, da se je zelo povečalo število zaposlenega administrativnega osebja (15 odstotkov), to pa samo – kot trdijo v tovarni zaradi zakona o združenem delu in drugih predpisov.

Predpisi pa zahtevajo le, da se celotno finančno poslovanje vrši preko lastnega žiro računa vsakega tozda, ne pa, da se za vsak kos pohištva izstavi poseben račun.

BORBA, 11. septembra